BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

ÖZEL HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HAYVAN HAKLARI

HAZIRLAYAN

Türkan Nil BAKALIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet ÜNAL

Ankara 2022

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

Tarih: 12/10/2022

Öğrencinin Adı, Soyadı:Türkan Nil BAKALIM

Öğrencinin Numarası: 21910295

Anabilim Dalı:Özel Hukuk Anabilim Dalı

Programı:Özel Hukuk Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı:PROF. DR. MEHMET ÜNAL

Tez Başlığı:HAYVAN HAKLARI

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 123 sayfalık kısmına ilişkin, 10/10/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4'dır. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç

2. Alıntılar hariç

3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

"Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını" inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:…….

ONAY

Tarih: 12/10/2022

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

……

……

TEŞEKKÜR

Sayın hocama, değerli Prof. Dr. Mehmet Ünal'a tezimin her noktasında bana kattığı bilgiler ve yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Tez sürecimde beni yalnız bırakmayan anneme, babama ve kardeşime minnettarım. Bana ilham olan kedilerime sevgilerimle…

ÖZET

Yüzyıllardır insan haklarının güçlendirilmesi için çabalanmaktadır. Fakat bunun yanında hayvan haklarının, insan haklarının bir parçası olduğu unutulmaktadır. Tarih boyunca hayvanların sömürüldüğü bilinen bir gerçektir. Son yıllarda hayvan hakları konusunda, kanuni düzenlemeler artış ve hız kazanmış bulunmaktadır. Hayvanlara uzun yıllar boyunca hukuki bir konum aranmıştır. Bu süreçte onlar ölçüsüz deneylere, işkencelere ve kötü muamelelere maruz kalmışlardır.

Hissedebilen bir canlı olan hayvan, geçmiş yıllarda eşya olarak nitelendirilmekteydi. Hukuk önünde bir statü kazanamamıştır. Eşya niteliğinden çıkartılan ülke mevzuatlarında, hayvanın cezai koruması daha fazladır.

Türkiye'de hayvan hakları, 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu içerisinde düzenlenmektedir. Ayrı bir kanunla düzenlenmiştir. Bu kanunda, 2021 yılında değişiklik yapılmıştır. ‘*’Hayvanları Koruma Kanunu İle Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’’* ile kanuna, bazı eklemeler yapılmıştır. Karşılaştırmalı hukukta ve Türkiye'de hayvanları kapsayan hükümler Medeni Kanun, Borçlar Kanunu ve Anayasa'da bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayvan Hakları, Hak Sahibi, Tarihçesi, Mukayeseli Hukuk, İnsan Hakları

ABSTRACT

For centuries efforts have been made to strengthen human rights. However, it is often forgotten that animal rights are a part of human rights. It is a known fact that animals have been exploited throughout history. In recent years, legal regulations on animal rights have increased and gained momentum. For many years, animals have sought a legal position. In this process, they were subjected to excessive experiments, torture and ill-treatment.

Animals, which are sentient creatures, were characterized as property in the past. It could not gain a status before the law. In the legislation of countries where animals are no longer considered as property, they have more criminal protection.

Animal rights in Turkey are regulated in the Animal Protection Law No. 5199. It is regulated by a separate law. This law was amended in 2021. Some additions were made to the law with the "Law on the Amendment of the Animal Protection Law and the Turkish Penal Code". Provisions covering animals in comparative law and in Turkey are found in the Civil Code, the Code of Obligations and the Constitution.

Keywords: Animal Rights, Rightholder, History, Comparative Law, Human Rights

ÖNSÖZ

Çalışmanın amacı; insanlığın uzun yıllar büyük işkenceler ettiği, bir anlık hevesle alınıp sokağa atılan, açlıkları görmezden gelinen, hapsedilen, üzerinde ilaçlar keşfedilen, yük taşıttırılan, eğlence için kullanılan ve sadece hayvanları koruma gününde anılıp sonra unutulan hayvanların sesi olabilmektir. Bunun için konunun eski ve yeni düzenlemeler ışığında ele alınıp incelenmesi gerekmiştir.

Giriş bölümünde, hayvan hakları çalışmamızın temel konusu takdim edilmiş ve konunun öneminden bahsedilmiştir. Daha sonra aynı bölümde, konunun sınırları açıklanmıştır. Hayvanların haklara sahip olmaması sebebiyle hayvan hakkı şeklinde bahsetmenin terminolojik sorunundan bahsedilmiştir.

Çalışmanın devamında yani birinci bölümünde; hayvan haklarının üç semavi dindeki ve mukayeseli hukuktaki yeri, mukayeseli hukukta; Anglo-Sakson Hukuku, Fransız Hukuku, Alman Hukuku, İsviçre Hukuku irdelenmiştir. Üçüncü olarak da benzeri kurumlarla mukayesesinden bahsedilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, hayvan türleri ve hayvan hakları bakımından önemi ve hayvan haklarının tanımı, unsurları ve niteliği ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, hayvana karşı üstlenilen yükümlülükler ve ihlalinde karşılaşılacak hukuki ve cezai yönden yaptırımlar üzerinde durulmuştur.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ..... **i**

ÖZET ..... **ii**

ABSTRACT ..... **iii**

ÖNSÖZ ..... **iv**

İÇİNDEKİLER ..... **v**

KISALTMALAR ..... **viii**

GİRİŞ

KONUNUN TAKDİMİ VE ÖNEMİ, SINIRLANDIRILMASI VE TERMİNOLOJİ SORUNU

1. Konunun Takdimi, Önemi ve Sınırlandırılması **1**

1.1. Konunun takdimi ve önemi **1**

1.1.1. Konunun takdimi **1**

1.1.2. Konunun önemi **2**

1.2. Konunun sınırlandırılması **6**

2. Terminoloji Sorunu **6**

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYVAN HAKLARININ TARİHÇESİ, ÜÇ SEMAVİ DİNDEKİ VE MUKAYESELİ HUKUKTAKİ YERİ, HAYVAN HAKLARININ BENZERİ KURUMLARLA MUKAYESESİ

3. Hayvan Haklarının Tarihçesi 9

3.1. Dünyada hayvan haklarının tarihçesi 9

3.2. Türkiye'de hayvan haklarının tarihçesi 15

4. Hayvan Haklarının Üç Semavi Dindeki Yeri 16

4.1. Musevilikte 17

4.2. Hristiyanlıkta 17

4.3. Müslümanlıkta 18

5. Hayvan Haklarının Mukayeseli Hukuktaki Yeri 19

5.1. Anglo sakson hukuku 20

5.2. Fransız hukuku 27

5.3. Alman hukuku 34

5.4. İsviçre hukuku 39

6. Hayvan Haklarının Benzeri Kurumlarla Mukayesesi 48

6.1. İnsan hakları ile mukayesesi 48

6.2. Hayvan rehni ile mukayesesi 51

6.3. İklim, doğa ve çevrenin korunmasına ilişkin düzenlemelerle mukayesesi 54

İKİNCİ BÖLÜM

HAYVAN TÜRLERİ VE HAYVAN HAKLARI BAKIMINDAN ÖNEMİ İLE HAYVAN HAKLARININ TANIMI, UNSURLARI, NİTELİĞİ

7. Hayvan Türleri ve Hayvan Hakları Bakımından Önemi 57

7.1. Evcil hayvan 57

7.2. Sahipli/sahipsiz hayvan 58

7.3. Deney hayvanı 59

7.4. Yabani hayvan 60

8. Hayvan Haklarının Tanımı, Unsurları ve Niteliği.....62

8.1. Tanımı 62

8.2. Unsurları 64

8.3. Niteliği 68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYVAN HAKLARINA İLİŞKİN DÜZENLEMELERİN HÜKÜM VE SONUÇLARI

9. Hayvana Karşı Üstlenilen Yükümlülükler ve Yükümlülük İhlallerine Uygulanacak Yaptırımlar 77

9.1 Hayvana karşı üstlenilen yükümlülükler.....77

9.1.1. Devletin ve kamu kurumlarına düşen yükümlülükler 77

9.1.1.1. Devlete düşen yükümlülükler 77

9.1.1.2. Kamu kurumlarına düşen yükümlülükler 79

9.1.2. Tüzel kişiliklere düşen yükümlülükler 81

9.1.3. Gerçek kişilere düşen yükümlülükler.....83

9.2. Yükümlülük ihlallerine uygulanacak yaptırımlar 84

9.2.1. İdari yaptırımlar.....84

9.2.2. Hukuki yaptırımlar 85

9.2.3. Cezai yaptırımlar.....87

SONUÇ 95

KAYNAKLAR.....97

KISALTMALAR

AB	**:**	Avrupa Birliği
ABD	**:**	Amerika Birleşik Devletleri
ABGB	**:**	Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (Avusturya Medeni Kanunu)
AİHS	**:**	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Avr	**:**	Avrupa
b	**:**	Bası
BM	**:**	Birleşmiş Milletler
BGB	**:**	Bürgerliches Gesetzbuch (Alman Medeni Kanunu)
bknz	**:**	Bakınız
c	**:**	Cilt
ÇKGM	**:**	Çevre Koruma Genel Müdürlüğü
E	**:**	Esas
FMK	**:**	Fransız Medeni Kanunu
HKK	**:**	5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu
İİK	**:**	İcra İflas Kanunu
İMK	**:**	İsviçre Medeni Kanunu
K	**:**	Karar Numarası
M	**:**	Madde
N	**:**	Numara
s	**:**	Sayfa
S	**:**	Sayı
TBK	**:**	Türk Borçlar Kanunu

TCK : Türk Ceza Kanunu

TDK : Türk Dil Kurumu

TMK : Türk Medeni Kanunu

Vb : Ve benzeri

UDAW : A Universal Declaration on Animal Welfare/ Hayvan Hakları Evrensel Bildirge

Yy : Yüzyıl

ZBG : Zivilgesetzbuch (İsviçre Medeni Kanunu)

GİRİŞ

HAYVAN HAKLARI

KONUNUN TAKDİMİ VE ÖNEMİ, SINIRLANDIRILMASI VE TERMİNOLOJİ SORUNU

1. Konunun Takdimi, Önemi ve Sınırlandırılması

1.1. Konunun takdimi ve önemi

1.1.1. Konunun takdimi

Dünyadaki canlılar, dünyaya yalnızca bir defa gelmektedir. Her canlının dünya üzerinde eşsiz bir değeri vardır. Yaşam yalnızca insanlığa ait değildir. Yaşamın öznesi olan hayvanların, acısını dile dökememesi acıyı hissetmedikleri anlamına gelmemektedir.[1] Sessizlikleri, insanların onlara işkence ve eziyet etmelerine sebebiyet vermemelidir.

İnsanlar, hayvanlara hakim oldukları ilk andan beri onları kendi amaçları için kullandılar. Eski zamandan beri etinden, sütünden yararlanılan hayvanlar, bu davranış karşısında kendilerini koruyamadılar. Şiddet gördüler. İnsanlara aynı güçle karşılık veremiyor oluşları, kendilerini savunamayışları onlara yapılan işkenceyi meşru kılmamaktadır. Her geçen gün hayvana olan şiddet artarak devam etmektedir. Ayağı, kuyruğu kesilen kediler, köpekler, yük taşıttırılırken bayılan atlar sık sık haberlere yansımaktadır.[2] Kozmetik sektörüne kurban edilen, derileri yüzülen, üzerinde yüzlerce deney yapılan hayvanların sesi olmak insanlığın bir gereğidir. Bundan dolayı hayvanların sesi olmaya ihtiyaç vardır. Her ne kadar görmezden gelinse de insanların üzerine alması gereken birtakım sorumluluklar mevcuttur. Sahip oldukları vicdan duygusu gereği insan bunu yapmalıdır. İşte insana düşen bu yapma yükümlülüğü çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bundan dolayı zaman içinde insanın davranışlarını sınırlaması gerekmiştir.

[1] **ARİSTOTELES,** s. 9, **KÖYBAŞI**, s. 135.
[2] "https://www.haberturk.com/ada-da-fayton-bir-atin-daha-sonu-oldu-2109421" Erişim Tarihi: 24.04.2022

Çoğu ülkede terk edilmiş bir bakış açısıyla, hukukumuzda kişiler haricinde kalan bitki harici her şey, mal veya eşya olarak nitelendirilmektedir.[3](TMK 220,440) Fakat bunun yanında hayvanların, insan haklarına yakın ve bütün insanlığı ilgilendiren değerlere sahip olduğu kabul edilmektedir. [4] Hayvana yasal kimlik arayışı devam etmektedir. Bu arayışa yeni düzenlemelerle de tam yeterlilik sağlanamamaktadır.

Hayvanlara taşınırlara ilişkin düzenlemeler uygulanıyorsa da onların birer canlı olması sebebiyle kendine has bir niteliğe sahip olduğu açıktır.[5] İnsanların bencil bakış açıları yüzünden, hayvanların da birer canlı ve içgüdü sahibi olduğu görmezden gelinmiş ve hep hizmet ettirilmişlerdir. Uzun yıllar boyunca, taşınır eşya olarak görüldüğü için de insanlara karşı savunmasız bırakılmışlardır. Hayvanların acıyı hissettiği ve yaşam hakkına sahip olduğu gerçeğiyle birlikte, onların da bir korumaya sahip olması gerektiği fikri ortaya atılmıştır.[6]

Hayvanların sessizliğine ışık tutmak insanların yüzyıllardır ihmal ettiği bir görevdir. Bazı devletlerin medeni kanunlarında bazı devletlerin ise ayrı olarak, zaman içinde yasal düzenlemeler yaptığı görülmektedir. Fakat bu düzenlemelerde boşluk içeren çok kısım vardır. “Hayvan hakları” kavramına saygı duyulması bile onlarca yıl almıştır. Bu çalışmanın amacı; eksikleri keşfetmek, boşlukları eleştirmek ve çözüme yönelik çabaların artmasına katkıda bulunmaktadır.

1.1.2. Konunun önemi

Hayvan haklarının korunması, dünyanın yaşanılabilir olması açısından büyük öneme sahiptir. Hayvan hakkı konusu itibariyle, sürdürülebilir bir dünya için büyük pay sahibidir. Hayvanların varlığı, insan toplumunun da devamını sağlamaktadır.

Hayvan hakları deyince akla, ekosistemin kendi içindeki dengesini bozmadan hayvanlara acısız, işkencesiz ve huzurlu bir yaşam alanı sunulan bir sistem gelebilmelidir. Canlılar arasında en gelişmiş canlı insan olduğu için de insanlar bu hakkı layığıyla yerine getirmek durumundadır.[7]

---

[3] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf
[4] **ÖZGÜR**, s. 31.
[5] **NART**, s. 123., **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 27.
[6] **NART**, s. 129., **CUMALIOĞLU,** s. 582

[7] **ILGAR,** s.349.

Hayvanların, insanlar gibi hak sahibi olamadığı ve hakları kullanamadığı gerçeğinin yanında, hayvanların acı çektiği ve hissedebilen canlılar olduğu gerçeği de mevcuttur. Bu hak insana sorumluluk yüklenerek elde edilebilmektedir. Hak kelimesinin geçmesinin sebebi, hayvanın sistemin bir parçası olduğunun önemini hatırlatmaktır.

Ülkeler, kendi iç mevzuatlarında çıkardıkları yetersiz yasalarla hayvanları korumaya çalışmaktadır. Zira çoğu yasanın hayvana zarar vermeyi caydıracak bir yaptırımı mevcut değildir. Bu durum, bir yandan toplumda psikolojik yönden tahribat yaratmakta ve öte yandan hak ihlallerinin gerçekleşmesine sebep olmaktadır. En temel hak olan ‘’yaşam hakkının ihlali’ sebebiyle konumuz önem taşımaktadır. Hayvanın korunması gereken yaşam hakkının yanında, ekolojik dengenin bozulmaması için de bu korunmanın sağlanmasına ihtiyaç vardır. Farkında olunmasa da hayvan ölümleri temelde ekolojik anlamda bozulmalara yol açmaktadır. Hayvan hakları aynı zamanda evrensel ve çevresel bir sorundur. Bununla birlikte konu hakkında kaynak sayısı ne yazık ki Türkiye’de oldukça sınırlıdır.

Uygarlığın kurucuları olan insanoğlu, dünya ekosisteminde yaşam zincirini oluşturan ve bu döngünün elzem bir yapısı olan hayvanların kıymetini anlamış değildir.[8] Belki de kurucu olmanın verdiği bir özgüvenle, diğer canlılara karşı kibirli davranmaktadır.

Hayvan, insan dışındaki canlıların değer görmediği bir dünyada yaşam sürmektedir. İnsanlar kendi faydalarına göre akıllarında hiyerarşik bir düzen kurmuşlardır. İnsanların, bu düzen gereği meşru saydığı işkenceyi, acilen sonlandırması gereklidir. Aksi halde bu ‘’tür ayrımcılığı’’ olmaktadır. Bunun da ırkçılıktan, cinsiyetçilikten hiçbir farkı yoktur.

100 bin yıl önce bazı canlı türleri var olmaya başlamıştır. [9] İnsanın da üyesi olduğu primat takımının evrimi sonrası en son “*Homo sapiens sapiens*”[10] modern insanı yaşamıştır. Charles Darwin’in teorisiyle insanın en zeki hayvan türü olduğu fakat hayvanların da duyarlı ve düşünen bir varlık olduğunu[11] hatırlamak gereklidir. Bu düşünce, hayvanları ‘’*bilinçten ve duygu yönünden eksik bir eşya’’* olarak gören Descartes’in ardından gelen yeni tip düşüncedir.

[8] **ERTAN (**1998), s. 394., **ERTAN/AKKOYUNLU**, s. 64.
[9] *‘’Homo Sapiens, Homo Erectus, Habilis, Foresiensis, Neandertal türleridir.*’’
[10] https://tr.wikipedia.org/wiki/Homo_sapiens_sapiens Erişim Tarihi:10.07.2022
[11] **DEGRAZİA,** s. 17-18.

Hayvanların korunması hukuki bir gerekliliktir.[12] Yakın bir vakte kadar hukuk, ekonomik fayda sağlamayan hayvanları dikkate almıyordu. Fakat uzun zaman sonra bu tür hayvanlar, insanların günlük yaşamının büyük bir kısmında yer almaya başladılar. Sağladığı yararlar arttıkça, hayvanların hukuki niteliği üzerine düşünülmeye başlandı. Bir de çevre hakkıyla ilgilenen örgütlerin kampanyaları yabani hayvanlara dikkat çekti. Hukuki nitelik tartışmalarının sonucu olarak çeşitli görüşler ortaya çıktı. Görüşlerin çoğunda hayvanın bir eşya olarak nitelendirildiğini belirtmek mümkündür.[13] Hayvanların eşya olup olmadığı tartışmalarının Evrensel Bildirge[14] sonrası ülke mevzuatlarının yürürlüğe girmesiyle başladığını belirten **Ünal ve Başpınar'a göre;** İsviçre, Avusturya Medeni Kanunlarında hayvanın eşya olmadığı açıkça belirtilse de hayvanlar, eşyalarla halen aynı hükümlere tabii tutulmaktadır. **BGB § 90a** Tiere'de de aynı şekilde açıklanmıştır.[15] Hukuki işleme konu olma ve eşya niteliğinden çıkma anlamında bir durum söz konusu olmamıştır. Türk hukukunda değişikliklerden önce, benzer durumlar mevcuttu. Yine **Ünal ve Başpınar'a göre**; alım-satım konusu edilip, hayvanlar üzerinde mülkiyet ve rehin hakkı kurulabildiği için hayvanlar halen eşya olma niteliğini korumaktadır. Eşyadan bir nebze farklı olması sebebiyle hayvanlar, kendine özgü bir yapıya sahip olmuştur. Fakat kişilik verilmemiştir.[16]

Hayvanın hukuki statüsünün halen tartışmalı bir konu olması, bazı devletlerde yeni bir düzenleme gerekliliği, yeni düzenlemelerin bazen yetersiz oluşu, bu konunun güncel ve önemli olduğunun ispatıdır. Aynı zamanda hayvan hakları konusu, insanlığın ahlak ve ödevleriyle de yakından ilgili olması sebebiyle önemini hiçbir zaman yitirmemelidir. Vahşi- evcil-sahipsiz-sahipli ayrımı yapmadan tüm hayvanlara aynı derecede koruma sağlanmalıdır.

Ahlaki yönüyle bakıldığında; hayvanlara çektirilen acı ve işkencenin yanında, doğal ortamlarından kopartılmasına göz yummak insanı zedeler. Ahlaki ödevlerin göz ardı edilmesi insan hakları ve şiddeti de bağlantılı olarak etkilemektedir. Hayvanların korunması ahlaki yönden de önemlidir. Hayvanların acı çekişini inkâr edildikçe, insanlıktan uzaklaşmaya başlanacaktır. İnsanların, eziyet etmekten suçluluk duyması[17] ve onların iyi insan olunması sağlanmalıdır. Ahlaki

[12] **YILMAZ,** s. 212.
[13] **CUMALIOĞLU,** s. 575., **AKSOY DURSUN**, s. 188.
[14] Hayvan Hakları Bildirgesi, 15 Ekim 1978 tarihinde Paris'te ilan edilmiştir.
[15] "*https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/__90a.html#:~:text=B%C3%BCrgerliches%20Gesetzbuch%20(BGB),nicht%20etwas%20anderes%20bestimmt%20ist."* Erişim 10.07.2022
[16] **ÜNAL/ BAŞPINAR,** s.21-25,71-72.
[17] **TUNA**, s. 9.

olarak istenen, herkese eşit saygı gösterilmesi durumudur.[18] Bir canlı, insan davranışı yüzünden acı çekiyorsa, o canlıya karşı davranışlarımızın sınırlanmasını sağlayan ahlak ve hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmaktadır.[19]

Hayvan haklarının alanını çok geniş düşünmek gereklidir. Çünkü hak ve özgürlükler ulusal sınırları aşmıştır. Hayvan haklarını da ulusal sınırların dışında değerlendirilmelidir.[20] "*Bütün insanların sahip olmayı arzuladığı kavram, hak kavramıdır."* [21]

İnsanlığın anayasayla koruduğu yaşam hakkının yanında, hayvanların yaşama hakkının görmezden gelinmesi dengeyi bozmaktadır. Hayvanların hayatta kalmalarının gerektiğini düşünen Tom **Regan;** *"hayvan hakları hareketinin, insan hakları hareketinin parçası olması gerektiğini"*[22] belirtmiştir.

Yeterli yasa düzenlemesi gelmeden, hayvanat bahçeleri kapatılmadan, barınaklar ehlileştirilmeden, sirkler yasaklanmadan, petshop üretimi durdurulmadan koruma sağlanması imkansızdır. Hayvan severler, sebepsiz tekme atılan, diyaframı yırtılan, duvarlara fırlatılan, kulağı, kuyruğu, kolu, bacağı kesilen hayvanların, daha fazla insan zevki ve sevgisizliğine alet olmasını istememektedir. Bunun için de yasayla koruma şarttır.

Unesco'nun hazırladığı çerçevede görüldüğü üzere, dünyanın her yerinde hayvanlar fiziksel ve psikolojik şiddet görmektedir. Bunun yanında hayvanlar aşağılanmakta ve yaşam hakkı elinden alınmaktadır. [23] Örneğin; boğa ve develeri güreştirmek için sopa ile dövmektedirler. Su parklarında hapsedilen canlıların, kendi doğal ortamıyla yakından uzaktan alakası olmayan ilaçlı havuzlarda kalması beklenmektedir. Yunus gibi hassas hayvanların korkudan kalp krizi geçirdiği veya mide rahatsızlığı yaşadığı bilinmektedir.[24] Yine akvaryum ve dans ettirilen fok balıkları vb. şiddet gören tüm hayvanlar için bu tür davranışlar yasal olmaktan çıkmalıdır.[25]

---

[18] **TUNA,** s.9-10.
[19] **YAŞAR/ YERLİKAYA**, s. 40., **UYUMAZ**, s. 160.
[20] **GIFFARD,** s. 20., (**ILGAR, Rüştü**'den naklen, s. 358.).

[21] **GÜLMEZ,** s. 4.
[22] **REGAN,** s. 13., (**ERTAN, Birol**'den naklen, s. 401.). (Birol Hayvan Hakları)
[23] **ADIGÜZEL**, s. 23.
[24] **World Animal Protection** 2015: 17
[25] https://www.peta.org.uk/ Erişim tarihi: 13. 02 .22

Tez çalışmamın araştırma kısmında, hayvan hakları konusunda ne kadar az kaynak olduğunu fark etmiş bulunmaktayım. Hayvan hakları konusunun daha fazla aydınlatılması gerekmektedir. Türkler, eski zamanlardan beri hayvan sevgisiyle bilinmektedir. Hayvanların hukukumuzda bir süje olmamaları, hayvanların uğrayacağı kötü davranışlara zemin hazırlamaktadır. Yasalar insanları caydırmamaktadır. Bunun önüne geçilmesi, hem insanlığın devamı ve ekosistemin dengesi için hem de ahlaki yönümüzün tamamlanması için gereklidir. Hayvan hakları, güncel ve evrensel bir çevre ve ahlak sorunu olması sebebiyle önemlidir.

1.2. Konunun sınırlandırılması

Konunun esasını özel hukukta hayvan hakları oluşturmaktadır. Bu sebeple kamu hukukunda hayvan haklarına ilişkin düzenlemelere ayrıntılı giriş yapılmayacaktır. Planda da görüldüğü gibi konu hem ulusal hem de uluslararası alanda incelenmiştir. Anglo Sakson hukuku başta olmak ileri hukuk sistemine sahip Fransız, Alman ve İsviçre hukukunda hayvanın yeri anlatılmıştır. Böylece Türk hukuk sisteminin düzenlenmesinde ilham alınan hukuk sistemleri incelenmiş olacaktır.

İcra kanununda haczi caiz olmayan mallar, kabahatler ve trafik kanunundaki hayvanı ilgilendiren kısımlar tezin içeriğini oluşturmamaktadır. Konunun ahlaki ve felsefi boyutlarına ve hayvan alım-satımı ve veteriner sorumluluğuna değinilmemiştir. Kat mülkiyeti ve ortak alanda hayvan beslemek gibi ayrıntılara konunun dağılmaması adına giriş yapılmamıştır. Bunun yanında kişilere isnat edilemeyen idari para cezaları konuları bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

2. Terminoloji Sorunu

Hayvan hakları kavramında geçen “hak” kelimesi, hayvanları hak sahibi kılmadığı için onlara bu suretle kişilik kazandıramamaktadır. Pratikte ve teoride bu kavram hayvanlara karşı üstlenilen yükümlülükleri ifade etmelidir. Hayvanlar haklarını istemeyeceği için, onlar adına

fertler bu kararı almak durumundadır. Bu durumun farkına çok yakın bir zamanda varılmıştır. Doğada her canlının önemli bir rolü olduğu unutulduğunda, sonucunda kirli ve yaşanılamaz bir dünya var olmaktadır.

Peter Singer'e göre insanlar; birbirlerine acı çektirmeyi yanlış bulurken, hayvanlara acı çektirmeyi haklı bulurlar. Yükümlülüklerinden kaçan insanlar hukuk ve çevre düzeni için birer tehlikedir. Bu sebeple bu hak değil, yükümlülük denilen noktada insan kendine düşeni yapmalıdır. Antik çağdan **Pisagor**, hayvanlara güzel davranış sergilemenin insanın sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir.[26]

Hukuk düzeninde hak, bir bireye tanındığı esnada, diğer bireylere hukuki görev yaratmaktadır. İnsan haklarını kabul eden eşit toplumlarda, hak tanınırken insanlar arasında bir ayrım yapılmamaktadır. Kısaca hak tanınan yerde bir yükümlülük de doğmaktadır. Bu yükümlülük, diğer insanlara düşen o hakka saygı gösterme yükümlülüğüdür. Hiçbir insana bu ödev yüklenmediği takdirde o toplumda karmaşa çıkabilmektedir.[27] "*Hukuki ilişkinin hakkın ardından gelecek en temel özelliği hukuki ödevi olmasıdır."*[28]

Hukukumuzda benzer şekilde bazı haklar sahibine, onu kullanma yetkisi vermesi dışında, ondan yararlanma hakkı da verebilir. Örneğin irtifak hakları, hak konusu eşya üzerinde onu kullanma yetkisi verebileceği gibi, sadece ondan yararlanma yetkisi de verebilir. Fakat irtifak hakları süre vb. durumlarla sınırlandırılma özelliğine sahiptir. Bu haklar, eşyanın sahibine yükümlülük yüklemektedir. Bu yükümlülükler, eşyanın başkası tarafından kullanılmasına katlanma veya sahip olduğu yetkileri kullanmaktan sakınmaktır.[29]

TMK'da irtifak hakkının tanımı açıkça yapılmamıştır. Fakat onu diğer haklardan farklı kılan bir özelliğe sahiptir. O da başkasına ait bir eşyadan doğrudan doğruya yararlanma yetkisi vermesidir. Yine "*TMK'da irtifak hakları"* kendine özgü bir yapıda düzenlenmiştir. [30] Örneğin üst

[26] **SİNGER**, s. 43 (**İsmet SUNGURBEY**'den naklen, s. 18-19).
[27] **EMİNİ,** s. 15.
[28] **GÜRİZ,** s. 42.
[29] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 62.
[30] **ÜNAL** (1988), s.88.

hakkı da bir irtifak hakkıdır. Karma[31] bir irtifak olan üst hakkı[32] eşyaya bağlı olarak kurulabilmektedir. [33] Aynı zamanda irtifak hakkı zamanaşımıyla da kurulabilir. İnsanlara yükletilen; -yapmama -etmeme gibi olumsuz irtifaklar mevcuttur. Örneğin; gürültü yapmama yükümlülüğü gibi.[34] Hayvan hakkı konusunda, söz konusu hakkın, insana yükümlülük yükleyen bir hak olması gereklidir.

Hukukumuzda da benzer örnekleri mevcut olan, insanlara yükümlülük veren haklar, hayvan haklarında da söz konusu olmaktadır. Hayvan haklarının bu şekilde başarılı olma ihtimalinde, hayvanların nitelendirilmesinin eşya olarak kalmasının sürdürülebileceğini savunan yazarlar da mevcuttur. Yani hayvanları koruma yalnızca insana görev yükleyerek başarılırsa [35] hayvana hak verilmesine gerek kalmaz inancındadırlar.

Hayvan hakkı doğuşu itibariyle de insana görev yüklemektedir. İnsanın hayvanı korumadaki ilk görevi içindeki merhameti hatırlamaktır. Daha sonra ise üzerine düşeni yapmalıdır. Aksi ihtimalde yaptırımla karşılaşacağını bilmelidir.

[31] **ÜNAL/BAŞPINAR**, s. 62.
[32] **Üst hakkını anlatan TMK md. 726'**ya göre; kendine ait olmayan arsada yapılan yapıların sahibi irtifak hakkı sahibidir.
[33] **ÜNAL** (1988), s.146,147
[34] **ÜNAL**, (İrtifakın Kurulması), s. 2846-2852.
[35] **DENOIX/MARC**, s. 40. (**KOÇHİSARLIOĞLU,Cengiz/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,Özlem**'den naklen, s.1695.).

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYVAN HAKLARININ TARİHÇESİ, ÜÇ SEMAVİ DİNDEKİ VE MUKAYESELİ HUKUKTAKİ YERİ, HAYVAN HAKLARININ BENZERİ KURUMLARLA MUKAYESESİ

3. Hayvan Haklarının Tarihçesi

3.1. Dünyada hayvan haklarının tarihçesi

İnsanların, hayvanlara merhamet göstermesi gerektiğini ve onlara karşı sahip olduğu sorumluluğu fark etmesi uzun yıllarını almıştır. Bu farkındalık gelişene kadar zaman içinde çeşitli dernekler kurulmuştur. Önce düşünsel anlamda ortaya çıkan bu koruma zamanla örgütleşmiştir. İlk hareketlenmenin, hayvanseverlerin hayvanlara karşı duyduğu merhamet ve duyar ile ortaya çıktığı söylenebilir.[36] Dinçer ve Menteş'e göre; hayvanlar hakkında oluşan düşünceler, Yunan filozoflar sebebiyle sınırlı olarak gelişmiştir. Hayvan ile insan arasındaki farklılık düşüncesi bu sebeple eski zamanlara dayanmaktadır.[37]

Hak ve hukuk kavramlarının doğuş simgesi Magna Carta'dır.[38] Bu metinde ne yazık ki hayvan haklarını düzenlemek öngörülememiştir. Yalnızca insan haklarına yönelik adımlar atılmıştır. Hayvan hakları ise, insanın çevreye ve diğer canlılara verdiği zarar sonucunda zamanla ortaya çıkmıştır.

Eski insanların, hayvanını malı olarak görmesiyle başlayan hareketler, yasalarda malının korunması ve zararın giderilmesine yönelik hükümlerin koyulmasına imkan vermiştir.[39] M.Ö. 400 yılında tıp kitaplarında geçmeye başlamış, ardından 13. ve 18. yy.da hayvanların duruşmalarda

[36] **ÜNDER,** s.164-179.
[37] **DİNÇER/ MENTEŞ,** s. 148-150.
[38] *"Magna Carta, Papa III. Innocent, Kral John ve baronları arasında, kralın yetkilerini düzenlemek için 1215 yılında imzalanan özgürlükler sözleşmesidir."*
[39] **TOSUN/YALVAÇ,** s. 471–547., **MENTEŞ GÜRLER/ OSMANAĞAOĞLU**, s. 330.

taraf haline getirilmesi ile devam etmiştir. Deneylere karşı çıkılması da yaklaşık olarak 1789 yılında başlamıştır. [40]

Ardından yasal düzenleme adına; Strasbourg'ta 1985'te ve 1986'da iki yönerge kabul edilmiştir.[41]

Antik çağdan Aristoteles'in başlattığı; *''insan hayvandan daha seçkindir ve hayvanların var oluş sebebi de insanlara yardım görevleridir.''* fikri[42] ile uzun seneler hayvanlardan yararlanılmıştır. Aristoteles'e göre insan ve hayvan arasındaki fark ''*bilinçtir*[43] *.*'' Sonrasında farklı bir düşünce ortaya çıkmıştır. Singer'e göre; hayvanların acı duydukları, bu nedenle insanın ahlaki sorumluluğu olduğu fikri ile birlikte, onlardan aşırı yararlanmanın yanlış olduğu noktasına gelinmiştir.[44]

Dawkins'in hayvanlara ilişkin görüşleri arasında hayvanların hissedebilen varlıklar olduğu görüşü bulunmaktadır.[45] Dawkins'e göre; hayvanlar insanlar gibi acı çektiğine göre içgüdüsel davranışları mevcuttur. Hayvanlar, kendi alemlerinde özel sesle anlaşabilmektedirler. Daha güçlü olanı sezip kavgaya girişmemektedirler. Yine Dawkins'e göre, eş seçmede titiz davranmaları ve anne hayvanların yavrularına olan hassasiyetleri, kuşların öğrenme becerileri mevcuttur. Bunlar hayatta kalma bilincidir.[46] Zikredilen bütün bu olgular, hayvanların dikkatli davranışlara sahip olduğunun göstergesidir.

Hayvanların insana ekonomik fayda sağlaması sebebiyle, geçmişteki yasalarda bu duruma ilişkin düzenlemeler bulunmaktaydı. Bu düzenlemelerde hayvanlardan eşya olarak bahsedilmekteydi.[47] Eski çağlarda insanlar, hayvanlara acımasız davranmışlardır. Sahip olunan hayvan sayısı artıkça, onları değersiz bir sürü halinde görmüşlerdir.[48] İnsanlar, hayvanları başta beslenme amacıyla avladılar. Sonradan kemiklerinden ve derilerinden, giyinme ve el aleti yapılacağını keşfettiler. Deyim yerindeyse hayvanların hem etinden hem sütünden

---

[40] **YAŞAR/ YERLİKAYA,** s. 40-41.
[41] **ZUTPHEN**, s. 1-3. (**YAŞAR, Aşkın / YERLİKAYA, Halis**'den naklen, s. 40-41.).
[42] https://iep.utm.edu/anim-eth/ Erişim tarihi:29.03.2021
[43]Bilinç sözlükte halen insanla birlikte tanımlanmaktadır. Sözlüğe göre bilinç; kişinin kendisi ve çevresini tanıyabilme kabiliyetidir. https://sozluk.gov.tr/ Erişim tarihi: 07.03.2022.
[44]Singer'e göre; kadınlara farklı davranılması cinsiyetçilikten, siyahilere yapılan ayrımcılık ırkçılıktan kaynaklı gerçekleşiyorsa, hayvanlara yönelik ayrıştırmalar da türcülükten kaynaklanmaktadır. **SİNGER,** s. 39.
[45] **ERTAN**, s. 399-400.
[46] Hatta hayvanların yanında, 1970'lerde ağaçların da hakları olabileceği tartışılmıştır. **STAMP DAWKINS,** s. 35.
[47] **MENTEŞ/OSMANAĞAOĞLU,** s. 325-330.
[48] **CLUTTON/BROCK**, s. 39. (**YILMAZ, Halil**'den naklen, s. 213.).

yararlanmışlardır. Daha sonrasında yük taşımacılığında kullanmışlar ve çeşitli amaçlar için hayvanları eğitmişlerdir. Geçmişten bugüne gelindiğinde, hayvanları ekonomik fayda için sahiplenen ve üretenler, eskiye nazaran, onlara daha hassas ve duyarlı davranmaktadır. Tabi bu ortak gelişen davranış ve anlayış sonrası hayvanlara karşı eziyeti durdurmak amacıyla bazı kanunlar çıkarılmaya başlanmıştır.[49]

Sungurbey'e göre, insanların kendi yaşam alanlarında, yalnızca kendilerini düşünmesi sonucu bir hiyerarşi yaratılmış ve yarattıkları bu hiyerarşi de türcülüğe neden olmuştur. Ortaya çıkan bu türcülük nedeniyle, hayvanlar fiziksel acı ve zihinsel faaliyet gösterdiği halde, insanlar hayvanların acı çeken bir varlık olduğunu unutur hale gelmişlerdir.[50]

Geçmişte bu konuda atılan ilk adım 1641 yılında olmuştur. Buna göre İngiltere'nin Amerika'daki Massachusetts kolonisinde bir hukuki düzenlemeye varılmıştır; *"Hiç kimse, genellikle insanların yararlandığı bir hayvana kötü davranamaz".* [51]

Sanayi devrimiyle beraber kentlere doğru yerleşimin artması, 18. yüzyılda insanların hayat standartlarını değiştirmeye başlamıştır.[52] Sanayinin gelişmesinin yanında, savaş ve doğal afetler, kitlesel göçlere sebep olmuştur.

Bu dönemlerde, insanlar ekonomik değeri olmayan kedi, köpek gibi sahibi bulundukları hayvanları terk etmiş, parasal değeri olan çiftlik hayvanlarını ise satmıştır.[53]

Ardından, Hollanda'da *''Hayvanların Sağlık Durumu ve Huzurunun Sahiri"* için 1780 yılında bir kanun çıkarılmıştır.[54] Hayvanları koruma konusunda 1820'li yıllara gelindiğinde, İngiltere'de Hayvanları Koruma Birliği kurulmuştur. Hayvan deneylerine karşı çıkan ilk resmi grup 1875'te yine İngiltere'de kurulmuştur.[55] Ardından Almanya dört sene sonra, *"Hayvanlara*

---

[49] **ÖZGÜR**, s. 31.
[50] **SUNGURBEY**, s. 17., **TAMZÖK/KÜK/ÇOBANOĞLU**, s. 9-10.
[51] **ERTAN**, s. 407.
[52] **WİLLİAMSON,** s. 425-465., (http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1573447188 010149. Naklen.). Erişim tarihi: 27.12.2021
[53] Bu dönemde, terkler sebebiyle sahipsiz hayvan sayısı artmıştır. T**AMZÖK/ KÜK/ÇOBANOĞLU**, s. 3.
[54] **KELEŞ/ERTAN,** s. 151.
[55] **YAŞAR/YERLİKAYA**, s. 39.

Bilimsel Eziyetlere Karşı Almanya Birliği''ni kurmuştur. 1883'te de Amerika da benzer bir dernek kurulmuştur.[56]

1871'de Almanya'da ceza yasası çıkarılmıştır. Bu yasa ile hayvanlara işkence ve kötü muamele yasaklanmıştır. Hitler dönemi Almanya'sında ise hayvanın acı çekmesini engellemek amacıyla, kesiminin bayıltmadan yapılması 21 Mart 1933'te yasaklanmıştır. [57]

1977'de Hollanda'da ve 1970'li yıllarda İsviçre ve İsveç'te, 1985-1950'lerde Avusturya'da kanunlar çıkarılmaya başlanmıştır.[58] "*1968 tarihinde U.A. Tarımda ve 1976 yılında işletmelerdeki hayvanların durumunun kontrolü adına bir antlaşma imzalanmıştır. 10 Mayıs 1979'te kesim hayvanları adına bir sözleşme imzalanmıştır.''* [59]

19. yüzyılda Saksonya krallığı, hayvanlara "*bile bile"* kötü davrananlara bir ay hapis cezasının verileceğini duyurmuştur.[60] 1956'da Paris'te "*Kuşların Himayesine Dair Milletler Arası Sözleşme"* kabul edilmiştir.[61] 1960'lı yıllara gelindiğinde, ''hayvan gönencinin'' kabulü ile birlikte, hayvanların acıyı hisseden bir varlık oldukları ve onların da hakları olduğu birçok devlet tarafından kabul görmüştür. Bildirgenin ilanı da bu gönenç kavramını ulusların benimsemesinden sonra gerçekleşmiştir. [62] 1968'de Avrupa Birliği üye devletleri Avrupa anlaşmaları imzalamışlardır. Örneğin; "*Uluslararası Tarımda Hayvanların Korunmasına İlişkin Avrupa Anlaşması"* gibi. 1970'li yıllar geldiğinde, hayvan refahı ve hakları konseptleri artık hukuk metinlerinde geçmeye başlamıştır.[63] 1970'lere kadar hayvan etiği üzerine düşünülmemiştir. Irk ve cinsiyet ayrımına karşı verilen çaba sayesinde hayvan hakları hareketi doğmuştur.[64] 1971'de su kuşları hakkında bir sözleşme kabul edilmiştir. [65] 1975'te nesli tükenmekte olan hayvanlara

---

[56] **POYRAZ, s**. 11-16.
[57] **ERTAN**, s.407., **SUNGURBEY**. s. 18-19.
[58] **YAŞAR/YERLİKAYA,** s. 42.
[59] **ERTAN,** s. 408.
[60] **KELEŞ/ ERTAN**, s. 150.
[61] https://www.kanunum.com/files/797-1.pdf . Erişim tarihi: 07.10.2021
[62] **UYUMAZ**, s. 158.
[63]https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=5427&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5 . Erişim tarihi: 07.10.2021
[64] **GRUEN,** s. 118. (**KÖYBAŞI, Serkan**'den naklen, s. 142.).
[65] https://www.kanunum.com/files/797-1.pdf . Erişim tarihi: 07.10.2021

yönelik bir antlaşma çıkartılmıştır.[66] Hem kesim hayvanları hem de "*Yaban Hayvanlardan Göçmen Türlerin Korunması Sözleşmesi*'ni'' 1979 tarihinde imzalamışlardır. [67]

Yıllardır süre gelen bu işkence ve kötü muamele sonrası, hayvanları korumak için hayvan haklarına ilişkin bir düzenlemenin gerektiği fikri önem kazanmıştır. Bu fikirle 1977 yılı eylül ayında İngiltere'de, hayvanlar adına tartışmak üzere bir araya gelinmiştir. Bir araya gelmenin sonucu olarak "*Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi"* yayınlanmıştır. Hayvanların hakları olduğu belirtilmiştir. Bu bildirgede yazılı olan ilkelerden, Türkiye'de çıkarılan 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanuna da alıntı yapılmıştır. 15 Ekim 1978'de ilan edilen bildirgede, hayvanların kişi sıfatı taşımaması sebebiyle, hak ehliyetine sahip olamadıkları ve onların haklarının insanlar tarafından korunacağı gibi insanlara görev yükleyen bazı içerikler gözlemlenmiştir. [68] "*Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü tarafından ilan edilmiştir."* Bu sayede bu konu hakkında hukuksal bir düzenleme mevcut olmuştur. Bildirgenin 14. maddesine göre; bildirgeye kayıtlı tüm ülkeler kendi hukuk sistemlerine, hayvan haklarının yasa seviyesinde aktarmalılardır. Buna rağmen hukuk sistemlerinde hayvanların yeri değişmemiştir. İnsanlar hayvanlara eşya gibi davranmaya devam etmişlerdir.[69]

Bildirgeye göre, insan bir hayvan türü olduğu için, diğer hayvanların haklarına saygı duyması gerekir.[70] **Hatemi**'ye göre, bildirgede tanınması gereken bazı haklar vardır. Bunlar; "*özgür olmak, vücut bütünlüğü ve yaşama, akıl sağlığı, onurdur."* [71]

Zaman ilerledikçe hayvanın eşya olmaması gerektiği tartışmaları artmıştır. Bazı Avrupa ülkeleri hayvanı konumlandıracak hukuki bir yer aramıştır. İsviçre, Alman ve Avusturya hukuklarında hayvanların eşya olmadığı ama eşyalara ilişkin düzenlemenin onlara da

---

[66] https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=5427&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5 . Erişim tarihi: 7.10.2021

[67] **SUNGURBEY**, s. 54.

[68] "*https://www.worldanimalprotection.ca/sites/default/files/media/ca_-_en_files/case_for_a_udaw_tcm22-8305.pdf"* Erişim tarihi: 19.03.2021

[69] "*1989 yılında Hayvan Hakları Birliği tarafından düzenlenen bildirge, 1990 yılında ancak açıklanmıştır."* https://www.worldanimalprotection.org/take-action/back-universal-declaration-animal-welfare Erişim tarihi: 19.03.2021

[70] **CUMALIOĞLU**, s. 576.

[71] **HATEMİ**, s. 143.

uygulanacağı belirtilmiştir.[72] ZBG 641.a ve BGB §90/a, ABGB §285/a'nda bu durum belirtilmiştir.[73]

1980'lere gelindiğinde vahşi hayvanlarla ilgili kanunlar da sevk edilmiştir. 1982 yılında Avrupa'da yaban hayvanlarını ilgilendiren bir sözleşme kabul edilmiştir. 1986 yılında Avusturya yasalarında, hayvanın yeriyle ilgili düzeltmelere gidilmiştir. Bu değişikliğin ardından 1332a ile, hayvanın gördüğü zarar sırasında iyileştirme giderleriyle ilgili bir düzenleme getirilmiştir. Maddeden çıkarılan anlama göre; bu gider hayvana biçilen fiyatı aşsa bile yapılmalıdır. Bu maddenin hayvana, bir eşyaya verilen kıymetten daha fazla kıymet verdiği anlaşılmaktadır.[74] 1988 yılında "*Hayvanların Korunması İçin Uluslararası Sözleşme"* kabul edilmiştir.

Görüldüğü gibi Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi, tarihte hayvanların hakkını uluslararası alanda koruyan önemli bir belge niteliğinde olmuştur. Zira bu belge tüm canlıların hayatta eşit olarak var olduklarını ve bundan ötürü saygı içinde yaşanılması gerektiğinin önemini hatırlatan bir belgedir. Bildirge aynı zamanda insana ahlaki ödevini hatırlatmaktadır. Fakat ne yazık ki bildirge ve benzeri belgelerin, ekonomik fayda sağlayamayan hayvanlarla ilgilenmediği görülmektedir. Hayvanlardan çok insanlara yönelik bir koruma olduğunu söylemek de mümkündür. Bu bildirgede kullanılan kavramlar nedeniyle hayvan hakkı zor yorumlanır bir haldedir.[75] Bildirgede de belirtildiği gibi hayatta eşit olan hayvanlar arasında ayrım yapılmadan korunması gereklidir.[76]

"*20. Yy'dan beri pozitif hukuk konusu altında işlenen hayvan hakları, 21. Yy'da, insan hakları felsefesi gibi farklı bir düşünce ve hak sistematiği altında incelenmiştir."* [77] "*Hayvan Hakları Öğretisi, çevre hareketinden önce keşfedilen bir alan olmuştur*."[78] 2000'li yıllarda hayvanların taşınmasına da önem verilmiştir. "*2003 yılında Uluslararası Taşıma Sırasında Hayvanların Korunması Avrupa Sözleşmesi*[79] *kabul edilmiştir."* Hayvanın refahına ilişkin bildirge

[72] **KOÇHİSARLIOĞLU/SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, s. 1705., **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 27.
[73] **CUMALIOĞLU,** s. 577.
[74] **ERIŞGIN**, s. 1705.
[75] **DERRİDA,** s. 87. (**AŞAR, Haluk**'den naklen, s. 241.).
[76] **YAŞAR/ YERLİKAYA**, s. 41.
[77] **ERTAN,** s. 407., **UYUMAZ**, S. 161.
[78] **ÜNDER,** s. 164.
[79] https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801886.pdf Erişim tarihi: 19.03.2021

2003 yılında kabul edilmiştir.[80] 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon sözleşmesinde hayvanın sezgi ve his sahibi bir canlı olduğu belirtilmiştir. Sözleşmeye taraf ülkelerden, hayvana tanınacak haklara saygı göstermesi beklenmektedir.[81]

Tarih boyunca zaman zaman hayvan hakları adına adımlar atılmıştır. Bu adımların bazıları olumlu olmuştur[82]. Evrensel bildirgeler ilan edilmiştir. Avrupa ülkelerinde kendi mevzuatlarında kanunlar çıkarılmış hatta hayvanın yeri de tartışılmıştır. Hayvan Refahı Bildirgesi bağlayıcı olmamakla birlikte bu bildirge ile hayvanın hukuki konumuna yardımcı olacak adımlar atılmıştır. Hayvanların hissedebilen canlılar olduğuna dikkat edilmesi gereklidir. Çağdaş hayvan hakları hareketi yeni ortaya atılsa da hayvanlara duyulan şefkat ve koruma iç güdüsü geçmişten beri vardır. Bu atılan olumlu adımların olumsuz yanı ise yaptırımlar ve hukuki konum eksikliğidir. İleride değinilecektir.

3.2. Türkiye'de hayvan haklarının tarihçesi

"Türkiye'de 1908'de Hayvanları Koruma Derneği kurulmuştur."[83] Dünyada 4 Ekim Hayvanları Koruma Günü 1931 yılında Floransa'da ilan edilen [84], İngiliz W. Miiller'ın 1853 tarihinde önerdiği Hayvanları Koruma Günü, Türkiye'de 1936'da kabul edilmiştir.

Osmanlı zamanında hayvan hakları doğuşu, 1574'ten 1595'e kadar hüküm süren III. Murat'ın çalışmaları ile gerçekleşmiştir. III. Murat'ın hayvanları koruyucu fermanlar çıkardığı bilinmektedir. Yük taşıyan hayvanlara fazla yükleme yapmayı yasaklamıştır. Ferman ile haftada bir gün, yük hayvanlarının dinlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Kuşlara da önem veren Osmanlı

[80] Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi (UDAW) https://europaregina.eu/business-ethics/animal-ethics/universal-declaration-on-animal-welfare/ Erişim tarihi: 19.03.2021
[81] **Animal Welfare, European Commission**, https://ec.europa.eu/food/animals/ Erişim tarihi: 19.03.2021
[82] *''Hayvan Sağlığına ve Korunmasına Dair Birleşmiş Milletler Antlaşması''* başlıklı taslak, 2018 yılında hazırlanan bir taslaktır. Andlaşma olarak yürürlüğe girerse Birleşmiş Milletlere üye olan devletler, kendi mevzuatlarında düzenlemeye gitmek durumunda kalacaktır.
[83]https://www.thkd.org.tr/#:~:text=1908%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20tohumlar%C4%B1%2C%20kurucumuz%20Alice,candan%20bir%20dost%20olmay%C4%B1%20s%C3%BCrd%C3%BCrmektedir. Erişim tarihi: 7.10.2021
[84]**GÜREL**,https://www.hukukihaber.net/hayvan-haklarina-genel-bir-bakis-makale,8496.htmlErişim tarihi: 7.10.2021

padişahları, kuşların bakımı için vakıf kurmuşlardır. Kuş ve sokak hayvanlarının beslenmesi için yemek günü düzenlemiş ve buna bütçe ayırmıştır.[85]

İlk resmi dernek olan Himaye-i Hayvanat Cemiyeti 1912 yılında kurulmuştur. Ardından bazı illerde sokak hayvanlarını korumak adına dernekler açılmıştır. Cumhuriyet döneminde yaptırımlar ceza kanununa eklenmiştir. Bu konuda kanun çıkartmakla ilgilenen Sungurbey'in bu çalışmaları tarih olarak 1980'li yıllara dayanmaktadır.[86] 1989 yılında deney hayvanlarının denetimi ile ilgili tartışmalar çıkmıştır.[87] 2003 yılındaki "*Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi"* onaylanan ilk yasal düzenlemedir. 4934 sayılı kanunla atılan temel, 5199 ve ardından 5199 sayılı kanunda yapılan değişiklikle devam etmiştir.[88]

24/6/2004 tarihinde, hayvan hakları ayrı bir kanunla düzenlenmiştir. HKK çıkartılmıştır. Bu kanunda; ev ve süs hayvanı kavramları açıklanmıştır. HKK madde 2/(e) bendinde evcil hayvanlar, ı bendinde ev ve süs hayvanı tanımlanmıştır. Yabani ve evcilleştirilemeyen bir hayvan bu tanımların dışındadır. [89] 09.07.2021 tarihine kabul edilen değişiklikle kanundan süs ibaresi çıkarılmıştır.[90]

4. Hayvan Haklarının Üç Semavi Dindeki Yeri

Semavi dinler, Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet olmak üzere üçe ayrılmıştır. *"Arapça'dan gelen hayevân; canlı, diri anlamına gelmektedir*." [91] Tarihte dinler boyunca hayvanlar hep gündemde olmuştur. Hatta ona tapan ve ibadet unsuru yapan dinler de mevcuttur.[92]

[85] Cuma günü hayvanlara izin verildiği bilinmektedir. **KÜTÜKOĞLU,** https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-iii ET. 30.12.2021.
[86] **SUNGURBEY**, s. 67.
[87] **YAŞAR, A (**2001A) s. 44.
[88] **YAŞAR/ YERLİKAYA**, s. 41-42.
[89] https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm erişim Tarihi:23.04.2022
[90] https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm erişim Tarihi:23.04.2022
[91] https://islamansiklopedisi.org.tr/hayvan erişim Tarihi:23.04.2022
[92] Avcılık, kan akıtarak hayvan kurban edilen dönemler, günümüzde tartışma konusu olmuştur.

4.1. Musevilikte

Semavi dinlerin ilki Museviliktir. Musevilerin kitabı Tevrat[93]'ın Tekvin (2/18-20) bölümünde insanın hayvandan daha gelişmiş ve üstün olduğuna dair buyruklar mevcuttur. Tesniye bölümünde (5/13-14), hayvana ve köleye buyrulan istirahat emri, hayvan refahı ve hayvan hakları yönünden olumlu bir yaklaşımdır.[94] İş hayvanları için, tatil ve dinlenme fikri de MÖ. 1 yy'da ortaya atılmıştır.[95] Hayvanların, çoğu zaman Allah ve halk arasında kalıp yok edilmelerinin yanında, bazı dönemler de onlara tapılmıştır. Yine bir olumlu adım olarak verebileceğimiz örneğe göre Levililer'e göre, hayvanlarla kurulan cinsel münasebetler yasaklanmış durumdadır.[96]

Hazreti Davut'a indirilen kutsal kitap Zebur'da, hayvan kurban edilerek insanların affedilmeyeceği söylenmiştir.

4.2. Hristiyanlıkta

Dinlerle birlikte, hayvan hakları adına bazı olumlu adımlar atılmıştır. Örneğin Hristiyanlığın ortaya çıkmasıyla deneyler yasaklanmıştır. Bu yasak, Rönesans dönemine kadar devam etmiştir.[97]

İncil'de, "*keçiler günahkâr insanları, koyunlar iyi insanları çoban ise Allah'ı simgelemektedir*" denilmektedir (Matta 25/31-33). Açık biçimde insanın hayvandan değerli [98]olduğu yazılmıştır. Kısaca, hayvanlar insanın aracıdır fakat hakları bulunduğu yönünde de sınırlı da olsa hüküm mevcuttur. [99] Hristiyan yazarlar, hayvanın aklı olmadığı gerekçesiyle insandan aşağı bir konumda olduğunu belirtmektedir.[100]

---

[93] Tevratta 122 hayvan çeşidi geçmektedir.
[94] **İslam Ansiklopedisi,** s. 42-44.
[95] **ERK,** s. 1- 242.
[96] **Insight on the Scriptures,** s.1275., **İslam Ansiklopedisi,** s. 81-102., **BANDSTRA**, s. 76. (**ARMUTAK**, **Altan**'den naklen, s. 54.).
[97] **ZUTPHEN**, s 1-3.
[98] "*Kargalara bakın; onlar ne ekerler ne biçerler ne kilerleri ne de ambarları var ve Allah onları besler; sizler kuşlardan ne kadar çok değerlisiniz."* Luka İncil (12/24).
[99] **ARMUTAK,** s. 48-49.
[100] **DE GRAZİA,** s. 11-25. (**ARMUTAK, Altan'**den naklen, s. 54.).

Musevilikte ve Hristiyanlıkta çelişen ifadeler mevcuttur. Bu çelişkili ifadeler hayvana zulüm zemini hazırlamaktadır.[101]

4.3. Müslümanlıkta

Kur'anda, hadislerde hayvan adları geçmektedir. İslamiyet'te yenilmesi yasak olan hayvanlar; Bakara suresi ve En'am, Maide, Nahl ayetlerinde belirtilmiştir.[102] Hayvanların kesilmesi, avlanması ve haklarının korunması İslam alimleri tarafından tartışılmıştır. Hayvan haklarına dair bilinen hükümler; hayvana karşı şefkatli ve merhametli olmak gerektiğidir. Dövülmeleri, acı çektirilmeleri yasaklanmıştır.[103] Hayvanın verdiği zararın giderilmesiyle ilgili bir hadiste, hayvanın zararının hukuken hükümsüz olduğu[104], hayvanın bilinci olmadığına dair başka bir hadiste ise, hayvanın verdiği zararın sahibi tarafından giderilmesi gerektiği belirtilmiştir.[105]

Hz. Muhammed' in hayvana yapılan işkenceleri kınadığı ve yasak olduğunu açıkladığı bilinmektedir. Merhametli olmanın gereği İslamiyet'te bilinir. Açık şekilde zikredilir. Yine İslamiyet'te temizliğe önem verilir, çevrenin düzeni ve dengesi açısından dikkatli olunması gerektiği buyurulur.[106] Üç semavi dinin hayvana bakışının "*antroposentrik"*[107] olduğunu söyleyen Kasapoğlu;[108] en ılımlı yaklaşımın İslamiyet'te olduğunu eklemiştir.

"Musevilik ve İslamiyet'te, hayvanlar için özel kesim şartları mevcuttur."[109]

S. Buhari, Tecrit, 7/224'e göre; her ne kadar hayvanlar, insanlara hizmet için gönderilmişse de onlara zarar verirken Allah'tan korkulması buyurulmaktadır.[110]

---

[101] **TANNENBAUM,** s.22. (**ARMUTAK**, **Altan**'den naklen, s. 55.).
[102] **İslam Ansiklopedisi**, s.29.
[103] **MÂVERDÎ**, s. 337
[104] **BUHÂRÎ,** s. 28-29; **MÜSLİM**, **"ḤUDÛD**", s. 45, https://islamansiklopedisi.org.tr/hayvan Erişim Tarihi: 24.04.2022
[105] **ŞEVKÂNÎ**, s. 364.
[106] **BOR,** s. 98-117.
[107] Her şeyin merkezinde insan bulunur. Dünyada, her şey insan içindir.
[108] **KASAPOĞLU,** s. 58-70.
[109] **ALTINTAŞ,** s.126-127
[110] **KOÇHİSARLIOĞLU/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, s. 1723.

Özetle, hayvan hakkında üç semavi dinde çokça hüküm bulunmaktadır. Hristiyanlık ve Musevilikte insan her şeyin üstündedir. İslam'da da insan eşrefi mahluktur. Fakat İslamiyet'te bu iki dine nazaran hayvanlara karşı daha koruyucu hadisler geçmektedir. Merhametli davranmayı öğütleyen daha olumlu hadisleri vardır. Fakat bunun uygulanmasında tarih boyunca ne kadar başarılı olunduğu tartışmalıdır.

5. Hayvan Haklarının Mukayeseli Hukuktaki Yeri

Avrupa ülkesi devletlerin hukuk sisteminde, iki görüş çoğunlukla savunulmaktadır. Birinci görüşe göre; canlılar arasındaki değer ölçütünde ilk sırada insanlar yer almalıdır. İnsanlar en önemli varlıklardır. Hayvanı korumak gereken durumlar, insanın faydasına göre değerlendirilmektedir. Adı "*etik yaklaşım"* olan diğer görüşe göre ise, hayvan canlı bir varlık olması sebebiyle korunmalıdır. Hayvanın hissedebilmesi ve canlı olmasıyla ilgili de ayrımlara gidilmektedir.[111] "*Anglo-Sakson hukuk sistemindeki ülkelerde ise refah ve hak kuramı mevcuttur*.''[112]

Avrupa'da 1957 yıllarında hayvan *''tarımsal ürün''* niteliğindeydi. Amsterdam Sözleşmesi'yle hayvanın hislere sahip olduğu için buna yönelik ortak bir tutum sergilemenin iyi olacağı düşünülmüştür.[113] Birçok Avrupa ülkesi ve diğer ülkeler, hayvanla eşya kavramını birbirinden ayırabilmek için farklı çalışmalar yapmıştır. Anayasalarında, Medeni ve Ceza Kanunlarında düzenlemelere gitmişlerdir. Yine mukayeseli hukukta bayıltmadan kesim ortak sorun olmuştur. Birçok bayıltma yöntemi tartışılmıştır.[114] Tüm bunları ayrıntılı olarak karşılaştıracağız.

[111] **BOLLİGER**, s. 355; **MİCHEL**, s. 599. (**ÇELEBİ, Özgün'den** naklen, s. 564.).

[112] **ÇELEBİ,** s. 564.
[113] **SINGER**, s. 19.
[114] **SUNGURBEY**, s. 147.

5.1. Anglo sakson hukuku

Anglo-Sakson hukuk sistemi[115], hakimlerin[116] sözel ve geleneksel kurallardan etkilenmesiyle oluşmuştur.[117] İlgili hukuk sistemindeki ülkelerin mevzuatlarını incelemeden önce, Anglo-Saklon hukukunda geçen hak ve refah teorisi kavramlarını açıklamaya ihtiyaç vardır. *Refah teorisi*, hayvanları eşya olarak nitelendirmekle birlikte, hayvanları daha iyi koşullara taşımak istemekte ve buna ilişkin yasa kuralları konulması arzulamaktadır.[118] Olumlu hedefe rağmen, insanın faydası ile hayvanınki çatıştığında insanınkine öncelik veren anlayışa sahiptir. Yalnızca gerektiği zamanlarda hayvana acı verilebileceğini yasalaştırmıştır. Buradan başlayan hareketle diğer teori olan "*hak teorisi*[119]" ortaya çıkmıştır. Hak teorisini savunan bazı düşünürler, hayvanın insan ile aynı özellikler taşıdığını ifade etmektedirler.[120] Gibson; hak kuramı meselesinin hayvanın araç gibi görülmesinden doğduğunu, refah kuramının bu şekilde bir düşüncesi olmadığını belirtir.[121]

Bu akım, huzurlu bir hayat amaçlar. TDK 'ya göre refah, "*Bolluk, rahatlık ve varlık içinde yaşamadır."* [122] Refah kavramının tarihi 1964'lere dayanmaktadır.[123] **Refah teorisi**, hayvanların yaşadıkları alanda şartların düzelmesini ve işkence ve kötü muameleyi engelleyen kanunların düzenlenmesini ummaktadır.[124] Teoriye göre; insan menfaati hayvan menfaatine oranla daha yüksektedir.[125] Refah kavramı, hak kavramına nazaran hayvanlar için daha korumasızdır. Toplum baskısı ve sınırlarına göre şekillenirler.

Hak teorisini savunan Tom Regan'a göre, "*hak teorisi kafeslerin yok edilmesi arzusu, diğer teori olan refah teorisi ise daha geniş kafesler üretilmesi arzusudur*."[126] 1970 tarihinden itibaren

---

[115] "*Anglo- sakson hukuk sistemi uygulanan ülkeler arasında; ABD, Kanada, Avustralya, Güney Afrika, Hindistan ve eski İngiliz sömürgesi olan birçok ülke bulunmaktadır."* Bu hukuk sisteminde kamu-özel ayrımı yapılmamaktadır. İlgili hukuk sisteminin esası yasalaşma değildir. Türk hukuk sisteminde etkili değildir.
[116] **BİLGE,** s. 71.
[117] "*Yasalar, dağılmış haldedir. Kara Avrupasındaki gibi özel ayrılmış yasalar bulunmamaktadır. 11. yüzyılda bu sistemin adımları atılmıştır*" **(GÖZLER,** s. 13.).
[118] **BRADSHAW**, s. 811. (**ÇELEBİ, Özgün'den** naklen, s. 564.).
[119] **BRADSHAW,** s. 819. (**ÇELEBİ, Özgün'den** naklen, s. 564.).
[120] **BRADSHAW**, s. 820. (**ÇELEBİ, Özgün'den** naklen, s. 564.).
[121] **GİBSON**, s. 544. (**ÇELEBİ, Özgün'den** naklen, s. 566.).
[122] https://sozluk.gov.tr/ Erişim tarihi: 05.03.2022
[123] **UZMAY/ SERT**, s. 265.
[124]**BRADSHAW**, s. 811, **FRANCİONE**, s. 397. (**ÇELEBİ**, **Özgün'den** naklen, s. 566.).
[125] **ÇELEBİ,** s. 566.
[126] **GİBSON**, s. 544-545. (**ÇELEBİ**, **Özgün'den** naklen, s. 566.).

bu kurama eleştiriler gelmeye başlamıştır.[127]Bazı yazarlar, hayvanların da düşünebilen ve acı çekebilen varlıklar olması sebebiyle, insanlarla eşit olması gerektiğini düşünmektedir. [128] Birleşik Amerika'da felsefi etik düşüncesini hayvanların da içinde olduğu bir çalışmada gerçekleştiren Peter Singer, hayvanların bu hareketin içinde olmamasını, eskiden siyahi ve kadınlara gösterilen tepkiyle aynı olduğunu savunmuştur.[129]

Felsefi bakış açısından sonra, ortak hukukun hayvanı nereye konumlandırıldığına bakılmalıdır. Bu hukukta, hayvanlar insanların eşyası olarak kabul edilmektedir.[130] Caydırıcı olmayan tazminatlara sahiptir. Ortak hukukun bir getirisi olarak ABD'de mülkiyet kavramı gelişmiştir.[131] Hayvan kişisel bir eşyadır.[132] Bu görüş eski stoacı görüşten filizlenmiştir.[133] Bu sebeple Amerika'da, hayvanlar bir hukuki statü elde edememiştir. Amerika, korunan mal/ canlı gibi ibareler medeni kanununa eklemelidir.[134]

Federal düzene bakıldığında; 1966 yılında yürürlüğe giren ‘*’Hayvan Refahı Yasası’’*nın mevcut olduğu görülmektedir.[135] ‘*’24 Ağustos 1966 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir.’’*[136] Tüm eyaletlerde ortak karar, işkencenin karşısında yaptırım olacağıdır.

ABD'de günümüze yaklaştıkça, hayvanlara yapılan eşya nitelendirmesi değişmemiştir. Yine de yasalarla bazı olumlu adımlar atılmaya çalışılmıştır. Hayvana daha fazla önem verilmesi için çalışmalar geliştirilmeye gayret edilmiştir.[137] Amerika'nın bazı kararları ile hayvanın eşya olduğu görüşünü sürdürmesinin aksine, Florida davasında hayvanın hukuki konumunun düzeltilmesi ve hayvana değer verilmesi görüşüne yer verilmiştir.[138]

---

[127] **FRANCİONE,** s. 397.
[128] **BRADSHAW**, s. 820., **EPSTEİN**, s. 21, **FAVRE**, s. 1043.
[129] **DES JARDİNS,** s. 225. (**ÇELEBİ**, **Özgün'den** naklen, s. 566.).
[130] **FAVRE/ MURRAY LORİNG**, s. 1000.
[131]. **KELCH**, s. 531. (**ÇELEBİ**, **Özgün'den** naklen, s. 573.).
[132] **J. HUSS**, s 134. (**ERTAN, Birol'**den naklen s. 247.).
[133] **KELCH,** s. 531- 534. (**ÇELEBİ**, **Özgün'den** naklen, s. 566.).
[134] "*Animal Liberation Front Article on the New French Civil Code/ http://www.animalliberationfront.us/News/Apr-May05/FrenchCode.htm''*
[135] *''1960'lardan beri, hayvan refahı ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Yayınlarda, mevzuatta ve bilimsel araştırmalarda bu kavram görülmeye başlanmıştır. Tarımsal hayvan üretimiyle başlayan bu ilgi daha sonra laboratuvar hayvanlarıyla da devam etmiştir. Amerika'da federal ve eyaletlerde düzenlemeler bulunmaktadır.''*
[136] Bu yasanın adı *''Laboratuvar Hayvanları Koruma Yasası''* (şimdi Hayvan Refahı Yasası)'dır. Lyndon B. Johnson tarafındanimzalanmıştır.*''https://web.archive.org/web/20150524063632/http://www.alnmag.com/articles/2015/05/spotlight-animal-welfare''* (Erişim tarihi: 04.04.2021)
[137] **KELCH**, s. 531. (**ÇELEBİ**, **Özgün'den** naklen, s. 566.).
[138] **ROUKAS, s**. 51.

Amerika'da hak arama konusunda kademe kademe ilerlenmiştir. İlk olarak köleliğe karşı savaş verilmiştir. Sonra insan haklarında arayışa girişilmiştir. İnsanlar, "*Habeas Corpus"* yasasıyla birlikte 1699 tarihinde, dilekçe verebilir hale gelmişlerdir.[139] Ardından Non-human rights Project[140] davaları ile hayvanların özgürleştirmesi hedeflenmiştir. ''Non-human rights Project davaları ile hayvan adına dava açılması normalleştirilmiştir.'' New York Mahkemelerinde Tommy isimli bir şempanzenin verdiği zarar için dava açılmıştır. Şempanze hakkında, kişi ve hobeas corpus[141] değildir ve eylemlerinden sorumlu tutulamaz kararı verilmiştir. Ancak başka bir hâkim başka bir olayda, bu şempanze davasına atıf yaparak; daha yumuşak bir karar vermiştir. [142]

Kafeste yaşayan maymunların eşya olmadığına dair açılan davalarda, hayvanların bilinçli olması gerekçe gösterilmiş ve doğal yaşamlarına bırakılmaları talep edilmiştir.[143]

2015 yılında ABD'de en az 159 milyon sığır, koyun ve domuz ve daha sayabileceğimiz birçok hayvan çeşitli sebeplerle ölmüştür. Amerika bir bilince varana kadar bu şekilde çeşitli ölümler olmuştur. [144] Hayvan hakları bilinci, ABD'de yavaş gelişmiştir. Amerika, polislerine hayvan hakları eğitimi aldırıp özel hayvan polisi olabilmelerini sağlamaktadır. Deneylerde kullanılan hayvan sayısının önüne 1985 Hayvan Sağlığı Yasası geçmiştir.

Çağdaş hayvan hakları hareketi ABD'de yaygındır. Hayvanların acı çekmelerini önlemek için kuruluşlar kurmuşlardır. Amaç, gerek deneyde kullanılan hayvanların gerekse çiftlik hayvanlarının eziyet çekmemesidir. Hayvan hakları hareketinin ilgilendiği temel sorun, deney hayvanlarının çektiği işkencedir. Her yıl binlerce kedi, köpek, maymun ve fare deneylerde kullanılmaktadır. Kullanılan hayvan sayıları 50 bin ile 500 bini bulmaktadır. [145] Çiftliklerde telef olan hayvan sayısı milyonları aşmıştır.[146]

---

[139] **ILGAR**, s. 348.

[140] "*Nonhuman Rights Project, kâr amacı gütmeyen bir Amerikan hayvan hakları örgütüdür. Hayvanların hukuken kisi olarak tanınmama durumuna karşı çıkmaktadır*."

[141] https://tr.wikipedia.org/wiki/Habeas_corpus "*Habeas corpus [coram nobis] ad subjiciendum ifadesinin tamamı, "kişinin [önümüzde] tabi tutulması (vaka incelemeye tabi tutulması) amacıyla elinizde olduğu" anlamına gelir."*

[142] Yumuşak kararda Kiko adlı bir şempanzeye yapılan şiddetin karşısında, özel mülk sahiplerine karşı dava açılmıştır. Başka bir örnekte, hayvanat bahçesinde tek başına yaşayan Happy adlı filin doğal yaşamına bırakılması istenmiştir. 2005 yılında aynada kendini tanıma testi yapılmış ve bu delil olarak kullanılmıştır. İlk derece mahkemesi insan olmayan hayvanlarla ilgili geçmiş içtihatlar sebebiyle kararın değişmeyeceğini belirtmiştir. 2020 yılında İstinaf; habeas corpus'un insan dışındaki canlılara açılamayacağını belirtmiştir. Hayvanlara kişilik kazandırmanın kanun koyucuların görevi olduğunu belirtmişlerdir. Dava temyizde devam etmiştir.

[143] "*www.welt.de"* ET:12 Aralık 2021.

[144] **PEREL,** s. 5.

[145] **SUNGURBEY**, s. 14-15.

[146] **ERTAN**, s. 408.

Bunun yanında bazı eyaletlerde garip yasalar da çıkarılmaktadır. Abd'de Idaho eyaletinde kurtların çoğunun öldürülmesini düzenleyen bir kanun çıkmıştır. Kanunda bunun amacının doğal dengeyi korumak olduğu belirtilmiştir. Kuzey Amerikalı hayvanseverler, boşanma davalarında evcil hayvanların da velayetini almak istemekteydiler. Bunun medeni kanuna dahil edilmesini istemişlerdir. Bir örneği Alaska'da gerçekleşmiştir. Dava sürecinde korumaya alınan hayvan haberi sevdirici bir haber olmuştur.[147] Yine sevindirici bir örnek Kaliforniya'dan gelmiştir. Kaliforniya'da hayvanın aile üyesi olduğu tescillenmiştir.[148] 2022'ye kadar verilen mücadeleler olmuştur. 2022 itibariyle beş Meksika eyaletinin boğa güreşini yasakladığı bilinmektedir.[149] Başka bir örnekte; ABD'nin bir diğer eyaleti olan Alaska'da, hayvanın velayeti konusunda hayvanın iyiliğini düşünülmesi gerektiği savunulmuştur. Hayvan hakları örgütleri de boşanacak bireylere bu konuda danışmanlık yapacağını duyurmuştur.[150]

Hayvanlarla ilgili yaşanan başka bir sorun da Amerika'nın yapılanma şekli yüzünden gelişmiştir. Yapılanma yüzünden kuş sorunu ortaya çıkmıştır. Büyüme etkisiyle yüksek binalar inşa edilen şehirlerinde, yüzlerce kuş telef olmuştur. 417 metre yükseklikteki ticaret merkezinin yanıltıcı ışıkları, sebebiyle uçuş esnasında kuşların çarpmasına neden olmaktadır. Kuşları korumak için ismi Audubona olan bir birlik kurulmuştur. [151]

Hayvanın taşınması ve kesimi sırasında işkence çektirilmesi yasaklanmıştır.[152] Hayvan refahı ile ilgili yapılan kanunlar dar alandadır. İngiltere'nin çıkardığı kanundan etkilenilmiştir. Deney hayvanlarının kullanımı yasalaşmaya çalışılmıştır.[153] 1966'da kanunname kabul edilmiştir. Evcil hayvan satışına yönelik lisans sınırlamaları gelmiştir. Fareler deney kanunu içerisinde düzenlenmemiştir. Deneylerle ilgili diğer devletlerin kanunlarıyla yakın düzenlemeler mevcuttur. Deneyi gerekli olduğu hallerde meşru kılmaktadır.[154] 1985 yılında fareleri de ek kanunla deney

---

[147] "*https://birikimdergisi.com/guncel/9323/bu-itin-sahibi-kim-hayvanlarin-yeri-aidiyeti-ve-sahipligi-sorunu*" Erişim tarihi: 12.12.2021

[148] https://birikimdergisi.com Erişim tarihi: 12.12.2021

[149] https://vegangazete.com/meksikanin-bes-eyaletinde-boga-guresi-yasaklandi/ Erişim tarihi: 09.03.2022

[150] https://birikimdergisi.com Erişim tarihi: 12.12.2021

[151] "*https://www.internethaber.com/goc-etmek-isteyen-yuzlerce-kus-new-york-gokdelenlerine-carparak-oldu-2208716h.htm*" Erişim tarihi: 12.12.2021

[152] **TWENTY-EIGHT HOUR LAW**

[153] **WAGMAN, LİEBMAN**, s. 85-86. (**ARIKAN, Engin'den** naklen, s. 114.).

[154] **ARIKAN**, s. 170-171. (Arıkan Hayvan Hakları)

kullanımı içi düzenlemişlerdir.[155] Amerika'da insanlara, hayvanlar üzerinde denenen kozmetiklerin daha güvenilir olduğu algısı yaratıldı ve yüklendi.[156]

Hayvan hakları, eyaletlerin bazılarında ayrı şekilde irdelenmiştir. Kafeste yumurta üretimi ve çiftlik hayvanlarının yaşam alanlarının genişletilmesini içeren kanun 2008'de kabul edilmiştir.[157]

Hayvanların verdiği zararlar konusunda bir örnek verilebilir. ABD'de köpeklerin tasma takmamasından kaynaklanan bir durum ortaya çıktığında, maddi olarak hayvan sahibinden karşılık talep edilebiliyor.[158]

2021'de yürürlüğe giren bir kanuna göre Idaho eyaletinde, kurt avlanmasına silah sınırı olmadan izin verilmiştir. Eyalet tarafından, amaçlarının doğal dengeyi korumak olduğu savunulmaktadırlar. 26 Kasım 2019'da Trump, hayvanlara eziyeti federal suç sayan kanunu imzalamıştır. "*Hayvanlara eziyet etmek ya da dövüştürmek ağır suçlar kapsamına alınmıştır*." 2010'daki yasanın boşluğu 2019'da doldurulmuştur.[159]

Florida'da hayvanlar adına güzel örnekler de yaşanmıştır. Eyalette, canlı bir timsahı bir plaj barının çatısına fırlatan kişi mahkemeye çıkarılmıştır. [160] Yine Florida'da, *"yılanların çiftleşme dönemi"* nin dış etkenlerden zarar görmemesi adına, o alanın kapatıldığı bir koruma durumu mevcuttur. [161]

ABD'den sonra İngiltere, daha ayrıntılı bir mevzuata sahip olduğu için incelenmesi gereken bir ülkedir. Evcil hayvanlar ve hayvanat bahçesi işletmelerinin düzenlenmesine kadar tüm konularda ayrıntılı düzenleme yapılmıştır. Hayvanların hissedebilen canlılar olduğu düşünülmektedir. Hayvanlara kötü davranmak ve acı çektirmek gibi zararlı eylemlere *"yirmibin pounda kadar para cezası ve altı ay hapis cezası"* düzenleniyor. Hayvan satışına sınırlama getiriliyor. Doğurtulacak hayvanların bunu kaç kere yapması gerektiği de yasayla

---

[155] *"**SAĞLIK ARAŞTIRMALARI EK KANUNU**, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3359.pdf* "

[156] **ŞENPOLAT**, s. 183.

[157] "*A California Ballot Measure Offers Rights for Farm Animals'', the New York Times, 23 .10 .2008 tarihli haberi*"nden alınmıştır.

[158] *https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-ve-abdde-sokak-hayvanlariyla-ilgili-duzenlemeler-kati-bicimdeuygulaniyor/2461248"* Erişim tarihi: 12.12.2021

[159] *"https://tr.euronews.com/2019/10/24/abdde-hayvanlara-eziyet-agir-suclar-kapsamina-alindi-7-yila-kadar-hapis-cezasi-gundemde*"

[160] https://tr.euronews.com/2021/06/30/abd-de-yuzlerce-vahsi-kurdun-oldurulmesine-izin-veren-yasa-yuruluge-giriyor

[161] "*https://tr.euronews.com/2020/02/16/yilanlarin-yillik-ciftlesme-donemi-icin-toplandigi-park-kismen-kapatildi"*

belirlenir.[162] Güzel örnekler de yaşanmıştır. *"Shepreth Doğal Yaşam Parkı'nda yaşayan ve gözünden rahatsızlanan kaplana göz ameliyatı yapıldı."*[163] İngiltere hükümeti 2020 yılında, mezbahaya ihraç edilecek canlıların artık gönderilmemesine hazırlanarak farklılığını ortaya koymuştur.[164]

Amerika'dan farklı olarak, Avustralya eyaletlerinde de ayrı düzenlemeler mevcuttur. 1837'de kanunlaşma çalışmaları başlamıştır. 1837 tarihli Hayvan Koruma Kanununda hayvan ve istismar kelimeleri tanımlanmıştır. Hayvanlara zarar veren ve istismar eden eylemler yasaklanmıştır. Diğer devletlerden Avustralya'yı ayıran bir durum da şudur; devletin desteklediği bir sivil toplum kuruluşu hayvan istismarını önlemekte etkili olmuştur.[165] 2002'den beri uygulanan vahşi yaşam planlamasına göre, en az 150 kurt kalacak şekilde 15 sürü yasalarla koruma altında tutulmaktadır. Fakat bunun yanında, emekli atları kesilip Asya ve Avrupa'ya satılmaktadır. "*2020 yılında Avustralya'nın kontrol altına alınamayan yangınlardan ve kuraklıktan etkilenen Güney Avustralya eyaletinde, su kaynaklarını tükettiği gerekçesiyle yaklaşık 5 binin üzerinde yabani deve helikopterlerden keskin nişancıların açtığı ateşle itlaf edildi*."[166] Hayvanları "zehirli yemle öldürme" en çok kullanılan öldürme yöntemidir. "*Sodyum Florasetat yani bilinen adıyla 1080, Avustralya hükümetinin hayvanları zehirlemek için kullandığı bir kimyasal maddedir. 2015 yılında Avustralya hükümeti, 2020 yılına kadar 2 milyon vahşi kedinin itlafı ile ilgili bir süreç başlattığını duyurmuştur. 2017 yılında Queensland yerel yönetimi ise öldürülen kedi başına 10, yabani köpek ve dingo başına 30 dolarlık bir ödül vereceğini açıklaması gündem yaratmıştır. 2011 yılında ise sadece Avustralya'nın Victoria Eyaleti'nde yarım milyon tilki itlaf edilmiştir. 2019 yılında, 4035 kanguru nüfus planlaması adına öldürülmüştür."*[167]

Hindistan'a gelindiğinde; Hindistan'da anayasada hayvan hükümleri geçmektedir. Hindistan'da yasa çiğnenerek inek kesen kişiler uzun süreli hapis yaptırımıyla karşılaşmaktadır.

---

[162]Hayvan satışı yapılacak petshopların açılabilmesi için bazı özellikler taşıması gerekiyor. Aynı zamanda bu yerler satışını yapacağı hayvanın bakımını iyi yapmalıdır. Lisans almalıdır. *"https://www.dogrulukpayi.com/bulten/turkiye-ve-dunyada-hayvan-haklari"*

[163] "*https://tr.euronews.com/2021/05/16/ingiltere-de-bir-kaplana-ilk-defa-kornea-ulseri-ameliyat-yap-ld* "

[164]https://tr.euronews.com/2020/12/04/ingiltere-canl-hayvan-ihracat-n-yasaklayan-ilk-avrupa-ulkesi-olmaya-hazrlan-yor

[165] **WAGMAN, LİEBMAN**, s. 173-174. (**ARIKAN, Engin'den** naklen, s. 119.).

[166] https://tr.euronews.com/search?query=hayvan%20haklar%C4%B1&p=9 ET 06.03.2022

[167]https://tr.euronews.com/2020/01/10/hedef-sadece-develer-mi-avustralya-hukumetinin-yabani-hayvanlarla-mucadelesi ET 06.03.2022

Uttar Pradeş'de örnekleri çoktur. 1960'ta düzenlenen kanunname ile hayvan istismarı hükümleri çıkartılmıştır. 1962 yılında da hayvan refahı kuruluşu kurulmuştur. Taşımacılık ve kesim sırasında hayvan zarar verilmemesi gerektiği düzenlenmiştir. Hayvanların eğlence sektöründe çalıştırılmasını yasaklamıştır. Deney yapacak insanları duyarlı kişilerden seçen Hindistan, acısız deneyi desteklemektedir.[168] Kanuna aykırı davranış halinde verilecek cezalar oldukça düşüktür.[169]

Doğu yarımkürede görülen bazı öğretilerde, insan ve hayvan arasında '*'ahlâken hiyerarşik"* bir fark bulunmamaktadır. Örneğin Hindistan'da rastlanan şiddetten külliyen kaçınma üzerine kurulu *ahimsa* öğretisine göre insanlar başkaları ve dünyayla barış içinde yaşamalı, asla bir canlıya zarar vermemeli, onu yaralamamalı veya öldürmemelidir. Bu öğretide, doğal olarak, hayvanın eşya ya da mal olarak muamele görmesine karşı çıkılır. '*'1950 tarihli Hindistan Anayasası'nın Tarımın ve Hayvan Çiftçiliğinin Organizasyonu başlıklı 48. Maddesinde; inek, buzağı ve diğer süt hayvanlarının kesilemeyeceğine dair bir düzenleme bulunmaktadır.''* 1974 yılında Anayasa'ya eklenen 51A maddesiyle de Hindistan vatandaşlarına ormanlar, göller, nehirler ve vahşi yaşamı kapsayan doğal çevreyi koruma ve geliştirme ve yaşayan canlılara merhamet gösterme ödevi yüklenmiştir. Hindistan'da hayvana anayasal anlamda verilen önem sınırlı şekilde de olsa pratiğe de yansımıştır. 2013 yılının mayıs ayında Hindistan hükümeti, yunusların "*İnsan-dışı kişi*" olduklarını kabul etmiş ve ülkedeki tüm yunus parklarının kapatılmasına karar vermiştir. Hindistan Anayasası'ndaki bu düzenlemeler eyalet yüksek mahkemelerinin kararlarına da yansımaktadır. Ülkenin kuzeyindeki Uttarakhand Eyaleti Yüksek Mahkemesi'nin çok yakın zamanda verdiği bir kararda "*hava ve denizdekiler dahil hayvanlar aleminin her üyesinin, yaşayan bir kişinin hakları, ödevleri ve yükümlülükleriyle bezenmiş ayrı bir persona'ya sahip hukukî varlık olduğu*" ilan edilmiştir. [170]

2020 yılında Uttar Pradeş'te inek kesiminin durdurulması için gerekli çözümleri sıklaştırma girişimi içerisine girilmiştir. Hali hazırda var olan yasaların eksikliklerini de

[168] **LİEBMAN**, s. 209-211.
[169] **ARIKAN**, s. 180-181.
[170] Narayan Dutt Bhatt v. Union of India and Others kararı, http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/horse%20cart%20Nepal%20India%20Uttarakhand%20High%20Court%20Judgement%20Naray an_Dutt_Bhatt.pdf (**KÖYBAŞI, Serkan'dan** naklen. s. 144.).

eleştirerek, "*kutsal"* olduğuna inandıkları ineklerin yasaya aykırı kesiminin yaptırım süresini uzatmıştır.[171]

Güney Afrika'da tepki çekecek bir tasarı 2020 yılında duyuruldu. Tasarıya göre, "*Güney Afrika Cumhuriyeti'nde hükümetin yeni "**'Et Güvenliği'**" yasa teklifinde zürafa, gergedan ve fil gibi soyu tükenmekte olan yabani hayvanların tüketilmesine izin vermesi"* ses yükseltmiştir.[172]

Birleşik Krallık için de örnekler verilebilir. Hayvanın hakkı ve refahı noktasında çok çaba gösterilmiştir. 1822 tarihli HKK'ları mevcuttur. 1822 tarihli kanuna göre; sahibinin eşyası sayılan ve parasal olarak getirisi olan hayvanlara karşı, mala zarar verme suçu ortaya çıkmaktadır. Bundan sonra çıkarılan 2006 tarihli Hayvan Refahı Yasası, daha çok hayvanı kapsamaktadır. Kanuna aykırı davranıldığında, para ve hapis cezası ile karşılaşılmaktadır.[173]

Görüldüğü gibi Anglo Sakson hukuk sistemindeki ülkelerden ABD, hayvan hakları konusunda kendisini oldukça yavaş gelişmiştir. Hayvanın hukuki nitelendirilmesiyle ilgili, çeşitli örgüt ve kuruluşlar yıllarca çaba harcamıştır. Davalarda olumlu oy ve kararlara rastlansa da, temel bir düzelme için hukuki nitelendirilmenin değişmesi gereklidir.

5.2. Fransız hukuku

Fransa, hayvanların korunmasına yönelik yasa çıkaran öncü ülkelerden biridir.

Fransa, Belçika, Danimarka, Almanya, Hollanda ve İsveç gibi Avrupa Birliği ülkelerinde, evde beslenen hayvanlara ilişkin sıkı kontrol içeren düzenlemeler vardır. Sokakta yaşayan sahipsiz hayvanlar için de belediyeler sorumlu tutulmaktadır.[174]

Aynı zamanda Fransa, genel ahlakın bozulmamasına yönelik cezai koruma sağlayan yasalara sahiptir. 1850 yılında hayvanların korunmasına yönelik yasa çıkarmıştır.[175] Fransa'da düzenleme parça parçadır. Bunun sebebi başta özel bir yasa çıkarmamasıdır. Parça yöntemiyle üyesi olduğu AB hukukuna gönderme yaparak koruma sağlamaya çalışmıştır. 1850'deki Grammont Yasası yalnızca "*kamu"* ile sınırlandırılmıştır.[176] Yani yasanın amacı genel ahlakın

---

[171] https://tr.euronews.com/2020/06/11/hindistan-da-inek-kesimi-onleme-yasas-onayland-hapis-cezas-ag-rlast-r-ld
[172]*"https://tr.euronews.com/2020/05/30/su-ayg-r-ve-fil-menuye-girebilir-guney-afrika-cumhuriyeti-nde-tart-smal-yasa-tasar-s"*
[173] **ARIKAN**, s. 159.
[174] **KOÇHİSARLIOĞLU/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, s. 1708.
[175] **FERRY**, s. 52-66 (**ADIGÜZEL**, **Beyza'dan** naklen, s. 852.).
[176] **MELİK**, s. 222., **ARIKAN**, s. 164.

korunmasıydı. Bu yasaya aykırı davranan kişiler, evcil hayvana kötü muamele karşısında ceza yaptırımı ile karşılaşmaktadır. 1800'lerde Fransa'da boğa güreşlerinin yaygın olması da bu yasaya zemin hazırlamış.[177]

Hayvanları dolaylı yoldan koruyan "*Çevre Şartı"(Charte de l'Environnement*)da Fransa'ya aittir.Bu şartla anayasa hukukunda hayvan yer bulmuştur.[178]

''19 Kasım 1963 tarih, 63-1143 sayılı *Hayvanların Korunması Hakkında Kanun''*daki kötü muamele kavramı, "*zulüm"* kelimesiyle değiştirilmiştir. "1976'da, 76-629 sayılı *Doğanın Korunması Hakkında Kanun*'un" 13.maddesi, Ceza Kanunu'nun 453. maddesini etkilemiştir ve değişmesine sebep olmuştur. 1992'de, 92-1336 sayılı Kanunda da değişiklik olmuştur. İlgili madde, kişileri değil eylemleri suçlamıştır. Ardından 1994 yılında, Ceza Kanunu, önemli bir değişim yaşamıştır.*[179]*

24 Nisan 1951 tarihli ve 51-461 sayılı Kanun, boğa güreşlerinin bu düzenlemelere tabi olmadığını belirtmiştir. 1964'te horoz dövüşünün de dahil olmadığını belirtmiştir.[180]

Evcil ve sahipsiz ayrımının sonuçları köpeklere de yansımıştır. Bu iki türün yasada koruma farkı olduğu için köpekler yıllarca kafeslerde kapatılmak zorunda kalmışlardır.[181]

Fransa'da 07.09.1959 tarihinde bir kararname yayınlamıştır. 59-1051 sayılı bu düzenleme ile kararnamede evcil ve tutsak hayvanlara yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre; *"gerekli olmaksızın, alenen veya gerekmeksizin evcil veya evcil hayvanlara veya esaret altındaki hayvanlara kötü muamelede bulunmak"* yasaklanmıştır. Ardından 1976 yılında çıkarılan bir kanun ile hayvanlar hissedebilen canlılardır denmiştir. "*Code rural et de la pêche maritime adı verilen Köy ve Deniz Balıkçılığı Kanunu'nun L214-1 maddesi hayvanların hissedebilen canlılar olduğunu kabul etmiştir. Ceza Kanunları, Kırsal ve Denizde Balıkçılık Kanunu ve 1970 tarihli Tehlike ve Sosyal Rehabilitasyona İlişkin 16/70 sayılı kanun'dan*" etkilenmiştir. Ceza kanunu madde 521'de;

---

[177] **ALİYEVA**, s. 54.,
[178] **YURTCANLI**, s. 315.
[179] 453. madde de 511-1 olarak değiştirilmiştir ve *"Hayvanlara Yönelik Ciddi Kötü Muamele Ve Zulüm Eylemleri"* adını almıştır. Madde 511-1, madde 521-1 halini aldı. Zorunluluk kavramı kaldırıldı. *"www.animallaw.info/article/detailed-discussion-anti-maltreatment-laws-france-and-spain" Erişim tarihi: 19.02.2022*
[180] *"**Loi n° 51-461 du 24 avril 1951 complétant la loi du 2 juillet 1850 relative aux mauvais traitements exercés envers les animaux domestiques**"*
[181] *"http://www.one-voice.fr/presse/proces-en-appel-du-chenil-de-loise-2/* "Erişim tarihi: 19.02.2022.

zalimce muameleyi kişiye ve evcil, evcilleştirilmiş veya esaretteki hayvana yapana cezai yaptırımlar öngörülmüştür.[182] Bu madde kapsamına, hayvanını sokağa bırakan kişiler ile fiziksel istismar, cinsel taciz eylemleri de girmektedir.[183]

Fransa'da hayvanın hukuki konumuna dair bir örnek temyiz mahkemesinden gelmiştir. Fransız Tüketici Kanunu'nun, L211-9'u uyarınca bir kişi hasta köpeğinin ayıbının giderilmesini talep etmiştir. Temyiz mahkemesi ise köpeğin canlı olduğunu ve "ekonomik bir amaca yönelmeyen ev hayvanı" olması sebebiyle, benzeriyle değişiminin imkânı olmadığını ve satan kişinin alternatifini seçmek zorunda olduğu yönünde karar vermiştir.[184]

Fransız Ceza Kanunu m.521/2'ye göre; maddenin ilk paragrafındaki yasağın çiğnenmesi ağırlaştırıcı ceza alınmasına sebep olmaktadır.[185]1962'de, haksız fiille bir hayvanı zarara uğratan üçüncü kişiden malikin talep edebileceği tazminat düzenlenmiştir.[186] İcra Usulleri K., R. 112-2 korumadaki ve bakımı evde gerçekleştirilen hayvanlar haczedilememektedir.[187]

6. 01. 1999 yılında, Fransız Medeni Kanunu'nda, taşınır ve taşınmaz mal düzenlemesi yapılırken ek "*hayvanlar*" ibaresini ilave edilmiştir.[188] İspanya ve Fransa'nın roma hukuku ekolünden gelmesi sebebiyle, hayvana verdikleri hukuki nitelik ve konum benzerdir. FMK ve Köy Kanunu hayvanı eşya olarak kabul etmekte ve "*hayvanlar ve şeyler, tabiatları gereği taşınırdır."* demektedir.[189] Daha sonraki düzenlemelerde "*canlı ve yaşayan bir eşya"* olarak tanımlanmıştır.[190]

---

[182] https://codes.droit.org/ , "*https://codes.droit.org/PDF/Code%20p%C3%A9nal.pdf"* , s. 242. Erişim tarihi:19.02.2022

[183] **ARIKAN**, s. 164.

[184] *"İlgili karar; 1. HD.'nin, 9.12.15 tarihli ve 14-25910* E.Numaralı kararıdır."

[185] Madde 521/3'e göre de bu işkence ve istismarı gerçekleştiren kişi hayvan sahibi ise bu durumun da cezada ağırlaştırıcı bir sebep sayılmıştır. Hayvanın yaşam hakkını elinden alan kişilere ise beş yıla kadar hapis ile 75 bin euro para cezası öngörülmüştür. Kamu yararının bir gereği olarak sahibi bulunamayan hayvanların barınağa alınması da öngörülmüştür. "*https://codes.droit.org/PDF/Code%20p%C3%A9nal.pdf"* s. 242-243. Erişim tarihi: 19.02.2022., "*https://www.ab.gov.tr/files/Tar%C4%B1m%20ve%20Bal%C4%B1k%C3%A7%C4%B1l%C4%B1k%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1/hayvan_haklari__hayvanlarin_korunmasi_ve_refahi.pdf"* Erişim tahihi:24.04.2022

[186] "*1. H.D.'nin 16.01.1962 Tarihli KARARI.", "1. H.D., 27.01.1982, E.N. 80-15947."*

[187] **ÇELEBİ**, s. 579.

[188] **CAİRE**, s. 9. (**ÇELEBİ**, **Özgün'den** naklen, s. 582.).

[189]https://www.animallaw.info/article/detailed-discussion-anti-maltreatment-laws-france-and-spain Erişim tarihi:19.02.2022.

[190] **KOÇHİSARLIOĞLU/SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, s. 1708.

Fransız Köy Kanunu madde 214'e göre *"her hayvan hassas bir varlıktır ve bu nedenle sahibi tarafından türüne karşılık gelen biyolojik zorunluluklara uygun koşullara getirilecektir*". Fransız kanunları ve kanunname arasında fark vardır. Bu farklılık koyulan sınırlamadan ileri gelmektedir. Sınırlama getirilmesi sebebiyle Fransız toplumu, evcil ve vahşi hayvan arasındaki farkı öğrenmek istemişlerdir. Değişik yıllarda "*evcil hayvan"* tanımı yapılmıştır. İlgili kararname çıkarıldıktan sonra Ceza Kanununda da vahşi hayvana yer verilmiştir.[191]

Fransız hayvanseverler, 1999 yılında Medeni Kanun'a yeni bir kategori ekleyebilmek hayvanın hukuki konumunun değişimini istemişlerdir. Böylece değişiklikle hayvanları, koltukları ve evleri ayırabileceklerdi. Onlara göre, Fransız hukukunun hayvanları korumak için attığı adımlar, daha anlaşmaya varılacak cinsten olmalıdır. [192]

Tüm bu çabalar sonuç verdiğinde, Fransa hayvanın hukuki konumunu eşya olduğuna yönelik düzenlemelerden kısmen vazgeçmiş ve *''canlı ve yaşayan eşya''* şeklinde düzenlemiştir. Bu kısmi vazgeçme sonrası, özel düzenlemelerle koruma gereği duyulmuştur. Mevzuatta hayvanların eşya olmadığı ifade edilmiştir. Fakat bu mevzuat yine de eşya kategorisinden hayvanları çıkartamamıştır. Fransa, atmaya çalıştığı adımlarla hayvan sevgisine sahip olduğunu göstermiş olsa da hukukunda hayvanları koruyan sağlam sistemi olan ülkelere yaklaşmamıştır.[193]

1999 yılında yapılan değişiklik hayvanların eşya olmaktan tam olarak çıkarmış değildi. Fakat 16 yıl sonra, Fransız medeni kanun, hayvanın canlı olduğu kabul edilmiştir. Madde 515-14.'e göre, "*hayvanlar, duyarlılığa sahip canlı varlıklardır*." Böylece hayvan eşyadan farklı bir konuma sahip kılınmıştır.[194]

Eşya statüsünün değişiminden itibaren hayvana davranışlar değişmeye başlamıştır. Ardından çevre şartına ek olarak hayvanın statüsü açıklanmıştır.[195]

---

[191]*"https://www.animallaw.info/article/detailed-discussion-anti-maltreatment-laws-france-and-spain"* Erişim tarihi:19.02.2022.

[192] **REİGNÉ**, s. 242., **ANTOINE**, s. 10. (**KOÇHİSARLIOĞLU,Cengiz/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, Özlem'den** naklen, s. 1709.).

[193] **ANTOINE**, s. 10.

[194] **REİGNÉ**, s. 242.

[195] **ANTOINE,** s. 9.

[195] **GASSIOT**, s. 717., **DEMOGUE**, s. 615. (**KOÇHİSARLIOĞLU/SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN'den** naklen, s. 1708.).

Fransa'da, eşya sayılması sebebiyle hayvanın korumasız olduğu düşüncesi, muhtemelen Demogue sayesinde olmuştur. Demogue, kişi, hak ve öznesiyle ilgili ayırıcı sorular sormuştur.[196] Yazara göre hakkı kullanmak hukuki tanımlama gerektirir. Fakat haktan faydalanmak için bir ehliyet gerekmemelidir. Bundan yola çıkarak kişilerden fazlasına hak tanınabilirdi.[197]

Fransa'da hayvanların deney olarak kullanıldığı alanlarda kurallara uyulması da son derece önem kazanmıştır. Bu sebeple deneyleri denetlemek için Hayvan Koruma Ofisi kurulmuştur.[198] Bunun gibi kesimin de uygun şartlarda yapıldığından emin olmak için sertifika zorunluluğu getirilmiştir ve mezbahalarda kesimin acısız olması gerektiği savunulmuştur.[199] 2013'te yürürlüğe giren 1099/2009 Numaralı yönetmelikte, mezbaha ve çiftlik hayvanı kesimlerinde iyi anlamda adımlar atılmıştır. Sorumlu kişi tarafından kesimin acısız şekilde gerçekleştirildiğinin kontrol edilmesi gerekmektedir.[200]

"*2004'ten beri, hayvana cinsel istismar suçuna iki yıl hapis ve 30 bin euro para cezası öngörülmektedir*." Buna rağmen hayvanın cinsel içerikli görüntülerini yayınlayan siteler yasaklanmamıştır.[201]

Kesim ve deneylere özen gösteren kurallar getiren Fransa, aynı zamanda hayvanların zulüm gördükleri çiftliklere sahiptir. Bu yerler Orlylag tavşanı ve vizonun kürkünü elde edebilecek çiftliklerdir.[202] Fransa yaptığı bu yasal düzenlemelerle, kürk tarımı ve kaz üretim çiftlikleri, yumurta kafeslerindeki işkencelerle, kendince hayvan koruma listesinde dünyada orta sıralarda yer bulmuştur. 2014 ve 2020 yılında Fransa, hayvan koruma endeksinde A ile G harfleri arasındaki sıralamada C grubunda yerini almıştır.[203]

Fransız mevzuatında hayvanlar, insanların çıkarlarını zedelemediği takdirde korunmaktadır. Medeni hukuktaki düzenlemeden de, hayvanların insanın aracı olarak kullanıldığı

---

[196] **DEMOGUE**, s. 615.
[197] **DEMOGUE**, s. 620-621.
[198] **MELİK**, s. 220-221.
[199] "*https://web.archive.org/web/20160921025802/https://news.vice.com/article/gruesome-video-shows-horrific-animal-abuse-at-organic-french-slaughterhouse*", Erişim tarihi:19.02.2022.
[200] http://agriculture.gouv.fr/abattoirs , Erişim tarihi:19.02.2022.
[201] https://tr.euronews.com/2020/02/01/fransa-hayvan-pornosu-na-ceza-gundemde-her-ay-1-5-milyondan-fazla-cinsel-film-izleniyor
[202] "*https://web.archive.org/web/20160910142143/http://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2016/02/List-of-national-legislation-Europe-1.pdf" , Erişim tarihi:19.02.2022.*
[203] "*https://tr.wikipedia.org/wiki/Fransa%27da_hayvan_haklar%C4%B1_ve_refah%C4%B1#:~:text=4.2%20%C3%9Clkeye%20g%C3%B6re-,Mevzuat,muameleyi%20su%C3%A7layan%20bir%20kararname%20%C3%A7%C4%B1kard%C4%B1*." Erişim tarihi: 19.02.2022.

anlaşılmaktadır.[204] Fransa nüfusunun çoğunluğunun tarımla uğraşması da araç olarak görülmesinin başlıca sebebidir.

Tüm bu gelişmeler ışığında, 2012'de, "*Anayasa Mahkemesi, hayvan hakları eylemcilerinin boğa güreşinin yasaklanması için yaptığı başvuruyu reddetti."*[205] 2014 yılında Fransız senatosunda çiftlik hayvanlarının durumu tartışıldı ve değişiklik yapılarak ilk kez hayvanların refahı, yani "*bien-être*" ifadesi tarım mevzuatında dahil edilmiştir.[206]

Hayvanın hukuki konumu değişmiş olsa da kaz ciğeri üretimlerine devam eden Fransa, yağlı ördek ciğeri üretimi için yapılan besleme işlemlerini yasaklamamıştır. "*Foie gras*[207]" adıyla bilinen bir uygulama ile, kaz ve ördeklere aykırı davranmaktadırlar.[208]

Türkiye'de olduğu gibi, Fransa'da da petshop satışları, su parkları, sirkler ve kürk üretiminin yasaklanmasını içeren maddeler beklenilmekteydi. Ardından 2024 yılından sonra yapılacak olan petshop satışlarının yapılması yasaklanmıştır. Hayvan istismarına karşı cezaların arttırılması; *"üç yıl hapis ve kırkbeş bin euroya kadar*" ulaşabilen yaptırım yasalaştırmıştır. Boğa güreşi, avcılık ve üreticilik konusunda da yasak düzenlemeleri bekleyen Fransız hayvanseverler, bu konuda hayal kırıklığına uğramıştır. Yasa, deniz memelilerinin doğal ortamı dışındaki sirk, su parkı vb. yerlerde gösteri yapmasını yasaklamıştır. Ata binmeyi yasaklayıp, kürklü hayvan üretim çiftliklerinin de kapanması için 2023'e kadar süre tanınarak kürk üretiminin de önüne geçmiştir.[209] Evcil ve evcilleşen vahşi hayvanların sokağa atılmasını yasaklamış, tehlikeli hayvan türlerinin tasma ile gezdirilmesine imkan vermiştir. Tasmasız gezdirmelere para cezası verilmektedir. Sokak hayvanları belediye yardımı ile barınağa toplanmaktadır. 2022 yılı itibariyle de hayvan satın alan veya sahiplenen kişilerden sertifika imzalamasını istiyor. Hayvanı terk edene yani "*incrimination*

---

[204] **LÉTOURNEAU**, s.9. *"http://www.lex-electronica.org/articles/v10-2/letourneau.pdf S.11*," Erişim tarihi:19.02.2022.

[205]https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/09/120921_france_bullfightin#:~:text=BBC%20Turkce%20%2D%20Haberler%20%2D%20Fransa'da%20bo%C4%9Fa%20g%C3%BCre%C5%9Fi%20yasalara%20uygun

[206]https://web.archive.org/web/20141219084022/*"http://www.senat.fr/basile/visio.do?id=d46052220140410_7&idtable=d46052220140410_7*" Erişim tarihi: 19.02.2022.

[207] Bu yöntemde kaz ve ördeklere mısır püresi ağızlarına zor kullanarak sıkılmaktadır. "*https://web.archive.org/web/20141221190012", "/https://www.theguardian.com/world/2014/dec/21/force-fed-foie-gras-loses-favour-france"* Erişim tarihi:19.02.2022.

[208] **LİEBMAN**, s. 74.

[209] https://tr.euronews.com/2021/02/01/5-basl-kta-fransa-n-n-yeni-hayvan-haklar-yasas Erişim tarihi:19.02.2022.

d'abandon volontaire" e 3 yıl hapis cezası öngörmüştür.[210] Terk, kötü muamele ile aynı düzeyde sayılmaktadır. [211] Karbondioksit gazıyla erkek çıkan civcivlerin öldürülmesini de 2022 yılında sonlandırmak istenmektedir.[212]

"*Adet*" adı altında yapılmasına izin verilen boğa güreşi ve horoz dövüşüne bir yasaklama gelmemiştir ve bu adete "*course de taureaux[213]"* demektedirler. Boğalar evcil hayvanlar mıdır tartışmasında Fransız Yargıtay'ı; lokal çevrede yaşadığı için boğaların "*yerli"* olduğuna karar vermiştir[214] ve 51-461 sayılı kanunla da evcil olduğunu belirtmiştir.

Fransız hukukçular arasında, düzenlenen bu yasalar tartışma konusu olmuştur. Çünkü yalnızca biçimsel olarak bir düzenlemeye gidilmiştir. Fransız hukukçulardan **Antonie**'ye göre; "*hayvanın kıymeti sanıldığı gibi yalnızca ekonomik değildir. Onlar da yaşamın bir parçası oluşu itibariyle değer kazanmıştır.''*[215] Bir diğer Fransız hukukçu **Demogue**[216] ise hayvanlara hukuki konum kazandırmanın korumayı arttıracağını savunmuştur. Yasa bugüne kadar birçok değişikliğe uğramıştır.[217]

Fransa, hayvanı her ne kadar anayasal hak öznesi haline getirmişse de hukuki statüsünü tam anlamıyla belirleyememiştir. Yapılan düzenleme sadece şekil üzerinde kalmıştır. Bu sebeple hukukçular tarafından eleştirilmiştir. Başlarda toplumun genel ahlakının korunmasına önem verilmiştir. Daha sonra Fransız hukukunda hayvana verilen zararların yaptırımı; 2 yıl hapis cezası 3 yıla ve 30 bin euro olan para cezası 45 bin euroya çıkarılmıştır. Fakat yasa, maddeyle koruma alanını sınırladığı için, evrensel geçerlilikte eşit bir koruma sağlamamaktadır. Yalnızca evcil ve esaret altında hayvana ilişkin hükümler içermektedir. Tutsak olmayan vahşi hayvanlar hariç tutulmuştur. 59-1051 sayılı kararname bu sınırlamayı bir miktar geniş ölçeğe taşımıştır fakat vahşi hayvanlara yönelik düzenleme getirilmemiştir. Fransa, İspanya'nın yasa çalışmalarını da etkilemiştir. Ceza kanunlarında, hayvanlara yapılan işkenceleri kötü muamele olarak nitelemek

---

[210] https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-ve-abdde-sokak-hayvanlariyla-ilgili-duzenlemeler-kati-bicimde-uygulaniyor/2461248 Erişim tarihi: 19.02.2022

[211] https://tr.euronews.com/2020/10/04/avrupa-da-sokaklarda-neden-evcil-hayvan-yok Erişim tarihi:22.02.2022.

[212] https://tr.euronews.com/2021/07/18/fransa-2022-itibar-yla-erkek-civcivlerin-itlaf-n-yasaklayacak

[213] https://www.animallaw.info/article/detailed-discussion-anti-maltreatment-laws-france-and-spain Erişim tarihi:19.02.2022.

[214] **COUR DE CASSATİON, CHAMBRE CRİMİNELLE,** s. 269.

[215] **ANTOİNE**, s. 28.

[216] **DEMOGUE**, s. 630. (**KOÇHİSARLIOĞLU,Cengiz/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,Özlem'den** naklen, s. 1709.).

[217] https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006149860/2022-02-21/

istemiştir. Evcil -vahşi hayvan ayrımının yanında köpekleri bile evcil köpek- av köpeği olarak ayırmaktadır.[218]

Tam anlamıyla şeffaf bir koruma için evcil-sahipsiz ayrımının bir an önce terk edilmesi gereklidir.

5.3. Alman hukuku

Alman Hayvanları Koruma Kanunu, hayvanın yaşama hakkını açık bir şekilde düzenlediği için oldukça önemlidir. İsviçre'deki gibi yalnızca hayvanın huzur ve refahını korumamaktadır. Aynı zamanda yaşam hakkına da saygı ve özen gösterilmesini net bir şekilde hüküm altına almıştır.[219]

Almanya'da hayvanın acı çekip çekmediği filozoflarca 18. yüzyılda tartışılmaya başlanmıştır. **Kant'**a göre hayvanları hisleri vardır fakat hayvandaki bilinç eksikliği sebebiyle insanlar, onlara karşı kendilerini sorumlu tutmamaktadırlar. [220]Yine Kant'a göre; hayvan insanın aracıdır ve değersizdir.[221] Almanya'da hayvanın eşya olduğu düşüncesini şekillendiren fikir Kant tarafından ortaya atılmıştır.[222]

Francione'ye göre; 19. yüzyıla kadar hayvana hukuki bir konum bulunamamıştır.[223]

Roma hukukundan beri var olan nesne/insan ayrımı Alman hukukunda da devam etmektedir. Almanlar, hayvanları canlı nesne grubuna sokmaktaydılar.[224] *''Alman Anayasasında devlete, yasama, yürütme ve yargı erkleri ile hayvanları koruma yükümlülüğü getirilmiştir.''*.[225]

1933'te Hitler'in hayvana işkence yapılmayacak sözünden etkilenerek gelişen kanun, ilk kez hayvanın doğası gereği korunması gereken bir varlık olduğunu ortaya koymuştur.[226]

1950 yılından sonra hayvanların da his sahibi olduklarına kanaat getirmişlerdir. Hayvanın acı çektiğini belirten bir 1977 Almanya mahkeme kararı mevcuttur. Bu kararda hayvanın sıradan

---

[218] *"https://tr.euronews.com/2020/10/04/avrupa-da-sokaklarda-neden-evcil-hayvan-yok"*
[219] **MİCHEL**, s. 616. (**KOÇHİSARLIOĞLU,Cengiz/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,Özlem'den** naklen, s. 1709.).
[220] **COCHRANE,** s. 26.
[221] **FRANCIONE,** s. 51-52., (**KÖYBAŞI, Serkan'**dan naklen, s. 128.).
[222] **FRANCIONE,** s. 24
[223] **FRANCIONE,** s. 2.
[224] **LORZ**, s. 202; **VON LOEPER**, /**REYER,** s. 206; **BLECKWENN**, s. 16., (**KOÇHİSARLIOĞLU,Cengiz/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,Özlem'den** naklen, s. 1705-1706.).
[225] **ANTOINE**, s. 7.
[226] F**ERRY**, s. 50.

bir eşya olarak görülmediği açıklanmıştır. Tıp dünyasında insana dair her şey hayvana da yansıtılabilindiği oranda uygulanmalı denmiştir.[227]

1972 yılında "*Tierschutzgesetz"* isimli HKK çıkmıştır. 24.07.1972 yürürlük tarihli yasanın amacı birinci bölümde açıklanmıştır. Alman hayvan refahı yasasının amacı; insanlar ile hayvanların kardeş varlıklar olduklarını unutturmamaktır. İkinci bölüme göre, hayvan sahipleri hayvanın türüne göre gereken bakımı özenle yapmalıdır.[228]

1990 yılında BGB'e bir yenilik getirilmiştir. Bu düzenleme ile hayvanların eşya olmadığı s90/a ile hükme bağlanmıştır. Hayvanlar başlıklı bu hükme göre "*hayvanlar eşya değildir"*. Bu paragraftan çıkarılan sonuçla, hayvanlar eşya olmayan canlılardır. [229] Hayvanlar için özel düzenleme olmadığı hallerde, eşyaya ilişkin hükümler uygulanmaktadır. Maddeden çıkarılan sonuçla; hayvanların acı çekebilen canlılar olmaları sebebiyle sadece fayda sağlanan varlıklar olarak görmediklerini açıklamışlardır.[230] *"Kendine özgü bir kategori oluşturulmuştur."*[231] Değişikliklere Avrupa Birliği yönergeleri eşliğinde yön verilmiştir. Bu değişimin yanında korumayı arttırabilmek için veteriner hekimin sorumluluğu üzerinde durulmuştur.[232] 1972 yılında çıkarılan kanun 2013'e kadar çeşitli değişikliklere uğramıştır. [233] Doktrinde §90a paragrafında, kendi içinde çelişkili bir madde olduğu için eleştiriye uğramıştır.[234] Yalnızca bezenmiş bir değişiklik olup göz boyamak için yapıldığını savunanlar olmuştur.[235]

Birçok ülkede evcil hayvanlara dayalı bir ekonomik alan gelişmiştir. Evcil hayvan endüstrisi çok yüksek rakamlarda kazanç göstermeye başlamıştır.[236] Evcil hayvanların kölelik olduğunu söyleyen düşünürler, köleleşme hareketinin bitmesi için gerekli olan şeyin, hayvanların evcil olarak sahiplenilmemesiyle başlayacağını belirtmektedirler. [237] Sokaktaki hayvanların

---

[227] **BLECKWENN**, s. 9-14. (**KOÇHİSARLIOĞLU,Cengiz/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,Özlem'den** naklen, s. 1705-1706.).
[228] "*http://.gesetze-im-internet.de*"
[229] **KOÇHİSARLIOĞLU/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,** s. 1705-1706.
[230] **STRESEMANN**, s. 26.
[231] **ERIŞGIN,** s. 1706.
[232] **İNCE,** s. 515.
[233] **ARIKAN**, s. 163.
[234] **BRAUN,** s. 758., **GRUNSKY,** s. 65., **TÖPPER,** s. 94. (**İNCE, Nurten'den** naklen, s. 515.).
[235] **BRAUN**, s.758., **GRUNSKY**, s.94,
[236] **HESSLER,** s. 26.; **YILMAZ,** s. 227.
[237] **FUSFELD**, s. 258.; **FRANCİONE**, s. 169.

bakımı, diğer Avrupa ülkelerinin çoğunda görüldüğü gibi Almanya'da da yerel otoritelere teslim edilmiştir.[238]

24.07.1972 tarihli Federal Almanya HKK'na, 18.08.1986 tarihinde değişiklikler yapılmıştır. 90 tarihli hayvan konumunu iyileştirme kanununa sahiptir. Hatta Türkiye ön tasarısında bu iki yasayı kaynak edinmiştir.[239]

80'li yıllar Almanya'sında hayvan hakları aktivistleri hareketlenmiştir. Hayvanın korunmasında daha güvence veren ve güçlü bir madde talep etmişlerdir. Bu sayede 2002 tarihinde Anayasa 20/a'ya, [240] "hayvan" ibaresi eklenmiştir. Böylece haklarının daha da sağlamlaşacağına inanan aktivistler tarafından, uygun bir karar alınmasını beklenmekteydi.[241] Sert bir anayasaya sahip olan Almanya açısından bu düzenleme önemli bir gelişme olmuştur. Fakat otoriteye ödev vermesi, hayvanlara doğrudan bir koruma sağlamayacak olması sebebiyle eleştiri almıştır.[242]

Daha sonra yasalar bazı değişimlere uğramıştır.[243] 1990 yılında yapılan düzenlemede, Alman Medeni Usul Kanunu'na eklenen §811c hükmü ile: evde insanıyla birlikte yaşayan ve parasal değil, sevgisel bir bağ kurulan hayvanların [244] haczedilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Hristiyan Demokrat Parti, hayvan kesimiyle ilgili önceleri her şeyin uygun olduğunu belirtmiştir. Ardından Müslümanlara ıstırap çektiren hayvan kesimi usullerini kollayan parti olarak gözükmek istemedikleri için bu düşünceden dönmüştür. 2002 yılında Anayasa Mahkemesinin verdiği "*Kesim Kararı'na"* kadar direnmiştir. Ancak 2002'de oy çoğunluğu sağlanabilmiştir. Buna göre kesimlerde hayvana acı vermeden kesim yapılacaktır. Bu gelişme bir kasap sayesinde olmuştur. Almanya'da yaşayan Türk vatandaşı kasabın, uygun kesimi Alman kanunlarına da uygun olmasını sağlamıştır.[245]

---

[238] **TAMZÖK/ KÜK/ÇOBANOĞLU,** s. 17.
[239] **MENTEŞ GÜRLER/ OSMANAĞAOĞLU,** s. 326
[240] İlgili ibare, çevrenin korunmasıyla ilgili düzenlemeye eklenmiştir. "*Devlet, gelecek nesillerin çıkarı için hayatın doğal temelini ve hayvanları anayasal kanunlar çerçevesinde ve kanunlar yapmak suretiyle ve yönetmeliklere uygun şekilde ve yargı kararları aracılığıyla korur*.'' Şeklinde değiştirilmiştir.
[241] **KÖYBAŞI**, s. 145.
[242] **KÜPPER**, s.13., (Naklen **ARIKAN, Engin:** Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Hayvan Refahı, Hayvan Hakları, Hayvan Hukuku Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2014, s. 162.)
[243] **ÇELEBİ,** s. 579.
[244] **VOLKERT/ CHRISTIAN**., s. 2
[245] Federal almanya hayvanları koruma cemiyeti orda çalışan türk işçiler için bu yazıyla işçilerini türkçe uyarmıştır.

20a ile birlikte yasa koyucudan, hayvan haklarını gözeten yasaların yapılması yönünde beklentiler oluşmuştur.[246] Anayasa'da düzenlenerek hayvanın koruması arttırılmıştır. Beklentilerin bu yönde olmasının yegâne sebebi, insan haklarının Federal Anayasa'da düzenleniş şeklidir.[247] Deneylerde kullanılan hayvanlarla ilgili kısıtlama getirilmiştir. Almanya hükümeti, ilk uygulanacak yöntem yeterli gelmezse, o takdirde deneylerde hayvan kullanılmasını hukuka daha uygun bulunduğu ifade edilmiştir. Kozmetik ürünlerin gelişiminde hayvan kullanmak ve hayvanların kuvvet kullanılarak iradesi dışında beslenme yöntemiyle şişirilmesi yasaklanmıştır.[248]

2013 yılında daha da öteye gidilmiştir. Tıpta hayvanın uygulanış biçimini ayrıntılı irdelemişlerdir. BGB' de düzenlenen "*hekimin aydınlatma, sır saklama ve arşivleme borcu gibi"* başlıklara göre hayvan tıbbında hayvanın kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmaya başlanmıştır. [249]

29.03.2017 tarihinde Almanya'da, yeni hayvanları koruma kanunu kabul edilmiştir. Kanuna karşı gelenlere yaptırımlar düzenlenmiştir.[250] Yine Alman hukukunda 2017'de yapılan son değişimle, kanun hükümleri Avrupa Birliği yönergelerine uyum sağlamış ve haklı bir nedeni olmadan hayvanlara kötü muamelede bulunmayı yasaklamıştır.[251] Kanunda hayvanlara gereksiz acı ve zarar verilmeyeceği açıkça belirtilmiştir.[252]

Vizon kürkü yapım çiftliklerinin Almanya'da lisans alması gereklidir.[253] Almanya'nın bazı bölgelerinde ise bu çiftlikler yasaklanmıştır. 2006 yılında kabul edilen bir yönetmelikle Almanya, çiftlikteki su havzası ve kafes büyüklüğü hakkında güncelleme getirmiştir.[254] ''*TierSchNutztV* '' adı verilen yönetmelikte hayvanların korunması ve üretim çiftliklerindeki hayvanların beslenmesine özen gösterilmesi düzenlenmiştir. Vizon, tilki ve çinçilla, köpek, rakun ve sansar

---

[246] **KÖYBAŞI**, s. 146. ¸ **EVANS**, s. 236-238.
[247] **KLOEPFER/ROSSI**, s.375.
[248] **ARIKAN**, s. 163., **GÄRDITZ**, s.102 **PRÖBSTL**, s.18; **SPRANGER**, s.288.
[249] **İNCİ**, s. 516.
[250] **WESTERMAYER**, s.156-160. **GÄRDITZ,** s. 99 vd.
[251] **WESTERMAYER**, s.156-157.
[252] **BLECKWENN,** s.172., (Naklen **İNCE, Nurten:** Alman Hukukunda Veteriner Hekimin Aydınlatma Yükümlülüğü. İnönü ÜniversitesiHukuk Fakültesi Dergisi –ÜHFD- Cilt:8 Sayı:2 Yıl 2017.**,** s. 521.)

[253]ANIMALS FARMED FOR FUR "*eurogroupforanimals.org/files/otherpolicies/downloads/225/faanimals_farmed_for_f__ur.pdf*" Erişim tarihi: 21.02.2022.
[254] peta.de/pelzfarm Erişim tarihi: 21.02.2022.

gibi hayvanları kafeslerde sıkıştırarak acı içinde kürklerini üreten bu çiftliklere, bazı kuruluşlar karşı çıkınca, birçoğu kapanmıştır. 2017'de kürk çiftliklerini düzenleyen yeni bir yasa yürürlüğe girmiştir. [255]

2020 yılında gelişmiş bir yeni yasa bekleniyordu. Köpeklerin günde iki defa yürüyüşe çıkarılmasını zorunlu hale getirileceği düşünülmekteydi. Yine evde yalnız bırakılmaması, köpeklerin bir tasma ya da zincir ile uzun süre bağlı tutulmamasının düzenleneceğini de Tarım Bakanı açıklamıştır.[256]

2021 yılında Avrupa Komisyonu'nun laboratuvarda yapılan deneylerin kısmen durdurulması için verdiği fikir, parlamentoda oybirliği ile onaylanmıştır. 2004 yılından beri deney konusu üzerinde çeşitli kısıtlamalar yapmaya çalışan Avrupa Birliği, 2014 yılında dünyaya örnek olan bir karar almıştır. Bu karar ile hayvan üzerinde denenerek elde edilen kozmetikler yasaklanmıştır. Fakat hala milyonlarca hayvan deneylerde acı çekmektedir. Bunun yanında, 2022 yılına geldiğimizde Avrupa Birliği'nin süt ve et alımının arttırılması için bir kampanya düzenlediği bilinmektedir. [257]

Hayvan refahı yasasında bazı değişiklikler yapılmıştır. İlgili yasa ile; hayvana acı veya zarar veren ilaç, besin, eğitim vermek, keza çekiliş ve yarışma için kullanmak da yasaklanmıştır. Aynı şekilde hayvanı kendi cinsel eylemleri için kullanmak, eğitmek veya üçüncü kişilerin faaliyetlerine zemin hazırlamak gibi hayvan türüne uymayan davranışlar da yasaktır. Hayvanın öldürülmesini işleyen bölümde hayvan kesimi için maddeler mevcuttur. Evcil kümes hayvanlarının civcivlerinin öldürülmesi yasaklanmıştır. Omurgalı üzerinde, anestezi uygulanmadan acı içeren ameliyatların yapılamayacağı yasağını yasa içermektedir. Yine yukarıdaki gibi; hayvan deneylerinde bilimsel amaç içerisinde kullanılacak hayvanların sayısı, duyulan acı ve deney sebebiyle zarar gören hayvan türüne özgü yetenekleri belirli ölçüde yapılabilir. Deney yalnızca basit araştırma için gerekliyse ve insan, hayvan ve çevrenin korunması adına yapılıyorsa uygulanır.[258] Evinde köpek besleyen kişiler vergi ödemek zorundadır. Sokağa

[255] peta.de/themen/pelzfarmverbot/ , Erişim tarihi: 21.02.2022.
[256] euronews.com/2020/08/19/almanya-da-yeni-yasa-ile-kopeklerin-gunde-iki-defa-yuruyuse-c-kar-lmas-zorunlu-olacak Erişim tarihi: 21.02.2022.
[257] Büyük destek verilen bu kampanyaya 90 milyon euro ile girişilmiştir.
[258] "*Gesetze im internet"* adlı siteden alınmıştır. E.T.: 21.02.2022.

hayvanını terk eden kişilere yaptırım düzenlemiştir.[259] Günümüzde sokak hayvanlarının toplanmasından yerel yönetimleri sorumlu kılan Almanya hükümeti, evde hayvan beslenmesine dair de bazı kurallar koymuştur. Evde beslenilen hayvan için vergi almaktadır. [260]

Ceza kanunlarında hayvana yönelik bir kısım bulunmamaktadır. Anayasa ile dolaylı koruma sağlanmaktadır.[261]

Almanya'da kimi şehirlerde, köpek sahibi olan kişilerin köpek sorumluluk sigortası yaptırmasını zorunlu kılınmıştır.[262]

Özetle, Almanya'da hayvanın eşya olmadığı Medeni Kanun'u §90a paragrafında hükme bağlanmışsa da, farklı bir düzenleme olmadığı durumlarda eşyaya uygulanan hükümlerin hayvanlara da tatbik edileceği belirtilmiştir. Federal Anayasası madde 20a' ile de ''koruma'' fikrini netleştirmişlerdir. Fakat devlete ödev verdiği için uygulamada doğrudan bir koruma sağlayamamıştır. Anayasal düzeyde korunmasının bazı faydaları olmaktadır. Böylece yaptırımı daha kuvvetli olabilir ve insan çıkarıyla çatıştığı kısımlarda hayvana da önem verilmesi sağlanabilirdi. Hayvanların ekonomik değeri ve ondan faydalanma durumu karşısında hak arama mevzusu şimdilerde daha fazla direnç göstermektedir. Bu sebeple anayasa maddesi 20a'da tatmin edici bir değişiklik yapılmamıştır. Almanya'da, hayvanın eşya olmadığı görüşü ortaya atılıp, toplum etkilenmeye çalışılmıştır. Fakat uygulamada pratikleşebilecek yaptırımlar söz konusu olmamıştır. Doktrinde olduğu gibi bizim görüşümüz de, maddelerin koruma sağlamaması gerekçesiyle çelişkili olduğudur. Hayvana hukuki bir konum ve hak verilememiştir. Yine de en eski zamanlarda çıkardığı refah yasasıyla insan ve hayvan kardeştir fikri ile başlattığı süreçte, hayvanın yaşam hakkını en açık şekilde düzenleyen devlet Almanya olmuştur.

5.4. İsviçre hukuku

İsviçre'de hayvanların acıyı ve mutluluğu hissedebildiği kabul edilmektedir. İsviçre Hayvan Koruma Kanunu'nda, hayvana kötü muamelede bulunan veya sömüren kişiler hakkında

---

[259]" *www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-ve-abdde-sokak-hayvanlariyla-ilgili-duzenlemeler-kati-bicimde-uygulaniyor/2461248" Erişim tarihi :21.02.2022.*

[260] *"aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-ve-abdde-sokak-hayvanlariyla-ilgili-duzenlemeler-kati-bicimde-uygulaniyor/2461248"* , Erişim tarihi :19.02.2022

[261]Almanya, hayvan koruma endeksinde gruplar arasında 2014 B notu almıştır. 2020'de İSE C'ye düşmüştür Almanya'da hayvan refahı ve hakları (wikijtr.icu) Erişim tarihi:21.02.2022.

[262] handbookgermany.de/tr/live/pets.html Erişim tarihi:21.02.2022.

hapis ve para cezası verilmektedir. Evcil hayvanlara verdiği önemle bilinen İsviçre, köpek sahiplerinden sertifika istemektedir.

İsviçre'de hayvanlar için duyulan endişeler 1800'lü yıllarda ses vermeye başlamıştır. ‘*’1861'de hayvanları koruma kuruluşu 71 kantonun çatı kuruluşu olarak kurulan SAP(İsviçre Hayvanları Koruma Swiss Animal Protection) kurulmuştur.’*’[263] İlk dernek Bern'de 1844 yılında kurulmuştur. Kantonlarda yavaş yavaş hayvana yönelik şiddet karşıtı kararnameler düzenlenmeye başlamıştır. 1893 yılında anestezi kullanmadan yapılan kesim[264] işlemleri yasaklanmıştır.

Avrupa Birliği'nin yasa çalışmalarında örnek aldığı ülke İsviçre'de, hayvan haklarıyla ilgili büyük önem teşkil eden bir kanuna sahiptir.[265] 9 Mart 1978 tarihli İsviçre Hayvanları Koruma Federal Yasası ve 27 Mayıs 1981 tarihli yasası mevcuttur. Hatta Türk hukukunda hayvanları koruma tasarısı kaynağı olmuştur. Yürürlük tarihi 1981 olan *Hayvanların Korunması Hakkında İsviçre Federal Yasasının* önceliği hayvanların işkence çekmesini engellemek, onlara huzurlu bir yaşam alanı sunmak ve deney amaçlı kullanım zamanlarını da devlet izniyle sınırlı gerçekleştirmeye çalışmıştır.[266] Belirlenen ilkelere ve kurallara uymayanlara yaptırım olarak 180 gün hapis ve 2000 Frank para cezasını belirlemiştir. [267]

İsviçre Medeni Kanun'u, aynı Almanya ve Avusturya hukuklarında olduğu gibi, hayvanı eşya niteliğinden çıkarmıştır. Fakat onları özel bir kategoriye de koymamıştır. Yapılan birçok değişikle İsviçre, hayvanların hukuki pozisyonunda iyileştirme yaparak bunu Ceza Kanunu ve Borçlar Kanunu da yansıtmıştır.

1981'de adımlar attığı ve 1991 yılında yürürlüğe soktuğu düzeltmelerle tavuk üreticilerine bazı kısıtlama getirip, her tavuğa yaşayacak geniş bir alan sağlamaları gerektiği yükümlülüğünü vermiştir.[268] 1992'de anayasada hayvanın değeri ve kimliğiyle ilgili farkı bir düzenlemeye gidilmiştir. **Hayvan onuru** kavramı anayasalarında 120/2.maddede geçirilmiştir.[269] Öncesinde

---

[263] http://www.animal-protection.net/sites/index_sts.html Erişim tarihi :21.02.2022.
[264] **NOHLEN, STOVER,** s. 1904. (Naklen **ARIKAN, Engin:** Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Hayvan Refahı, Hayvan Hakları, Hayvan Hukuku Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2014, s. 166.)
[265] **ARIKAN**, s. 166.
[266] *"https://www.unil.ch/files/live/sites/resal/files/shared/LoisuisseetOPAn/OPAn_eng06-FEB-2012.pdf"* (Erişim tarihi :28.03.2021)
[267] **ARIKAN,** s.167.
[268] **WAGMAN, LIEBMAN**, s. 69., **STRUNZ**, s. 85.
[269] **MİCHEL/ SCHNEİDER KAYASSEH**, s. 4; **LE BOT,** s. 17-18.

1842- 1885 döneminde hayvana işkence çoktan yasaklanmıştır.[270] Yani İsviçre'de 1842'den beri hayvan hakları üzerine yoğun bir şekilde düşünülmeye başlanılmıştır.

Parlamento 2002 yılında, İsviçre Medeni kanununa ek madde olarak getirdiği 641a'nın gerekçesinde "*hayvan dünyası hakkında halkın duyarlığının evrim geçirdiği ve hayvanların özel hukukî şeyler olduğunu gösterdiği*" şeklinde düzenlenmiştir. [271]

İsviçre Medeni Kanun'u madde 641a fıkra 1 der ki; "*hayvanlar nesne değildirler"*. Bu hükümden, hayvanları bir hukuk öznesi gibi konumlandırıldığı düşünülmemelidir. Zira hukuk nesnesi olduğuna karar verilip yeni bir özel gruba sokulmuş değillerdir. Kanun koyucu yeni bir grup oluşturmak istememiştir. Başka hüküm olmadığı takdirde halen eşyalar için düzenlenmiş kurallar hayvanlar için de kullanılmaktadır.[272]

Yasada yapılan farklılıklar 04.1.2002'de eklenmiş, 2003'te yürürlüğe girmiştir. İsviçre'de o yıllarda toplumda duyarlılık artmıştır. Yapılan düzeltmelerin amacı hayvanın hukuktaki konumunu güçlendirmektir. Fakat yukarıda da bahsettiğimiz gibi *ZGB* m. 641a/1 hükmü; hayvanının konumunun ne olmadığını daha net ortaya koymuştur.[273] Belki halkın beklediği ve istediği konular üzerine beklentileri gerçekleştirmişlerdir fakat burada sorun hala, hayvanın hukuki konumunun nerede olduğunu belirlememektir.

"*Aslında, İsviçre Medenî Kanununda yapılan değişiklikler, ZGB Art. 641 ile sınırlı değildir. Bu md. haricinde, Miras konusu açısından, ZGB Art. 482, Eşya Hukuku açısından ZGB Art. 772, 728, 934 hükümlerine eklemeler yapılmış ve M.K'a 651a ve 720a şeklinde ek yapılmıştır. Benzer şekilde, BK açısından, OR Art. 42 ve 43'e ek fıkralar eklenmesi ihmâl edilmemiştir. Diğer bazı kanunlarda da gerekli değişiklikler yapılmıştır"*.[274] Madde 728'de yapılan değişiklikle; kazandırıcı zamanaşımı hayvanlar içi iki ay olarak düzenlenmektedir. Diğer taşınırlarda bu süre 5 yıldır. İnsan ile hayvan arasındaki ilişki sebebiyle bu şekilde bir koruma getirilmektedir. Bu yönüyle korunan hayvan değil aradaki ilişkidir.

---

[270] **MİCHEL**,s. 99. **KREPPER**, s. 304-313, **MİCHEL / SCHNEİDER KAYASSEH,** s. 14.
[271] "*admin.ch/gov/de/start.html"* , (Erişim tarihi: 19.03.2021)
[272] **REY,** s. 139.
[273] **OĞUZMAN, SELİCİ,** s. 10.
[274]. **ARIDEMİR,** s. 329.

ZGB m. 641a/1 bildirici niteliktedir.[275] Madde kısaca; "*özel düzenleme yoksa eşya gibidir.*'' demektedir. Farklı bir görüşe göre; *ZGB* madde 641a hakkın konuları arasına yeni bir bölüm eklemiştir.[276] Bizce bu hüküm ile hayvanlara hukuki bir statü verilmemiştir.[277] İnsanın eşya ile olan ilişkisine nazaran insanın eşya ile olan ilişkisine daha fazla değer verdiği anlaşılmaktadır.[278]

Yapılan bu değişiklik sonrası İsviçre, Ceza, Borçlar ve Medeni kanununda değişime girişmiştir.[279]Getirilen yeni hükümlere göre hayvanların hissi özelliklerinin bozulmasında verilecek cezada hayvanın hissi kıymeti de dikkate alınmaktadır. Bu durumda bu madde, genel olarak hayvanlardan söz etse de aslında yalnızca ev hayvanlarına ilişkindir.[280]

İsviçre hukukunda genel ilkeye bakacak olursak; bir eşyaya zarar verildiğinde yerine getirme giderlerinin [281] zarar anındaki kıymetini geçemeyeceği düşünülmektedir.[282] Genel ilkenin karşısında, İBK madde 42/3 maddesinde de evcil hayvanın iyileşmesi için harcanacak miktarı, zararın sorumlusundan istenebileceğini ve bu miktarın olayın gerçekleştiği anla sınırlı kalmayacağı istisnası mevcuttur.[283] Madde özel hukuktan doğan sorumluluğu işlemektedir.

2002 tarihli değişiklik öncesinde zarar masrafının hayvanın değeri ile kısıtlı tutulması eleştiriliyordu. Fakat aynı zamanda değeri geçen miktarın ödenmesini emreden bir yargı kararı mevcut değildi.[284] Borçlar Kanunun 42 ve 43 maddeleri üzerinde değişiklik yapılmıştır.[285] Hayvanlara verilen zarar durumunda, bu eylemi gerçekleştiren bir tazminat yaptırımı ile karşılaşmaktadır.

Böylece hayvanın tazmin edilecek bir değerde görüldüğünü düşünülse de ev ortamı sınırlamasıyla fark edilir ki değer gören hayvan değildir. İnsan ile hayvan arasındaki duygusallık korunmaktadır.[286]

---

[275] **MÜLLER, s.** 180., **PORET,** s. 326-332.
[276] **HONSELL, PETER VOGT, WİEGAND**, s. 4; **STRUNZ**, s. 14.
[277] **ÜNAL/BAŞPINAR**, s.22-24.
[278] **SCHNEİDER KAYASSEH**, s. 144.
[279] Değişiklik yapılan maddeler: ''*ZGB m. 651a, 720a, 722/f. 1bis ve 1ter, 728/f. 1bis, 934/f.1, 482/f. 4, İsvİÇRE Borçlar Kanunu m. 42/f. 3 ve 43/1, İsviçre İİK m. 92/f.1, 1a). İsviçre BK m. 43/1*''dir.
[280] **CHAPPUIS**, s. 31-32.
[281]. CHK-Müller, Art. 41 OR, N. 29.
[282] **SCHNEİDER KAYASSEH**, s. 21.; **HONSELL / ISENRİNG / KESSLER**, s. 31.
[283] CHK-Müller, Art. 42 OR, N. 16; **HAVE** 2003, s. 119.
[284] **MİCHEL/ SCHNEİDER KAYASSEH,** s. 87.
[285] **GENÇ ARIDEMİR,** s. 327.
[286] *''İsviçre Federal Mah.'nin, 1. HD/ 19.09.17 tarihli kararıdır.''*, **MÜLLER**, s. 44-47.

İBK madde 42/3'ün uygulanması için aranılan şartlardan ilki talep edilecek zararın tedavi ücretinden oluşmasıdır.[287] Bu hüküm sadece evcil hayvanların, evde bakımı sürdürülen hayvanlar açısından vücut bulmaktadır. Tam net bir tanımla ifade edilmediği için, ev ortamında bakılan hayvandan kastın eve yakın yerde, muhtemelen bahçede bakılan hayvanın da içine gireceği düşünülür.[288] Hayvanlarla insanlar arasındaki bağın koparılmaması için bu tanımı geniş yorumlamak gereklidir.[289]

Ticari olarak faydalanan hayvanlar bu maddenin dışında tutulmaktadır.[290] Fakat zarar anı dikkate alınarak hayvanın ticari fayda sağlamak için mi bakılıyor yoksa faydalanma durumu bitmiş mi tespit edilebilir.[291] Hayvana verilen zararın iyileştirilmesi için gereken ücretin makul olması gerekmektedir. Makul ölçütünü de Medeni Kanun, takdir yetkisiyle belirlemektedir.[292] Bu belirlemede dikkate alacağı kişi, manevi menfaatini ön planda tutan bir üçüncü kişi olmaktadır ve onun masrafları dikkate alınacaktır.[293] İsviçre hukukunda bir zararın tazmin edilebilmesi için, cismani bir azalma aranır ve manevi zarar için tazminat ödenmez. Ama bunun istisnası 43'te duygusal değer de ölçüt olarak alınmaktadır.[294] 43/1'de İsviçre hukukunda duygusal tazminat konusunda hayvanlara bir ayrıcalık getirilmiştir.

ZGB'nin md. 482, hayvanın mirasçılığı konusuna açıklık getirmiştir. Buna göre, hayvanın bakılmasına yönelik bir görev yükletildiğinde, bu tasarruf ona bir mirasçılık durumu yaratmamaktadır. Ama yasal düzlemde bu tasarruf, işleme geçebilme özelliğine sahiptir.

"2005 Hayvan Refahı Yasası ve *2008 Hayvan Refahı Yönetmeliği"*, çiftlik hayvanlarının refahına ilişkin özel düzenlemeler içermektedir. [295] 2008 yılında yürürlüğe giren HKK hayvan onuru daha anlaşılır düzenlenmiştir. Refah kelimesi 178 tarihli yasada, onur kelimesi 2008 tarihli yasada geçmektedir. 2010 yılından sonra domuzların bayıltılmadan burulması yasaklanmıştır.[296]

---

[287] **SCHNEİDER KAYASSEH**, s. 89.
[288] **BREHM,** s. 120.
[289] **BREHM**, s. 120.
[290] **CHK-Müller**, Art. 42 OR, N. 19; **BK-Brehm**, Art. 42 OR, N. 71; **Brehm,** HAVE 2003, s. 120; **SCHNEİDER KAYASSEH,** s. 59-60. **SCHNEİDER KAYASSEH**, s. 97 vd.
[291] **KREPPER**, s. 710.
[292] **SCHNEİDER KAYASSEH,** s. 91 vd.
[293] **SCHNEİDER KAYASSEH**, s. 90-91.
[294] **HAVE** s. 121; **BK-Brehm**, Art. 43, N. 88f.
[295] https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111223-3.htm
[296] www.djurensratt.se/sites/default/files/best-animal-welfare-in-the-world.pdf , Erişim tarihi: 19.02.2022

Ülkede kürk yetiştiriciliği kaldırılmıştır.[297] Ardından hayvanların hissedebilen canlılar olduğunu kabul ettikten sonra; balık, kedi vb. hayvanların tek başına beslenmesi yasaklanmıştır. 2005 yılında omurgalı hayvanlara fazla yük bindirilmesi yasak edilmiştir.[298]

Türk hukukunda, HKK'da değişiklik yapılmadığı dönemde, hayvanın eşya olmadığına dair açık hüküm mevcut değildi. Hayvana hukuki konum aranılan Türk hukukunda, İsviçre'nin konum yorumunun Türk hukukuna uygulanabilir olduğunu düşünen **Ünal ve Başpınar**; İsviçre hukukunda, hayvanın diğer eşyalara nazaran daha farklı bir yerde olduğunu belirtmiştir. İsviçre hukukunun, Türk hukuku bakımından benzer özellikler göstermesi sebebiyle bu yorumun uygulanabilir olduğunu düşünmüşlerdir. İsviçre Medeni Kanun'unda hayvanın, yeni ve farklı statüye kavuştuğunu belirtmiştir.[299] Öyle ki yine; gelişmiş düzenlemeleri olan İsviçre'den, Türk hukukunda hayvan rehninde Medeni Kanun maddeleri oluştururken de esinlenilmiştir.[300]

İBK m. 56 ile aynı hüküm içeren TBK madde 78'deki hayvan bulunduran kişinin mutlaka hayvanın sahibi olması gerekmemektedir.[301] İBK m. 43/1bis, kişiye isterse hayvan bulunduranın yakınları da başvurabilmektedir. Düzenlemede kastedilen hayvanın maliki değil, hayvanı bulunduran kişinin yakınlarıdır. Bu kişilerin, bulundurulan hayvana değer vermeleri gereklidir.[302] İBK m. 43/1bis hayvan bulundurana **"veya"** yakınlarına demektedir. Öğretide, eğer hayvan bulunduranın yakını, bulunduran kişiye nazaran hayvana daha çok değer veriyorsa başvurması mümkün olabilir. Birden fazla hayvan bulunduran olduğunda, aralarından en çok değer veren kişi talepte bulunulabilir.[303] Birden çok yakın söz konusu olduğunda, en yakın olan seçilmelidir. [304] Zıddını düşünen kişilere göre, hayvanı bulunduran çok sayıda bireyle bu bireylerin birden fazla yakınının hepsi birbirinden bağımsız talepte bulunabilmelidirler.[305] Talepte bulunma imkanının, bulunduranın yakınlarına da sağlanması, hayvanın ölümü sebebiyle üzüntü duyan yakın kişiler için olumlu bir düzenlemedir. İsviçre'de hayvana ne denli değer verildiği görülmektedir. Bir kişinin, beklentisiz şekilde içerisinde bakım yaptığı hayvanına verilen zarar, bu kişi ve yakınlarında manevi bir hasar yaratır. Bu durumun olasılığını değerlendiren kanun koyucu, benzer hak

---

[297] www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2016/02/List-of-national-legislation-Europe-1.pdf :21:02:22
[298] https://www.mihav.com/baska-ulkelerde-var-olan-10-hayvan-koruma-yasasi
[299] **ÜNAL/BAŞPINAR,** s.22-24.
[300] **ERTAŞ,** s. 559; **OĞUZMAN/SELİÇİ/ÖZDEMİR**, s. 785.
[301] **FELLMANN/ KOTTMANN**, s. 2602; **BREHM,** s. 122., **SCHNEİDER KAYASSEH**, s. 154, **KREPPER,** s. 712.
[302] **FELLMANN/KOTTMANN**, s. 2606.
[303] **FELLMANN/KOTTMANN**, s. 2605
[304] **FELLMANN/KOTTMANN**, s. 2608.
[305] **SCHNEİDER KAYASSEH**, s. 153.

ihlallerindeki gibi, bu durumda mağdur olan kişiye para vermektedir. Para verilmesindeki amaç mağduriyet durumunun hafifletilmesidir.[306]

"*Kimi mah. Kararlarında; "insanın araştırma yapmadaki çıkarı ile hayvanın korunmasındaki çıkarı eş değerdedir ve insan çıkarına ilkesel olarak öncelik tanınması anayasa aykırıdır" denmek suretiyle,* ***insanın üstünlüğü*** *anlayışından vazgeçildiği söylenebilir."* [307]

İsviçre, Avrupa'daki diğer ülkelere nazaran, hayvan gönenci bahsinde açık ara önde giden bir ülkedir. Hayvanların Korunması başlıklı Anayasa madde 80'de, İsviçre Federasyonu'nun düzeltebileceği konular sıralanmıştır. Bunların; hayvan bulundurulması, deneyler, kesim ve ticareti kısımlarında olabileceği belirtilmiştir.[308] Madde 80, İsviçre'nin hayvan gönenci ülkeler arasında yücelmesinin sebebidir. [309]

İsviçre'de Uluslararası Hayvan Hakları Mahkemesi kurmak gibi ileri bir adım atıldığı halde, 2022 halk referandumunda hayvan deneylerine halkın yüzde 79'u destek vermiştir.[310] 2021 yılında 555 bin civarı hayvanı denek olarak kullanan İsviçre, bu rakamın 2015'ten sonra yüzde on beş azaltılmaya çalışılmış hali olduğunu açıklamıştır. Bu kadar gelişmiş etkinliklerinin yanında, halk referandumu çelişkili kalmıştır.

Hayvanını terk edilmesi halinde kişi bir yaptırımla karşılaşacaktır. Vicdandan uzak bir duyguyla bunu yerine getiren kimse cezalandırılacaktır. Hayvana acı vererek öldürmek de suçtur. Hayvan Refahı Yasalarının 26. maddesinde diğer ihlaller de eklenmiştir. Bunlar; "*hayvanın üretimi, taşınması, kesimi ve deneyleri ve hayvan ticaretini düzenlemiştir*.'' Hayvan Refahı Yönetmeliği, daha ayrıntılı bir yasak listesi düzenlemiştir. Bu liste hayvan türlerine göre gruplandırılmıştır Hayvan gururunun korunması refah yasasının başlıca öğesidir. Fakat insan çıkarıyla çakıştığı durumlarda tercih edilecek olan insanın çıkarı olmaktadır.[311]

İsviçre'de hayvan refah yasasına uymamanın idari ve cezai sonuçları vardır. Cezai yaptırımlarda suçun ihmalden mi yoksa bilerek mi yapıldığı arasında fark vardır. Kasıtlı işkence

---

[306] **AKSOY**, s. 184.
[307] **KOÇHİSARLIOĞLU / SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,** s. 1707.
[308]"*Constitution fédérale de la Confédération Suisse, https://www.admin.ch/ opc/fr/classified-compilation/19995395/index.html"* , (Erişim tarihi: 22.03.2021)
[309] **KÖYBAŞI,** s. 145.
[310] https://tr.sputniknews.com/20220213/isvicrede-hayvan-deneylerine-yasak-referandumu-sandik-cikis-anketine-gore-yuzde-79-yasaga-karsi-1053795445.html Erişim tarihi:
[311] https://www.tierimrecht.org/de/recht/rechtsauskunfte/tierqualerei/welche-strafrechtlichen-konsequenzen-hat-ein-verstoss-gegen-das-tierschutzgesetz/ Erişim tarihi: 21.02.2022

edilen hayvan için kişiye "*altı ay ile üç yıla hapis veya parasal yaptırım"* atfedilmiştir. İhmali davranışa ise para cezası verilmektedir.[312]

Evde bakılan balıkların yaşadığı cam fanusların büyüklüğünü yönetmelikte ek 2 tablo 8'de genel çerçevede belirlemiştir. Kanun genelde omurgalı canlılara yönelik kurallar düzenlemiştir. Vahşi hayvanların hayvanat bahçesi gibi yerlerde tutulması halinde muhakkak veteriner gözetiminde kalması gerektiğini söyler.[313] İlgili hayvan refah yasası ve yönetmeliği; köpek, kedi ve at gibi özel olarak belirttiği hayvanların, nasıl beslenmesi gerektiğine dair ayrıntılar vermiştir. Hayvanların sosyalleşmesine çok önem veren İsviçre, hayvanların kışkırtılmadan büyütülmesi ve bakılmasına da önem vermektedir. Sürekli serbest halde olması gerektiğini belirtir. Kalacağı yerde kaç hayvan olması gerektiğine dair sayı da vermiştir. [314]

Pitbull, dobermann veya rottweiler cinsi köpekleri, yetiştirme tarzı düzgün olduğu müddetçe '*'tehlikeli ırk''* olarak nitelendirmek istememiştir. İsviçre'de kantonlarda hayvanlara ilişkin kararnameler mevcuttur. Kararnamelerde tehlikeli hayvanlara ilişkin düzenlemeler olabilmektedir. Federal Anayasalarında 1973'te madde 25bis'in onanmasıyla hayvan koruma prensibi anayasal bir ilke haline getirilmiştir. 2000 yılında 80 madde ile yer değiştiren madde amacı temel hak ve özgürlüklerle çakıştığı durumlarda sınırlanabilir denmiştir.[315]

Köpekler için satılan susturucular İsviçre'de yasaklanmıştır. İnek çanlarının inekleri strese soktuğu için yasaklanmıştır. 2005 refah yasası, sokak köpeklerine ilişkin düzenleme yapmıştır.[316]

2005 kabul, 2008 yürürlük tarihli; Refah Yasası'nın, 2Abschnitt bölümü, art10'da üreme yönergelerinde hayvana acı verilmemesini, işkence yapılmamasını, deneyleri saklı tutarak düzenlemiştir. Art 12 Meldepflicht'e göre; üretim sırasında davranış bozukluğu görülen veya acı çeken hayvanın durumu ile ilgili kanton yetkililerine bu durumu iletme kuralı getirilmiştir.[317]

İsviçre'de kantonlar arasında oluşan farklı kararnamelerin tek bir çatı altında toplanması istenmektedir. Düzenlemenin tek tip yapılanması, şimdiki karmaşıklığın önleyeceği düşünülmektedir.[318]

---

[312] https://www.tierimrecht.org/de/recht/rechtsauskunfte/wildtiere-und-exoten/worauf-ist-bei-der-haltung-von-fischen-zu-achten/ Erişim tarihi 21.02.2022.
[313]https://www.tierimrecht.org/de/recht/rechtsauskunfte/wildtiere-und-exoten/wann-ist-eine-wildtierhaltung-gewerbsmssig/ **Vahşi hayvanın ticareti ne zaman suçtur?** Erişim tarihi 21.02.2022.
[314] https://www.tierimrecht.org/de **Köpek yetiştiriciliğinde dikkat edilmesi gerekenler?** Erişim tarihi 21.02.2022.
[315] https://www.tierimrecht.org/de/recht/gesetzestexte/tierschutzrecht/ Erişim tarihi 21.02.2022.
[316] https://www.scoopwhoop.com/animals/how-switzerland-is-leading-the-way-with-their-animal-welfare-laws/
[317] https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2008/414/de Erişim tarihi 21.02.2022
[318]Konfederasyonun üzerine düşen görevi yerine getirmesi gerektiği TIR(Hayvan Vakfı) tarafından vurgulanmaktadır. https://www.tierimrecht.org/documents/153/TIR_Vernehmlassung_WBK-Vorschlag_final220807.pdf

Hayvan Vakfı (TIR) tarafından, 2019-2020 yılında kedilere, tavuklara, sığırlara ve sürüngenlere karşı işlenen suçların arttığı rapor edilmiş[319] ve 2018'de ıstakoz ve yengeçlerin nasıl taşınması gerektiğini içeren duyurular yapılmıştır. 2019 yılında civciv erkek yumurtalarını öldürmeyi, ıstakozu sıcak suya atmasını yasaklamıştır. Seçmenler yasada oldukça söz sahibidir. Köpeklere çip takılmasına dair kurallar üretmiştir.[320] Avcılıkla ilgili kısıtlama 2021 yılında getirilmiştir. Buna göre dağ keçilerini sadece kantondaki avcılar veya Valais avcılık lisansına sahip kişiler avlayabilmektedir.[321]

Genel olarak bakıldığında, İsviçre'nin hayvanların hissedebilen canlılar olduğunu kabul etmesi güzel bir yaklaşımdır. Federal anayasanın 80 maddesi korumanın devletin görevinde olduğunu söylemesi korumayı arttırmıştır. Hayvana korku, acı eziyet veren kötü davranışlar yasayla yasaklanmıştır. Hayvan onurunu anayasal düzlemde koruması ile hayvana değer verdiğini kanıtlamıştır. Türlere özgü kategorileşen birçok yönergesi mevcuttur. Omurgalılar için bazı istisnalar haricinde olumludur. Temel amaç hayvana kötü muamelenin engellenmesidir. Hayvanın onuruna, varoluşuna değer verilmelidir. Hayvanların eşya olmadığına karar verilmesi yine olumlu bir adımdır. Evcil hayvana verilen zarar durumunda karşı taraftan tedavi masraflarının alınabilmesi mümkündür. Hayvanın ekonomik değerini aşabilen tazminatlar da talep edilebilmektedir. Yargıtay'ın, bu manevi tazminat taleplerini, sahibinin değerinin zarar görmemesi gerekçesiyle reddettiği bilinmektedir Yasada onur kelimesinin geçirilmesi önemlidir. Fakat aradığımız şey yaşam hakkının ayrıntılı şekilde koruma altına alınmasıdır. Bu gelişmiş bilinçli yasaya rağmen hayvan türleri arasında ayrım yaptığı için hayvana zulüm devam etmektedir.

[319] https://www.20min.ch/story/so-schlecht-werden-haustiere-teils-behandelt-836668835107 ET: 21.02.2022
[320] https://www.swissinfo.ch/eng/animal-welfare_how-well-are-swiss-animals-protected-/45489148#:~:text=A%20basic%20principle%20of%20the,suffering%2C%20harm%20or%20fear%E2%80%9D.&text=This%20provision%20helps%20shield%20animals,with%20their%20appearance%20or%20abilities.
[321] https://tr.euronews.com/2020/08/29/isvicre-kantonunda-alp-dag-kecilerinin-yabanc-lar-taraf-ndan-avlanmas-yasaklan-yor Erişim Tarihi: 21.02.2022

6. Hayvan Haklarının Benzeri Kurumlarla Mukayesesi

6.1. İnsan hakları ile mukayesesi

Hayvanın konumuna dair hukukta üç görüş mevcuttur. İlk görüş hayvanın "***Eşya***" olduğunu savunan görüştür. Diğerleri ise; ***"kişi benzeri"*** ve son olarak da hayvanı "***kişi***" sayan görüştür. Hayvanı *kişi benzeri* sayan görüş, hayvanın hukuktaki yerinin farklı olduğunu belirtilmektedir.[322] Hayvan *kişi* olmalıdır diyen grup ise, hayvanların hissedebilen canlılar olmaları sebebiyle bu görüşü savunmaktadırlar.[323]

Hayvanın kişi olması savunulduğu takdirde, hukuki olarak insan ve hayvan aynı konuma getirilir. Bazı görüşler, bu uygulamada birkaç sorunla karşılaşılacağını bilmektedirler. Bu görüşü savunanlar, hayvan türlerinin çeşitli olması sebebiyle aralarında ayrım yapılıp yapılmayacağı endişesi duymaktadırlar. Aynı zamanda insanlar açısından güvenli olmayan bir noktaya sürüklenebileceği için, hayvanların haklarını insan çıkarından[324] daha üste koyamayacaklarına inanmaktadırlar.

Kişilerin hukuk sisteminde korunuyor olması, insanların en önemli güvencelerinden biridir. Kişilerin haklarının nasıl korunduğu ve kişi hakkı olarak isimlendirilmesinin mana ve amacı açıklanmadan önce; hak kavramı ve kişi haklarının (insan hakları/ temel haklar arasındaki) yerinden bahsedilecektir.

"*Hukukun, adaletin gerektirdiği ve birine ayırdığı şey, kazanım kazanç''* hakkın sözlük anlamıdır. [325] Bir başka deyişle hak, faydalanması kişinin isteğine bırakılmış, yasalar ile koruma altında olan **çıkardır**.[326] Atar'ın tanımına göre; bir şeyin gerçekleşmesini arzu etme salahiyetidir.[327] Yani hakkın isteğe ve çıkara göre şekillenen iki yönü mevcuttur.

---

[322] **ÜNAL/BAŞPINAR**, s.21-25., / **MARGUÉNAUD**, s. 205 vd.,
DESMOULIN-CANSELIER, s 48; **CHAREIX**, s. 530-531.(Naklen **KOÇHİSARLIOĞLU,Cengiz/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,Özlem:** Hayvanın Hukuki Konumu, The Legal Status of Animal, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, C. 2, 2013, s. 1695.)
[323] **KOÇHİSARLIOĞLU**, **SÖĞÜTLÜ, ERİŞGİN**, s. 1695.
[324] **DENOIX/MARC**, s. 40. (Naklen **KOÇHİSARLIOĞLU,Cengiz/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,Özlem:** Hayvanın Hukuki Konumu, The Legal Status of Animal, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, C. 2, 2013s. 1694.)
[325] **PÜSKÜLLÜOĞLU,** s. 706.
[326] **TEKELİOĞLU,** s. 5.
[327] **ATAR**, s. 109.

Modern ülkelerin hukuk düzeninde (Türkiye'de dahil olmak üzere), Anayasa'da adı geçen insan hakları kavramı tüm insanlığa tanımlanmıştır. Bazı hakların ise yalnızca o devletin vatandaşlarına tanınmış olması sebebiyle isimlendirmede bu hakların sahibine ''kişi'' denilmektedir. [328] Kişi haklarının ifade ettiği anlam şudur ki; temel haklar bu kişilere sıkı sıkıya bağlıdır. Hiçbir sebeple devlet bu haklara müdahale edemez. Saygı göstermek zorundadır.[329] Kişi hakları temel hakların alt kolu olarak konumlanmaktadır. Alt kelimesinden, altlık üstlük ilişkisi gibi bir anlam çıkarılmaması gereklidir. Fakat Tekelioğlu'na göre, karşı karşıya geldiklerinde kişi haklarına önem verilmelidir. [330]

Bu haklara sahip olabilmek için sağ ve tam doğum gerekmektedir. Medeni Kanun md. 28'e göre kişilik, sağ doğum anında başlamaktadır. Ölüm sona erdirmektedir. Yine ceninin de hakkı mevcuttur. [331] Kişinin temel hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesi için hak ehliyetine sahip olması aranırken, fiil ehliyeti aranmaz. [332] Tüzel kişilikler de bazı haklara sahiptir fakat gerçek kişilere tanımlanan yaşam hakkı gibi haklar onlara tanınmamıştır. Yine işkence yasağı da tüzel kişiler için geçerli olmamıştır.

Kişi hakları, Anayasa madde 17 ile 23 arasında düzenlenmiştir. Kitaplarda "koruma hakları" olarak da adlandırılmaktadır.[333] 1982 Anayasa'sı md. 12; "*herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir." [334]* Görüleceği üzere hakların önünde *"temel''* ifadesi vardır. Gözler, maddede geçen temel ifadesiyle, geniş manada insan haklarının kastedildiğini açıklamaktadır.[335]

İnsan hakları; ırk, din, dil gözetmeksizin tüm insanlığa tanınmıştır. Dolayısıyla, kişi haklarından daha geniş kapsamlıdır. Yukarıda bahsedildiği üzere, eğer doğum olmadıysa bu durumda kişilik hakkı kazanılmayacak ancak insan haklarında böyle bir daraltma mevcut değildir.[336]

---

[328] **TEKELİOĞLU,** s. 22.
[329] **ARSEL,** s. 248.
[330] **TEKELİOĞLU** s. 19.
[331] https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721-20050703.pdf
[332] **TEKELİOĞLU** s. 23.
[333] **AKILLIOĞLU,** s. 36-37.
[334] Mevzuat Bilgi Sistemi
[335] **GÖZLER,** s. 275.
[336] **TMK-madde 28-** ''*Kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar ve ölümle sona erer. Çocuk hak ehliyetini, sağ doğmak koşuluyla, ana rahmine düştüğü andan başlayarak elde eder.''*

Uluslararası alanda hak kavramı, 26.06.1945'te San Fransisco'da imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşması'yla birlikte ilk gayesini yerine getirmiştir. [337] Lizbon'da 2009 yılında yürürlüğe sokulan Lizbon Antlaşması'ndan esinlenerek hitap edilirse [338] "*duyarlı varlıkların"* huzuru için A.B., '*'müşterek unsur''* bulma arayışına girmiştir.

Bilinen en eski demokrasi adımı olan Magna Carta, insan hakları nezdinde atılan ilk adımdır. Uluslararası alanda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bölgesel alanda da birçok sözleşmenin yanında, en bilineni olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1953'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye AİHS'ne 1954 yılında onay vermiştir. "*BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, BM Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi",* kişi hakları açısından en bilinen sözleşmelerdir.[339]

Hayvan ve insanın fiziksel ve hukuksal farklılıkları arasından ortak bir özellik bulunmaya çalışılmıştır. Müşterek unsur arayışında bazı zorluklar yaşanmıştır. Bu süreçte zor da olsa, bazı kurallar koyulmaya başlanılmıştır. [340] Hayvanın korunması için gerekli olan unsurları anayasalarında geçiren ülkeler, bu zorluğun üstesinden gelmiştir. Böylece yasal koruma anayasaları ile desteklenmiştir. [341] Anayasal koruma sağlandığı takdirde, hayvanların çıkarı ile insanların çıkarı karşı karşıya geldiği durumlarda, insanın menfaati üstün tutulamayacaktır. Hem de hayvana karşı bir suç işlendiğinde, eylemin karşılığında bir yaptırım olacak şekilde güvence altına alınmaktadır. [342]

Kişi haklarını hayvan haklarıyla mukayese eden başlığa dönüldüğünde; kişilerin haklarının hukuk düzeninde korunmasının avantajı nedir ona bakılmalıdır. Bu koruma sayesinde kişiler, haklarına aykırı bir işlemle karşılaştıklarında hukuki yollara başvurabilmektedirler. Hayvanların karşılaştığı zarar karşısında hukuki yollara başvurmak isteyen kişiler ise yetersiz kalmış yasalarla karşılaşmıştır.

Yine hukuk düzeninde korunan kişi haklarından vazgeçilememesi durumu anayasa ile korunmaktadır. [343] Temel hakların sınırlanması da yine yasayla olmaktadır. Bu hukuki düzende

---

[337] **KEPENEKÇİ**, s.31-32.
[338] **OĞURLU,** s. 14.
[339] **BEŞE,** s. 423, (**ÖZCAN, TEZCAN**'dan naklen, s. 396.)
[340] **ÇELEBİ**, s. 570.
[341] **LE BOT**, s. 3- 4.
[342] **LE BOT**, s. 51.
[343] **TEKELİOĞLU,** s. 28.

yaşayan insanlar, karşı taraf hayvan olduğunda, hayvanın varlığının bütünlüğüne özgürce dokunmaktadır veya zarar verebilmektedir. Hayvan üzerinde yapılan deneyler buna örnektir. İnsanın hayvana yaptığı zararlar arasında aşırı konutlaşma da vardır. Onlara yaşam alanı bırakılmadığı için manevi varlıkları da zarar görmektedir. Yine kafeslere ya da barınaklara, hayvanat bahçelerine kapatıldığında, insanların temel haklarında rastlanılan hürriyet hakkının nasıl sınırlandığını görülür. İnsanların yasayla güvence altına aldığı bu hakların hiçbirinden hayvanlar faydalanamamaktadır. Bu zamana kadar eşya olarak nitelendirilmeleri ve yetersiz hayvan koruma kanunları bunun başlıca sebepleridir.

Beslenme ve bazı ekonomik bağımlılıklar sebebiyle hayvanlardan faydalanma eğilimimiz eskiden beri hayvanları eşya olarak görmemize sebep olmuştur.[344] Romalılar tarafından Mısır'dan Avrupa'ya[345] getirilen kedilerin tarımda böcek öldürmeleri için kullanılması en eski örneklerdendir. Darwin; '' *İnsanlar gelişmiş hayvanlardır.''*[346] demiştir. Bu durumda gelişmiş hayvan olan insan, konuşabilme yeteneğine sahip bir tür olduğu için üzerine düşeni yapmalıdır.

Kişilerin beslenme, barınma ve yaşama, bedeninin korunması gibi hakları mevcuttur. Hayvanla insan, hukuki olarak aynı düzeyde özne olarak görüldüğü takdirde, hayvan bedenine gelişigüzel uygulanmak istenen her faaliyet yasaklanacaktır.[347] **Dupas'**a [348] göre bu güvenli bir sistem değildir.

6.2. Hayvan rehni ile mukayesesi

Rehin bir haktır. Alacağına erişemeyen alacaklıya, rehin konusu eşyayı sattırıp, alacağını tahsil etme imkânı sağlayan sınırlı bir ayni haktır.[349] İİK'da düzenlenen rehnin paraya çevirtilmesi yolu, alacaklıya öncelik sağlayan önemli bir ayrıcalık ve eşyadan faydalanma şeklidir. [350] Ayni hakkın konusunu eşyalar oluşturmaktadır. Konusu eşya olduğu için de eşya tiplerine göre ayni haklar taşınır ve taşınmazlar üzerinde olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Konusu eşya

[344] **ÇELEBİ,** s. 562-563.
[345] Alex Johnson, **Did Pope Gregory IX Order A Medieval Purge of Black Cats That Caused the Black Death?** https://archive.md/0YKDi Erişim tarihi: 30.12.2021
[346] **ERTEN,** s. 60.
[347] **KOÇHİSARLIOĞLU/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,** s. 1700.
[348] **DUPAS**, s. 71.
[349] **KÖPRÜLÜ/KANETİ,** s. 251.
[350] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 65.

olmayan ayni hak istisnaları da mevcuttur.[351] Bir eşyaya doğrudan hakimiyet sağlayan hakka ayni hak denmektedir.[352] Paraya çevrilmek suretiyle alacağına kavuşma fırsatı veren bu ayni hak, feri bir haktır.[353]

TMK m. 940'ta; yetkili makamlar tarafından izin verilen kuruluş ile kooperatiflerin alacaklarını güvenceye alınabilmesi için hayvanlar üzerinde rehin kurulabileceği düzenlenmektedir. 7 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı TMK madde 854'te; yine aynı şekilde düzenlenmiştir. Sicile kayıt gerekli olmuştur. Valilikten izin almaları beklenmiştir.[354] Madde 940[355] hayvan rehni, taşınır rehni maddesinde *''teslim edilmesi aranmaksızın''* şeklinde düzenlenmiştir.[356]

Gerek 743 sayılı kanun gerekse 4721 sayılı kanunda gerekli olan konunun, izin meselesi olduğunu görmekteyiz. TMK madde 940'ta; "*tutulacak özel sicile yazılmak suretiyle hayvanlar üzerinde rehin kurulabilir."* denilerek hayvan rehni sicilinin mevcut olduğu belirtilmiştir. Üç bölümlü sicil defteri icra dairelerindedir. Medeni kanunun üçüncü bölümünde, taşınır rehni ayrık durumlar kısmında düzenlenen hayvan rehni maddesi, "*2/7/2018 tarihli ve 700 sayılı KHK'nin 139 uncu maddesiyle, bu maddenin birinci ve ikinci fıkralarında yer alan "tüzükle" ibareleri "Cumhurbaşkanınca çıkarılan yönetmelikle" şeklinde değiştirilmiştir*.[357]" Ayrıntılı olarak düzenlenmediği için karışıklıklar yaşanabilmektedir.

Hayvan Rehni Tüzüğü madde 8'e göre sicil alenidir. Bilgi almak isteyen sicili tutan memurdan bilgi alabilmektedir.[358] Sicilin en önemli özelliği de rehin hakkını doğurmasıdır. [359] Sicilin aleni olması sebebiyle de kamuya açıktır.

Kurulacak rehinin, hangi hayvanları kapsadığı konusunda yazarlar arasında ortak bir görüş sağlanamamıştır. 743 sayılı kanunun 854. maddesinde de bu durum böyledir.[360] İsviçre Medeni

---

[351] **AKİPEK/AKINTÜRK,** s. 21.
[352] **ÜNAL**, **BAŞPINAR**, s. 11-40.
[353] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 105-106.
[354] "*mevzuat.gov.tr"* ET.: 11.10.21
[355] **MADDE 940**; ''*Yetkili makamlar tarafından izin verilen kuruluşlar ile kooperatiflerin alacaklarının güvence altına alınması için, zilyetlik devredilmeden de icra dairesinde tutulacak özel sicile yazılmak suretiyle hayvanlar üzerinde rehin kurulabilir. Bu amaçla tutulacak sicil Cumhurbaşkanınca çıkarılan yönetmelikle belirlenir*.'' https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf
[356] **KÖPRÜLÜ/KANETİ**, s. 503.
[357] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf
[358] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.65165.pdf Erişim tarihi:
[359] **ERTAŞ**, s. 558.
[360] **ERGÜNE,** s. 6.

Kanun'unda (ZGB) "*çiftlik veya sürü hayvanları üzerinde rehin"* denilerek konu daraltılmış ve netleştirilmiştir. [361]

Kanunumuzda bu tarz bir kısıtlama mevcut olmadığı için, ZGB'yi takip ederek yorumlamamız gerektiğini savunan yazarlar mevcuttur. Çünkü zilyetlikle elde edilecek değerler olduğu için, çiftlik ve sürü hayvanları açısından bu durum daha mantıklı hale gelir.[362] Yine bir ayrıntı verilmemesi sebebiyle **Seliçi;** kedi ve köpeğin de rehin verilebileceğini söylemektedir.[363] **Oğuzman'a** göre; TMK m. 940 fıkra 1'e bakıldığında; "*dört ayaklı, ehil, sürü veya çiftlik hayvanı üzerinde kurulabilir*.''*[364]* Hayvanın rehnedilmesi için gerekli bilgiler detaylı bir şekilde tüzük[365] ve yönetmeliklerde[366] düzenlenmiştir.

Hayvanın haczedilmesi fikrine, geçmiş yıllardan beri sıcak bakılmamaktadır. İsviçre İİK[367] 'u madde 92'de açık olarak belirtilmiştir. Fransız İİK[368]'da hayvanın haczedilemeyeceğini düzenlemiştir. Almanya'da haciz yapılamaz demiştir.[369]

Ünal ve Başpınar'a göre; eşya olmayan şeyler ayni hakkın konusunu oluşturmamaktadır. Pek tabi enerji, tereke gibi bazı istisnaları mevcuttur. [370] Hayvanın sahip olduğu eşya niteliği sebebiyle, rehin konusu edilebildiği söylenebilmektedir. Buradan hareketle, hayvanı eşya sayan görüş ışığında hayvan rehni, Medeni Kanun'da bir taşınır gibi düzenlenmiştir. Hayvanı tam anlamıyla koruyabilmek adına onun sui generis bir yapıda olduğu[371] kabul edildiğinde hayvan rehni, hayvanın, bir canlının doğasına aykırı olmaktadır. En doğru konumun; eşya benzeri sayılması durumunda bile hayvan, rehin alınma durumundan kurtulamayacaktır. Hayvan rehni, hayvandan ekonomik olarak yararlanma dürtüsü itibariyle ortaya çıkmıştır. Hayvanın konumunun eşya olmadığı karar verildiği takdirde, diğer kanunlardan hayvan rehni ibaresi kaldırılmalıdır. Zira bu maddenin ölçülü kullanılması gereklidir. Ki son değişiklikle Türkiye'de hayvan eşya olmaktan çıkartılmıştır. Hayvanın konumunun eşya olduğu durumlarda, eşyadan belirli bir fayda sağlamaya yarayan rehin hakkı, hayvan üzerinde sömürü sağlamaktadır.

---

[361] **ERTAŞ**, s. 559; **OĞUZMAN/SELİÇİ/ÖZDEMİR**, s..785.
[362] **ESENER/GÜVEN,** s. 409.
[363] **ERTAŞ**, s. 559; **OĞUZMAN/SELİÇİ/ÖZDEMİR**, s. 785.
[364] **OĞUZMAN**, s. 1013.
[365] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/2.5.65165.pdf
[366] https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12383.pdf
[367] "*Loi fédérale sur la poursuite pour dettes et la faillite*"
[368] Code des procédures civiles d'exécution) R. 112-2
[369] **VOLKERT/CHRİSTİAN**, s. 2-3. (Nakleden **ÇELEBİ**, s. 579.)
[370] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 106.
[371] **ÜNAL/ BAŞPINAR,** s. 27.

6.3. İklim, doğa ve çevrenin korunmasına ilişkin düzenlemelerle mukayesesi

Son yıllarda iklim, doğa ve çevrenin korunması küresel ölçekte herkesin önemsediği bir konu olmuştur. Hayvanların ve insanların doğanın temel taşları olması, bu mukayeseyi yapma gereği doğurmuştur.

Duman'a göre çevre; "*canlıların yaşamalarını ve gelişimlerini sağlayan ve canlıları devamlı etkisi altına alan, fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkenlerin tamamıdır*." [372] Herkesin huzurlu ve temiz bir çevrede yaşama hakkı vardır. Bu çerçevede çevre hakkı, Anayasa ile korunmakta ve devlete bir görev yüklemektedir.[373] İnsanoğlunun bulunduğu her yer ile savaş halinde olması sebebiyle dünya kirlenmektedir. Ekolojik denge tehlikeye girmiştir. Ekonomi ve teknoloji, sanayileşme ile doğayı kirlenmeye devam etmektedir.

Türkiye, doğayı koruma adına adımını Cumhuriyet'in ilk zamanlarında atmıştır. 1958'de Milli Park ilan etmiştir. 1924 tarihinde de Köy Kanunu'nu çıkartmıştır.[374] Günümüzde hayvanın çevresel bir değer olarak korunması TCK ile gerçekleşmiştir. Türk Ceza Kanunu madde 181; "*...çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır*.'' şeklindedir. Eylemin taksirle işlenmesi halinde 182/2. maddeye göre ceza verilir.[375]

Hayvanın adının geçirildiği, önemli bir madde olan TCK 181/4'te; "…… ***hayvanların*** *veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan* ***atık veya artıklarla*** *ilgili olarak işlenmesi halinde, beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına ve bin güne kadar adlî para cezasına hükmolunur.''* şeklinde bir koruma getirilmiştir.[376]

Suçtan zarar gören açısından, kanunda hayvan ve insan eşit konumda tutulmaktadır. Hayvanlardan ekonomik fayda sağlayan sahipleri açısından bakıldığında, sahipli hayvanların zaten

[372] **DUMAN**, s. 14.
[373] **BULUT, s**. 1.
[374] **BULUT**, s. 1.
[375] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf ET: 02.03.2022
[376] ''*Bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan fiillerin, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine……''* https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf

korunacağı açıktır. Fakat zarar daha çok sahipsiz gezen hayvanlara verilmektedir. Kanundaki bu düzenlemeler her ne kadar faydalı olsa da uygulamaya dökülmesi zorlayıcı düzenlemelerdir.[377]

442 sayılı Köy Kanunu madde 34'te; "*Bir hayvana götüremeyecek kadar yük yüklettirmemek. . .",* ve m. 36; *"Bir yeri kazarak başkalarının hayvan ve davarlarının düşüp ölmesine ve sakatlanmasına sebep olmasına meydan vermemek.."*[378] da görüldüğü üzere geçmiş zamanlardan beri hayvanın korunması sağlanmaya çalışılmıştır. Kabul tarihinin 1924 olması bakımından Köy Kanunu, eskilere dayanan bir koruma örneği teşkil etmektedir. Türk hukuk sisteminde 1924 tarihli Köy Kanunu'nda[379] ilk adımları atılan hayvan ve çevrenin korunması faaliyetlerinin devamı, 1982 sayılı Anayasa'nın 56. Maddesinde; "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir."*[380] şeklinde yer alır. Bu ilk güvencedir. Yine Anayasa'nın 169. maddesi; "*Devlet, ormanların korunması ve sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez.*" [381]demektedir.

1982 Anayasa'sı ardından, 1983'te ''2872 Sayılı Çevre Kanunu'' göreve sokulmuştur. Sürdürülebilirlik için iyileştirme yönünde hedef arayışına çıkılmış ve yapılacaklar belirlenmiştir.[382] Çevrenin korunması maddesi 9 *–f) "Biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından nesli tehdit veya tehlike altında olanlar ile nadir bitki ve hayvan türlerinin korunması esas olup, mevzuata aykırı biçimde ticarete konu edilmeleri yasaktır."* şeklinde düzenlenmiştir.*[383]*

Çevre ve ormanları korunurken, hayvanların yaşam alanlarını da korunmuş olmaktadır. [384] Çevrenin hem insan ve hayvan hem de bitki gibi canlı her varlığın yaşam alanı olduğunu kabul etmek gereklidir. Çevre kanununda hem idari para cezaları hem de adli cezalara yer verilmiştir.[385] Çevreye doğa anlamında değil, toplum olarak bakıldığında, TCK m. 226'nın toplumun ahlakını

[377] **YILMAZ**, s. 222. ET: 02.03.2022
[378] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf
[379] RG. 18.03.1924, s. 68.
[380] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf ET: 02.03.2022
[381] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (icisleri.gov.tr) ET: 02.03.2022
[382] **BULUT,** s. 2.
[383] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2872.pdf ET: 02.03.2022
[384]https://yereldemokrasi.net/nasil-mudahil-olabiliriz/muhtarlar-ve-haklarimiz-el-kitabi/bolum-iv-meraklisina-notlar/hayvan-haklari ET: 02.03.2022
[385] **ÖZKAYA ÖZLÜER**, s. 161

koruduğu görülmektedir. İlgili madde müstehcenlik suçunu düzenleyerek hayvanlarla yapılan cinsel davranışların ve bunun görüntülerinin yayılmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır.[386]

İnsan, çevreye hayvanları kullanarak da zarar verebilmektedir. Kontrolsüz hayvan üretimi için toprak, su, enerji, elektrik harcamak doğaya zarar vermektedir. Sera gazı üretimi olmaktadır. Temiz kaynaklar tüketilmektedir.[387] Her yanlış hareketin bedelini doğa ödemektedir.

En net biçimde TCK 181/4'[388]te görüldüğü gibi, yaşam ortamlarının bozulmasına ve verilecek zararlara yaptırım öngörülmektedir. Bunun sebebinin hayvanların korunmasının yanında, insanın kendini de korumasıdır. Dünya üzerindeki yaşamın sürdürülebilirlik endişesi de mevcuttur. Eylemde kasıtlı ve taksirli suç ayrımı yapılmıştır. Eylemin taksir ile işlenmesi halinde daha hafif cezalar öngörülmüştür. Türkiye'deki ceza indirimi aksine, modern hukuk sistemlerinde çevre suçları ayrı kanunla düzenlenmektedir. Bu sistemlerde suçun korunan yararı hayvan olmaktadır. Değişiklikten önce ceza kanununda eşya olarak nitelendirilse de hayvan çevre bakımında bir değer olarak görülmüştür. TCK m. 181'in, hayvanlara yönelik işlenen suç açısından sağladığı koruma yeterli değildir. Caydırıcı yaptırımlar içermelidir. Müstehcenlik suçunda, önemsenen toplumun ahlakıdır. Hayvan değildir. Eşya nitelendirilmesini devam ettiren kanunlarda yetersiz yaptırımlar bulundukça caydırıcılık bulunmaz. Çevrenin tüzel kişilerce kirletildiği olasılıkta, TCK'da tüzel kişiler bakımından sorumluluğu bulunmayacaktır. Burada da eksiklik vardır. Hayvanların yaşam hakkının elinden alınmasının, insanlar için kötü sonuçlar doğuracağı açıktır. Aynı zamanda huzurlu bir çevrede mutlu bir şekilde var olmak hayvanların da hakkı olmalıdır. Çevrenin kirletilmesi ve hayvanların öldürülmesi gelecek için aynı tehlikeye sahiptir. Bu yönüyle dikkat çekilmesi gereken önemli bir konudur.

---

[386] **TCK 226:** '*'Şiddet kullanılarak, hayvanlarla, ölmüş insan bedeni üzerinde veya doğal olmayan yoldan yapılan cinsel davranışlara ilişkin yazı, ses veya görüntüleri içeren ürünleri üreten……*''

[387] **ŞENPOLAT**, s. 220-221.

[388] **TCK 181/(4)***: ''Bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan fiillerin, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi halinde, beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına ve bin güne kadar adlî para cezasına hükmolunur*.''

İKİNCİ BÖLÜM

HAYVAN TÜRLERİ VE HAYVAN HAKLARI BAKIMINDAN ÖNEMİ İLE HAYVAN HAKLARIN TANIMI, UNSURLARI, NİTELİĞİ

7. Hayvan Türleri ve Hayvan Hakları Bakımından Önemi

5199 sayılı Hayvan Hakları Kanun'unda çeşitli hayvan ayrımlarına gidilerek tanımlar ileri sürülmüştür. Yine doktrinde hayvanlar kaç çeşide ayrılır konusunda çeşitli görüşler sunulmuştur. Meclis araştırma komisyonu raporunda 2019 yılında, hayvanları ev hayvanı, yaban hayvanı, şehir hayvanı, çiftlik hayvanı olarak tanımlanması gerektiği belirtilmiştir. Sonuç olarak hayvanların evcil hayvan, yaban hayvan ve çiftlik hayvanı olarak 3'lü sınıflandırılması konusunda ortak bir karar vermişlerdir. Rapordan şehir hayvanı tanımının çıkartılıp yerine sokak hayvanlarını da içine alan bir tanımlama yapılması gerektiği belirtilmiştir.[389]

Hayvanlar, 5199 sayılı kanunun Tanımlar başlıklı maddesinden yola çıkılarak aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır.

7.1. Evcil hayvan

HKK. M. 3/e' de; insan tarafından kültüre alınan hayvanların **evcil hayvan** olduğu belirtilmiştir. Evrensel Bildirge'ye göre evcil hayvanlar özgürce yaşama hakkına sahiptir. Evcil hayvanların yaşadıkları ortamda veya şartlarında yapılacak bir farklılık, sahip olduğu haklara aykırılık teşkil edebilmektedir.[390]

[389] http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/sirasayi_sd.sorgu_baslangic Erişim Tarihi: 30.08.2022
[390] **ILGAR,** s. 349.

7.2. Sahipli/sahipsiz hayvan

Sahipli-sahipsiz anlamında karışıklık yaşanılan durumları için TMK md. 768 v.d.[391] maddeleri bu hususta özel hükümler koymuş ve hayvanları üç başlık altında toplamıştır. Birincisi ehli hayvanlar, ikincisi ehlileştirilmemiş hayvanlar ve üçüncü olarak da vahşi hayvanlardır. Ehli hayvan kategorisinin altına TMK m. 774'e; yük, kümes ve çiftlik hayvanlarını da sokmaktaydılar. Tmk M.768/3'e göre; "*yalnız başkasının mülküne uçmakla arı oğlu sahipsiz olmaz*." diyerek, hayvanların yaşadıkları yerden uzaklaşmasıyla sahipsiz olmayacakları açıklamaktadırlar. Kanatlı hayvan arının mülkiyetini de tartışan Akipek, mülkiyeti bir başkasına ait olan kovanın içine girdiğinde hakimiyetin son bulacağını savunmaktadır. TMK'nun yürürlükten kaldırılan 692/II' a göre de bu durum böyledir. [392]

HKK md.3/f bendinde ***"sahipsiz hayvan",*** sığınacak bir alanı olmayan ve koruma altında olmayan evcil hayvanlar olarak tanımlanmıştır. Özetle, bir evi olmayan, bir bakıcı tarafından ilgilenilmeyen ve bakımın bir sahip tarafından gerçekleştirilmediği, sokakta yaşayan hayvanlar sahipsiz hayvanlardır.

HKK md.3 *g'de:* ***güçten düşmüş hayvan*****"**; hastalanan, yaşlanan, sakatlanan, yaralanan, ağırlık taşıttırılan hayvanları ifade etmektedir. Binek veya yük hayvanlarında daha sık rastlanan güçten düşme durumu, fiziki olarak fazla yük yükletilmesi sonrası iş kabiliyetlerini de kaybetmelerine sebebiyet vermektedir.

HKK md. 3/ı , **"ev ve süs hayvanı"**; evde bakımı yapılan hayvan olarak tanımlanmıştır. Ev ve süs hayvanı terimi; kişi, kuruluş, kurum ya da tüzel kişilik tarafından sahiplenilen, bakımı, aşıları, periyodik sağlık kontrolleri yapılan işaretlenmiş kayıt altındaki ev ve süs hayvanlarını ifade eder. İnsanların hayvanları kendi aralarında gelir getiren ve getirmeyen hayvan türü olarak ayırdığına şahit olunmaktadır. Ev ve süs hayvanı; gelir getirmeyen hayvanlardır. Evde, ofiste veyahut bakımının sağlandığı özel bir alanda tutulan, bazen refakat bazen sahiplenme amacıyla

[391] **Kaçmış hayvanlar: Madde 692** – ''*Tutulan bir av kaçtıkta sahibi tekrar tutmak için hemen aramağa koyulmazsa o hayvan sahipsiz olur. Ehlileştirilen bir hayvan tekrar kati surette vahşileşirse sahipsiz olur.''*
[392] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.743.pdf

muhafaza altında tutulan hayvanlardır. HKK 'da yapılan değişiklikle; "*ev hayvanı"*[393] tanımı değiştirilmiştir.

7.3. Deney hayvanı

TCK'da insan üzerinde deney yapmanın suç olması sebebiyle, insan dışı deney ortamında veya yeterli sayıda hayvan üzerinde yapılma koşulu getirilmiştir. Buradan hareketle HKK madde 3/m'de, deneyde kullanılan ya da kullanılacak olan hayvanlar **deney hayvanı**; n bendinde, gıda amaçlı kesimi yapılan hayvanları tanımlamıştır.[394] Hayvan kavramının sınırını belirlemek için ayrı ayrı hayvan çeşidinin tanımları yapılmıştır.[395] Deney hayvanı, deney sırasında acı ve eziyete uğramaması gereken, deneysel ve bilimsel amaçlarla kullanılması gereken hayvanları ifade etmektedir. Acı verilen deneyleri, hayvanlar üzerinde kullanmak hayvan haklarına aykırıdır.[396]

Yine 5199 sayılı kanunda, madde 10'un "eski" şeklinde şu 4 ayrım görülmektedir; deney hayvanları, ev ve süs hayvanları, yabani hayvanlar ve çiftlik hayvanları. Tanımlar maddesinde de sayılanlara ek olarak; kontrollü hayvan, kesim hayvanı, güçten düşmüş hayvan, evcil ve sahipsiz hayvan şeklinde ayrımlar yapılmıştır.[397]

Hayvanların saygı hakkı mevcuttur. Gözetilme, bakılma ve korunma haklarına da sahiptirler. Madde 3'e göre eziyet edilmesi yasaklanmıştır. Beslenme, dinlenme hakkı, yaşama hakkı, üreme hakkı gibi hakları bildirgede mevcuttur.[398] Başkasının mülkü olmama hakkı da bulunmalıdır.[399] Hangi türden olursa olsun hayvanlar eşit doğmaktadır.

---

[393] *"ı) **Ev hayvanı**: ''Gerçek veya tüzel kişiler tarafından özellikle evde, iş yerlerinde ya da arazisinde özel ilgi ve refakat amacıyla muhafaza edilen, bakımı ve sorumluluğu sahiplerince üstlenilen her türlü hayvanı,"* https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm erişim tarihi: 27.02.2022

[394] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5199-20100611.pdf erişim tarihi: 27.02.2022

[395] **UYUMAZ,** s. 137-138.

[396] **YİĞİT/ SİNMEZ/ ASLIM,** s. 886,; **ERGÜN**, s. 230-234.

[397]https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040701.htm#:~:text=MADDE%2010.%20%E2%80%94%20Bu%20Kanun%20h%C3%BCk%C3%BCmlerini%20Bakanlar%20Kurulu%20y%C3%BCr%C3%BCt%C3%BCr.&text=MADDE%201.%20%E2%80%94%20Bu%20Kanunun%20amac%C4%B1,her%20t%C3%BCrl%C3%BC%20ma%C4%9Fduriyetlerinin%20%C3%B6nlenmesini%20sa%C4%9Flamakt%C4%B1r. erişim tarihi: 27.02.2022

[398] http://www.haykonfed.org/2015/05/22/hayvan-haklari-evrensel-beyannamesi-unesco-2/ erişim tarihi: 07.10.2021

[399] https://abolisyonistveganhareket.org/post/75695944191/hak-kavram-n-n-anlam-n-netlestirmek

Türk hukuk sisteminde, çeşitli hayvanlar için düzenlenen yönetmelikler olduğu görülür. Bunlar; arıcılık için, çiftlik hayvanları için, yine kanunda tanımlarına rastladığımız ev ve süs hayvanları, kuluçkahane ve damızlık , sığır cinsi hayvanlar ve göçer hayvanların için olmak üzere hayvanlar hakkında yönetmeliklerde açıklanan hayvan çeşitleri görülmektedir.[400]

Arıkan'da kendine göre çeşitlere ayırmıştır. Kamu hukuku alanı içerisinde hayvanları çeşitlere ayıran Arıkan; 1-çiftlik hayvanlarına dair düzenlemeler, 2-laboratuvar hayvanlarına dair düzenlemeler, 3-ev ve süs hayvanları ile sahipsiz hayvanlara dair düzenlemeler ve 4-av, yaban hayvanlarına dair düzenlemeler olmak üzere dört gruba ayrılır.

Buzağılar ve yumurtlayan hayvanlar da bu grubun içerisine girmektedir. Su hayvanlarının refahı ile ilgili maddeler de mevcuttur. Laboratuvar Hayvanlarına ilişkin düzenleme içerisine başka yönetmelikler girmektedir.[401] Ev ve süs hayvanları ile sahipsiz hayvanlara dair düzenlemeler, çiftlik hayvanları alanındaki düzenlemeler ile benzerlik göstermektedir. Kısırlaştırma ve ticaret konusunu işlemektedir. 5199 sayılı kanuna göre burada tehlikeli ırklarla ilgili de düzenleme mevcuttur.[402]

7.4. Yabani hayvan

5199 sayılı HKK md. 3/h'de, "***yabanî hayvan****"* doğal ortamda özgür yaşayan hayvan olarak tanımlanmıştır. Yaban hayvanlarının diğer tüm hayvanlar gibi hayat ve varlığının devamı gereklidir. Kültüre alınmamış omurgalı ve omurgasız hayvanların da canlı olduğu unutulmaması gereklidir.

---

[400] "Arıcılık yönetmeliği, Çiftlik Hayvanlarının Refahına İlişkin Yönetmelik, yine kanunda tanımlarına rastladığımız Ev Ve Süs Hayvanlarının Üretimi Satış, Barınma Ve Eğitim Yerleri Hakkında Yönetmelik, Deneysel Ve Diğer Bilimsel Amaçlar İçin Kullanılan Hayvanların Refah Ve Korunmasına Dair Yönetmelik, Koyun Ve Keçi Türü Hayvanların Tanımlanması, Tescili Ve İzlenmesi Yönetmeliği, Kuluçkahane Ve Damızlık Kanatlı İşletmeleri Yönetmeliği, Sığır Cinsi Hayvanların Tanımlanması, Tescili Ve İzlenmesi Yönetmeliği, Tazminatlı Hayvan Hastalıkları Ve Tazminat Oranlarına Dair Yönetmelik, Göçer Hayvanların Tanımlanması Ve Nakilleri Hakkında Yönetmelikleri'nde yapılan ayrımları görmekteyiz." https://tvhb.org.tr/yonetmelikler/ erişim tarihi: 27.02.2022

[401] 5199 Sayılı Kanun, Deneysel Ve Diğer Bilimsel Amaçlar İçin Kullanılan Hayvanların Refah Ve Korunmasına Dair Yönetmelik Ve Hayvan Deneyleri Etik Kurulunun Çalışma Esas Ve Usulüne Dair yönetmelik.

[402] **ARIKAN,** s. 200-204., geçici md. 3:*"tehlikeli sayılan ırkların çoğaltılmasını sağlamayı, bakmayı, satmayı vb. eylemleri yasaklamıştır."*

5199 sayılı HKK, tehlikeli hayvanları da ayrı bir grup olarak düzenlemiştir. Hayvana zarar verildiğinde ne ile cezalandırılacağı, yerel yönetimlerin sahipsiz hayvanlarla nasıl ilgileneceği bu yönetmelikte düzenlenmiştir.

Av ve Yaban Hayvanlarına Dair Düzenlemeler; 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu, yabani hayvan türlerini korumaya yönelik düzenlemeler içermektedir. Koruma altına alınan hayvanların kış uykusu ile ilgili düzenlemeler söz konusudur. Düzenleme ile hayvanların uyku ve göç vakti gibi böyle özel zamanlarında onları rahatsız etmek yasaklanmıştır. Uluslararası sözleşme olan "*Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmesi* ile hayvan ticaretinin yasaklandığını görmekteyiz. Yine av ve yaban hayvanları başlığı altında *Hayvanat Bahçelerinin Kuruluşu İle Çalışma Usul Ve Esasa Hakkında Yönetmelik*'in, 5199 sayılı kanuna dayanarak bu konu hakkında çıkarıldığını söylenebilir.[403]

Cumalıoğlu, pozitif hukukun yaptığı sınıflandırmaya dayanarak hayvanları türüne göre üç gruba ayırmıştır. Kesim ve deney hayvanlarının yaşam haklarının diğer hayvanlara göre daha sınırlı bulan yazar, biyolojik değil hukuki bir sınıflandırma yapmıştır. Evcil, yabani ve deney hayvanları olarak irdelemiştir. Evcil hayvanların içine, çiftlik hayvanlarının da girdiğini belirten Cumalıoğlu, işçi, emekli ve kesim (çiftlik) hayvanları olarak alt başlıklara ayırmıştır. Yine evcil hayvanları; ev hayvanı, kontrollü-başıboş sokak hayvanları, tehlikeli evcil türler ve işçi hayvanlar olarak gruplara ayırarak irdelemiştir. İşçi hayvanlarını; "refakat veya tedavi amaçlı kullanılan hayvanlar ve emekli hayvanlar ve kesimi HKK m. 12/de dini kurallarla özel koşullarda kesilmesi gereken kesim hayvanları" alt başlıkları altında toplamıştır. Yabani hayvanları; "*av hayvanı, nesli tükenmekte olan hayvan ve hayvanat bahçesi hayvanı"* olmak üzere üç başlığa ayırmıştır.[404]

Yapılan tanımlamaların ardından balıklar, kuşlar, balinalar, kaplumbağalar vb. akla gelen hayvanların hangi kategoriye alınacağı kısmında bir boşluk vardır. Buradan açılacak parantezle, belirsiz ve ortada olan konumlarına bir kategori ihtiyacı duyulduğuna dikkat çekmekte fayda

[403] **ARIKAN**, s. 209.
[404] **CUMALIOĞLU**, s. 604-605.

vardır. Hayvanların nakliyesini içeren vb. çeşitli sözleşmelerde[405] kuşların, memelilerin, domuzların vb. ismi geçmektedir. Fakat onlara bir kategori oluşturmamaktadır. Bize göre de hayvanların; sahipli, sahipsiz vb. türlerine göre gruplandırılan bir sisteme gidilmelidir. Fakat bunu tüm hayvanları kapsayacak şekilde ele almakta fayda vardır. Bu sebeple tüm hayvanlar bir kategoriye koyulmalıdır.

8. Hayvan Haklarının Tanımı, Unsurları ve Niteliği

8.1. Tanımı

Hayvan haklarının, Türk hukukunda doğrudan bir tanımı yapılmamıştır. Bu bölümde, hak ve hayvanın ayrı ayrı tanımı yapıldıktan sonra, dolaylı yoldan bir tanım elde etmeye çalışılmıştır.

Hukuk kelimesinin kökeni Arapçadır. Öz Türkçe olarak çevrilmek istenmiş ve '' tüze'' kelimesi ortaya çıkmıştır. 1850 yıllara kadar hukuk kelimesi ortaya çıkmamıştır. [406]

TDK'da hak; "*pay, hukukun sağladığı fayda"* vb. olarak tanımlanmıştır. TDK'da hayvan ise; "*duyu ve hareket yeteneği olan içgüdüleriyle hareket eden canlı yaratık"*tır.[407]

Hayvan haklarının tanımını yapmak için amacı nedir sorusuna cevap aramaktayız. Hayvanların çıkarlarının ve temel haklarının tıpkı insanda olduğu gibi korunmasına ihtiyaç duyulan düşüncedir. Tom Regan'a göre hayvanlar belirli hakları olan insan dışı varlıklardır. [408] Buradan bakıldığında, hayvan haklarının tanımının, hayvanın insanla **eşit** olması konusu üzerinden yola çıkılarak yapıldığı görülür. Hak kavramının henüz insan için mi hayvan için mi var olduğu tartışmaları sürerken, hayvan haklarını doğrudan tanımlamak zor bir meseledir.

---

[405] Hayvanların Uluslararası Nakliyat Sırasında Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna İlişkin Kanun Tasarısı ve Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu Raporu (1/144), https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM__/d04/c007/mm__04007025ss0075.pdf (Erişim Tarihi:30.08.2022)

[406] http://www.anayasa.gen.tr/gozler.htm. , https://www.anayasa.gen.tr/hukuk-kac-yasinda.htm Erişim tarihi :06.10. 202.

[407] *"sozluk.gov.tr/"* Erişim tarihi: 26.12.2021.

[408] wikipedia.org/wiki/Hayvan_haklar%C4%B1 Erişim tarihi:26.12.2021

Bazı yazarlar hak kavramını insana özgü[409] bulmaktadır. Hayvanları eşya olmaktan çıkarıp, hak tanımanın fantezi olacağı görüşüne sahip yazarlar mevcuttur.[410] Çok derin kuramsal/felsefi tartışmalara değinmeden şunu da eklemek gerekir ki; (daha önce ‘’konunun takdimi’’ bölümünde de açıklandığı üzere) aslında hayvan hakları terimindeki hak kelimesi, hayvanlara bir hak tanınmamaktadır. Hak gibi gözükse de insanlara birtakım yükümlülükler yüklemektedir. İnsanlar bir hukuk öznesidir. Bunu insan dışındaki canlılara da aktarmaya çalışıldığında, hak belirleme serbestliğini gerçekleştiremeyebilirler. Bunun için, insanların hayvanlara karşı olan davranışlarını sınırlamak gereklidir. Bu da ancak yasayla olabilmektedir.

Hak kelimesi aynı zamanda, ancak buna sahip olma bilincine varılırsa işe yaramaktadır. [411] Bu bilince varamamış toplumlarda gerek insan gerekse hayvan haklarına saygı gösterilmez. Bilinçsiz toplumlarda haklar ihlal edilmektedir.

“Hayvan hakları söylemi, insan merkezli ön kabullerle sınırlandırılmıştır.”[412]

Peter Singer'ın faydacı yaklaşımı, onu eleştiren Tom Regan'ın hak kuramı ve Gary L. Francione'nin böylesi bir hak kuramına yönelik eleştirilerine bakılırsa; Tom Regan hak kavramını, hayvanların da içine alınıp yorumlanması gerektiğini ifade eden bir savunucudur. Regan kendi içinde değer taşıyan[413] canlılara zarar verilmemesi gerektiğini savunur. Çünkü hayvanlar kendinin farkında olan canlılardır. Toplumda bir yeri olması gereklidir. Hakların yalnızca insanlara özgü olduğunu savunan görüşe göre, hayvanlar hak talebinde bulunamayacağı için hak insana özgüdür.

Medeni Kanun madde 8’de hak ehliyetini, haklara ve borçlara ehil olmak olarak açıklamıştır. İnsana verilen hak ehliyeti, madde metninde şu şekilde ifade edilmiştir; *“Tüm insanların hukuk önünde ses sahibi olmaya ve borçlanmaya hakkı olmasıdır.”* [414] Hak hem özel hem de kamu hukukunda uygulanan bir kavramdır. [415] Güngör’e göre, hakkın referansı hukukun referansından gelmektedir. [416] Yani örf ve adetler bunun temelidir.

---

[409] **ERTAN**, s. 23.
[410] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 27.
[411] **EMİNİ**, s. 204., https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1722204 , Erişim tarihi:26.12.2021
[412] **SARITAŞ**, s. 13.
[413] https://ecotopianetwork.wordpress.com/2009/12/23/sol-neden-hayvan-haklarini-desteklemeli-cev-elcin-gen/ Erişim tarihi: 26.12.21.
[414] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf ***Md. 8-*** *“Tüm insanların hak ehliyeti mevcuttur.”* ***Md. 9-*** *“Fiil ehliyeti sahibi kişi, borçlanabilmektedir*.’’
[415] **EMİNİ** s. 204.
[416] **GÜNGÖR**, s.119.

5199 sayılı kanunda doğrudan bir hayvan tanımı yapılmasa da hayvan çeşitleri ayrı ayrı 3 maddede tanımlanmıştır. Madde 3'te; yaşam ortamı, ekosistem, tür, sahipsiz ve evcil hayvan, güçten düşmüş hayvan gibi tanımlar yapılmıştır. Temmuz 2021 yılında yapılan değişiklikle, tanımlar bölümünde altı çizili kelimeler maddeden kaldırılmıştır. Buna göre madde 3/ı; *''Ev* ***ve süs*** *hayvanı:* ***İnsan*** *tarafından özellikle evde, işyerlerinde ya da arazisinde özel* ***zevk*** *ve refakat amacıyla muhafaza edilen* ***veya edilmesi tasarlanan*** *bakımı ve sorumluluğu sahiplerince üstlenilen her türlü hayvan''* [417]tanımı yapılmaktaydı. Değişiklikle süs ifadesi yasa kanun maddesinden kaldırılmıştır.

Çıkarılan kelimeler sonrası tanımlama; *"**Gerçek veya tüzel kişiler** tarafından özellikle evde, işyerlerinde ya da arazisinde özel **ilgi** ve refakat amacıyla muhafaza edilen, bakımı ve sorumluluğu sahiplerince üstlenilen her türlü hayvan"* haline gelmiştir. İnsan kelimesi yerine gerçek/tüzel kişiler ifadesinin eklendiğini görülmektedir. Zevk kelimesi yerine ilgi kelimesi getirilmiştir. Muhafaza edilmesi tasarlanan olasılığı da kaldırılmıştır. Yalnızca muhafaza edilen ibaresi kalmıştır.

Meclis araştırma komisyonu raporunun tanımına göre; "*sahip kontrolünde olup olmayışı fark etmeksizin, hisseden ve bilinçli davranan insan ve bitkiler dışındaki diğer canlılardır."*[418]

HKK'da doğrudan bir tanım yapılmak yerine, hayvan çeşitleri ayrı ayrı düzenlenmiştir. Türk hukuk mevzuatında hayvanlar için yapılmış bir tanım mevcut değildir. Kanunda doğrudan tanımının yapılmaması eksikliktir. Fakat elde ettiğimiz bilgiler ışığında hayvanı hisseden ve bilinçli canlı olarak tanımlayabiliriz. Hayvan hakkının tanımı ise insanın ödevi olmasıdır.

8.2. Unsurları

Hayvan haklarının unsuru pek tabii ki hayvandır. Fakat öncesinde hakkın unsurlarından bahsetmekte fayda vardır. Hakkın unsuru, kişi ve hukuk önünde korunmaktır. Unsurları irade, menfaat ve hukuki korumadır. Menfaat korunacak şeydir. Kişi korunacak öznedir. Bir de bu

[417] https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm
[418] TBMM, 27. Yasama Dönemi, Sıra Sayı 132, Hayvanların Haklarının Korunması İle Hayvanlara Eziyet ve Kötü Muamelelerin Önlenmesi İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Ekim 2019, s. 47.

ikisinin hukuk önünde korunması mevcuttur. Bir şeyin unsuru, olmazsa olmazıdır. Konumuzun maddi unsuru hayvandır. Zevk, acı, his, bilinç ise hayvanın manevi unsurlarıdır.

Tom Regan'ın hayvan hakları kuramı, Singer'ın faydacı savunusunun fitilini ateşlemiştir. Singer faydacı yaklaşımında; hayvanların **acı** çekmesini sorgulamıştır. Regan ise en önemli meselenin hayvanların yaşamın öznesi[419] olup olmamasını düşünmektedir. İnsanların daha bilinçli olması onları üstün kılmamaktadır diyen Regan; **acı, zevk, his ve hafızanın** yaşam öznesi kriterlerinden olduğunu belirtmiştir.[420]

Hakkın mutlaka bir süjesi olmalıdır. Çünkü konusuz hak olamaz. Hakkın süjesi kişiliktir. Buradan çıkarılacak sonuçla, kişiler ister gerçek ister tüzel olsun süje olabilirler.[421] Çünkü kişilik olmazsa olmaz unsurdur.

Hak kelimesinin özüyle alakalı bazı teoriler mevcuttur. "Hak" kelimesinin temeline inmek isteyen Singer, hayvan haklarını çıkar teorisinden anlamlandırmaya çabalamıştır. Singer'e göre, mutlu ve mutsuz olmak çıkarlarımızın sesidir. Singer, irade teorisine inanmaktadır.[422] Feinberg ve Leonard Nelson da, çıkar teorisini savunur ve hayvanlara haklar verilebileceğini düşünürler.[423] Hak kavramının irade ve menfaat olmak üzere iki unsuru göze çarpmaktadır. Hukuk düzenlemelerinde hak kavramı, bu iki unsurun bir arada bulunmasıyla gücüne kavuşmaktadır. Tüm bunların ışığında hakkın unsurlarının hukuk önünde koruma ve sahibine istediği hallerde bu korumadan faydalanma yetkisi veren bir yarardır.[424]

Hakkın unsurlarını; **yetki, talep ve saygı gösterilmesi zorunluluğu** olarak üç unsura ayıran **Tekelioğlu**; hakkın mevcudiyetinden bahsediyorsak bu üç unsurun da var olduğunu belirtmektedir. Bir şeyi yapmak için kişiye tanımlanan hakka yetki demektedir. Hakkın sahibine de sahip olduğu hak sebebiyle saygı duyulması gerektiğini açıklamaktadır.[425]

Kaboğlu'na göre, hak ve ödevin birleştirilmesi karmaşaya sebep olabilmektedir.[426]

Hak denen yetkinin kullanımı ancak insanda hak bilincinin güçlenmesi ölçüsünde anlam, değer ve önem kazanır. Hak bilinci yeterince gelişip güçlenmemiş kişi neyin kendisine ait

---

[419] **MASSON,** s. 9-12.
[420] **REGAN,** s. 243.
[421] **SEROZAN**, s.195; **KILIÇOĞLU**, s. 51.
[422] **SINGER**, s. 8., **ERTAN,** s. 403.
[423] **NELSON,** s. 182.
[424] **EREN,** s. 44.
[425] **TEKELİOĞLU**, s. 6-7., **EREN,** s. 45.
[426] **KABOĞLU**, s. 76-77.

olduğunu kesinlikle bilmediği için, hakkına sahip çıkma olanağından yoksundur. Görüldüğü gibi hak kavramı ile yetki arasında yakın bir bağlılık göze çarpar ve hak sahibi bu yetkiyi kullandığı zaman yani herhangi bir talepte bulunduğu zaman karşı taraf için bir yükümlülük, bir ödev ortaya çıkmaktadır. Hak kavramı ile yetki arasındaki ilişki üzerinde duran ve hak kavramının özünde yetki unsurunun varlığına dikkati çeken ilk hukuk düşünürleri Grotius ve Pufendorf olmuşlardır. [427]Hem Grotius hem de Pufondorf hak kavramını ahlaki nitelikli bir yetki olarak açıklamışlardır. Bu görüşe Savigny irade teorisi ile, Jhering menfaat teorisi ile karşı çıkmışlardır. Yetkiye sahip çıkılarak onun gereği gibi kullanılması; sadece yaşamın insana sağladığı bir olanak değil, aynı zamanda bir kutsal ödevdir. Grotius ve Pufendorf 'a göre bu kavramın kullanılması için bilinç gereklidir.[428] Nutall'da bunu savunmaktadır.[429]

Hak kavramıyla ilgili ileri sürülen iki görüş mevcuttur. Alman hukukçu Rudolf von Jhering'in[430] sunduğu *menfaat teorisi* ve yine Alman meslektaşı Friedrich Carl von Savigny ve Windscheid'in[431] ileri sürdüğü *irade teorisidir*. Hukuk önünde hak sahibi olabilmek için irade unsurunun gerektiğini belirtmiştir. Hakkın temelinde menfaat olduğunu ileri süren Rudolf von Jhering, hukuk önünde korumaya alınan şeyin menfaat olduğunu söylemiştir. Menfaat teorisini mantıklı bulan diğer düşünürler[432]; hakkın hak olabilmesi için karşı tarafı bir sorumluluk altına itmelidir demektedirler.

Bu iki teorinin birleşimini savunan karma görüş de mevcuttur.[433]

Bu durumda hakkın unsurları; irade, menfaat ve hukuk önünde korunmasıdır. [434]Hak sahibi olan kişi ve onun iradesiyle kullanılmaktadır. Hakkın kullanılabilmesi için kişi olması gerektiğini belirten **Gözler,** kişinin gerçek veya tüzel kişi olabileceğini de eklemiştir.[435]

Hakkın unsurları, hayvan haklarının unsurları üzerinde yorumlandığında, hayvan hakkı denildiğinde öznesinin kişi olmadığı görülmektedir. Yine hakkın öznesinin hakkı talep edemediği, yetki verilmediği ve çoğunu kullanamayacağı açıktır. Hayvan haklarına saygı gösterilmesi gibi bir durum henüz yerleşmiş değildir. Fakat, acı, his ve hafızası olduğu için hayvanın bir yaşam öznesi

[427] Aktaran **Güriz**, 1992: s. 130.
[428] **EMİNİ** s. 204.
[429] **NUTTALL**, s. 210. Nakleden **ERTAN**, s. 404.
[430] **BİLGE,** s. 165.
[431] **GÖZLER,** s. 394.
[432] **ERDOĞAN**, s 21
[433] **ANSAY**,1958, s .108.
[434] **VELİDEDEOĞLU**, s. 179.
[435] **GÖZLER**, 2013B, s. 401.

olduğu unutulmamalıdır. Bu unsurlara baktığımızda ortada verilen bir hakkın şu an mevcut olmadığı fakat verilebilir olduğu görülür.

Hak verildiği takdirde bu hakkın sahibi canlı, evcil ve sahipli hayvanlar ile vahşi, sahipsiz ve sokak hayvanları arasında ayrım yapılmadan verilmelidir. Hakkın unsurları aslında hayvanın tüm çeşitleridir.

Hukukun kişilere verdiği hakkı yani irade kudretini, hayvanlara vermediği açıkça görülür. Hak korunması gereken bir kavramdır. Korunan aslında hak kavramının temelindeki yarardır. Hayvanın çıkarları ve menfaati olduğu kabul edilen durumda, hayvanın korunması için hak sahibi olması gereklidir. Hayvanlara hak tanınması için menfaat ilkesi mevcuttur. Fakat hukuk önünde korunma fırsatı tam anlamıyla mevcut değildir. Hayvana tekme atıldığında, arabayla ezildiğinde veya yavrusu elinden alındığında nasıl üzüldüğü veya ağladığı herkesçe bilinir. Hayvanlar acı çeken varlıklardır. Grotius ve Pufendorf gibi bir hakkın kullanılması için bilinç gereklidir denilirse, hayvanlar dar çemberinden çıkamamaktadır. Yalnızca insanın bilince sahip olduğu kabul edildiğinde, bu durumda hayvana bir hak değil, insana bir ödev verilmelidir. Fakat karşı tarafa yüklenen sorumluluk noktasında, insanlar üzerine düşeni yapmadıkları takdirde, hayvanların haklarından bahsetmek imkansızdır. Geçmiş yıllardan günümüze, insanların bu ödevleri yerine getirmesi için yaptırımlar düzenlenmiştir. Fakat yaptırımlar caydırıcı olmamıştır. Günümüzde halen daha hayvanların hakları çiğnenmektedir. Hukuk önünde hayvan hakkının korunması, kimi ülkelerde ayrı bir kanunla düzenlenmiştir. Hayvanın kişi değil eşya sayılması sebebiyle de hak sahibi olamayacağını savunan yazarlar mevcuttur. Ülke mevzuatında hayvanı eşya olarak nitelendiren toplumlarda, hayvanın doğal olarak hak sahibi olması imkansızdır. Hakkın olabilmesi için hukuk önünde bir kişi olması gerektiği şeklinde düzenlenen sistemlerde, hayvan kişi sayılmadığı için istenilen düzeyde korunması mümkün değildir.

Şahsım adına, bu nitelendirmeden dönen modern hukuk sistemleri, hayvanı canlı olarak nitelendirmeye başlamışlarsa da tam anlamıyla bir koruma sağlayamamışlardır. Hayvanın hak sahibi olması noktasında daha kat edilmesi gereken çok yol vardır. Fakat her hak beraberinde karşı tarafa bir ödev yükleyeceği için, hayvanlara hak verilmesi sırasında, insanlara da bu ödeve uyması gerektiği bilinci verilmelidir. İnsanları ve hayvanları eşit görmemiz başlı başına yeterli değildir. Bu kurallar koyulduğunda, hayvanlardan ekonomik fayda sağlamayacak şekilde hayatı şekillendirmek gerekir. Geçmişten gelen alışkanlıklarla bunun mümkün olmadığı aşikardır. Bu

noktada yalnızca insana görev yüklemek fikrine de ılımlı bakmaktayım. Zira zaten hak tanımlanamayan hayvanları, yalnızca insanı görevlendirerek korumayı başarırsak da bu hayvanlar adına olumlu bir adım olur.

8.3. Niteliği

Hayvanın hukuki niteliği, ülkemizde ve diğer ülkelerde fikir birliğine varılamayan ve anlaşmazlık yaratan bir konudur.[436] Çünkü hayvanların, bir hakka sahip olması için hukuk önünde tanınması gereklidir. Hukuken tanınmadıkları için de dolayısıyla hukuki nitelikleri havada kalan bir konu olmuştur.[437]

Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden bu yana, hayvanlar eşya sayılmaktadır. Bildirgenin hayvanları eşya olarak saymamasına rağmen çoğu hukuk düzeninde bu durum böyledir.[438] Türk Hukuku'nda 5199 Sayılı HKK, hayvanI eşya olarak nitelendirmiştir. Oysaki TDK'da hayvan;*'' duygu ve hareket yeteneği olan, içgüdüleriyle hareket eden canlı* '' olarak belirtmiştir.[439] Eşyanın duyguları ve içgüdüsü olmaması ve de canlı kategorisine girmemesi sebebiyle, hayvanın eşya sayılması problem teşkil etmektedir.

Cumalıoğlu'na göre hayvan hakkı; insana görev yüklemektedir.[440] Kimi yazarlar hayvana eşyaya ilişkin hükümlerin uygulandığını[441], kimi birçok yazar da hayvanın eşya olarak nitelendirilmemesi konusunda fikirlerini ortaya koymuştur. Kimi yazarlara göre hayvan; "*sui generis"* bir kavramdır.[442] Fakat çoğunluk görüş eşya olarak nitelendirilemeyeceği yönündendir.[443] Yani hayvanların hak sahibi ve borca ehil olması konusu halen daha yanıt bulunamamıştır.

"**Demogue**'e göre; "*Hukukun hedefi, tatmindir, hazdır. Duygusal yetenekleri olanlar, hatta hayvanlar bile hukuk öznesi olabilirler."* denmektedir. **Daquieperse ve Couret** de aynı fikirdedir. **J.R. Marguenaud** yazdığı özel hukukta hayvan teziyle zaten doğal olarak hayvanların nesne olamayacağını iddia etmekteydi. Bazı hukuklarda hayvanının ölümü sebebiyle sahibine tazminat

[436] **KOÇHİSARLIOĞLU/SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, s. 1705.
[437]**AKSOY DURSUN,** s. 184-185.
[438] **SARITAŞ**, s. 11.
[439] https://sozluk.gov.tr/ erişim tarihi 23.02.2022, **BABAYİĞİT**, s. 43.
[440] **TIKIZ, CUMALİOĞLU**, s. 582.
[441] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s.22-27.
[442] **KOÇHİSARLIOĞLU/SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, s. 1716., **ÜNAL /BAŞPINAR,** s. 22-27.
[443] **AKSOY,** s. 185-186; **ORAL,** s. 322**; KILIÇ,** s. 119.

ödenmektedir.[444] Boşanma kararlarında da hayvanın kimde kalacağı, nafaka gibi hükümler yer almaktaydı. **Hatemi** ise; yaşama hakkı açısından hayvanın kişi sayılması gerektiği yönünde eleştiriler yapmıştır.''[445]

Sungurbey[446]'e göre; cenine tanıdığımız gibi hayvanlara da yaşam hakkı ve sınırlı hak ehliyeti tanınması gereklidir. Böyle bir durumda hayvanlara vereceğimiz herhangi bir hak, sanılanın aksine hayvanları insanlardan üstün kılmamaktadır. Yalnızca onlara yapılan sistemsiz davranışların ve eziyetin önüne geçer.

Buradaki asıl amacın, hayvanların ayni hakka konu olmalarına izin vererek, hissedebilen canlı olması gerekçesiyle diğer eşyalardan ayırmak olduğu söylenebilir. [447]

Sungurbey'in "*hayvanlara kişilik tanınması başka şey, tanınan hakların, hayvanlar adına kimi kişi ve kuruluşlarca kullanılması gene başka bir şeydir*." sözüne **Ünal ve Başpınar'ın** da katılmaktadır.[448]

Federal Almanya HKK'na göre hayvanlar eşya değil, yaratılış ortağıdır. Avusturya Medeni Kanun'u hükmü olan §285a'na göre*, "hayvanlar nesne (eşya) değildirler; onlar özel yasalarla korunurlar. Nesneler hakkındaki hükümler, aksine hüküm olmadıkça hayvanlara da uygulanırlar". [449]* Sonradan eklediği §1332a[450] hükmü ile de hayvanın başka varlıklardan daha yüce olduğunu kanıtlamaktadır. Kendine özgü bir konuma sahip kılınmıştır. İsviçre'de 2003'te[451] "*hayvanlar nesne değildir*." görüşüne katıldığını, Medeni Kanunu'na bu maddeyi ekleyerek ve Ceza, Borçlar Kanunu'nda da değişiklik yaparak göstermiştir.

Gerek bildirge gerek ise HKK'nun 4'üncü maddesinde hayvanların sahip olduğu haklar sıralanmıştır. İnsanlar üzerine düşen sorumluluğu yerine getirerek, devlet ise kamu makamları ve

---

[444] Y. 3. Hd., 2016/9116 Esas, 2017/17111 Karar sayılı, 06.12.2017 tarihli bir kararda; kişi köpeğinin ölümü üzerine manevi tazminat davası açmıştır.

[445] **SUNGURBEY**, s. 74,75.

[446] **SUNGURBEY**, s. 74,75.

[447] **ORAL**, s. 322.

[448] **ÜNAL/BAŞPINAR**, s. 27., **SUNGURBEY,** s. 132.

[449] **KOÇHİSARLIOĞLU/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN** s. 1705.

[450] **DANZL**, Nu. 1.

[451] *"Initiative parlementaire «L'animal, être vivant» (Initiative Loeb). Initiative parlementaire «Animaux vertébrés. Dispotions particulières» (Initiative Sandoz). Rapport du 18 Mai 1999 de la commission des affaires juridiques du conseil national. Avis du conseil federal (http://www.admin.ch/ ch/f/ff/ 1999/8118.pdf"* https://entscheidsuche.ch/docs/CH_VB/CH_VB_001_ad-92-437_1999-12-07.pdf Erişim tarihi:24.08.2022 Naklen.

yargı organlarını gerektiğinde devreye sokarak, hayvanların haklarını vermek ve korumakla yükümlüdür.[452]

Gördüğümüz gibi hak diye tanımladığımız şey, aslında insanlara ve kuruluşlara yüklenen görevdir. Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesinde bahsedilen yaşama, beden tamlığı, özgürlük vb. haklar tanınmış olsa da insanların ve kuruluşların bu görevleri yerine getireceği bir muammadır.

Fakat olması gereken şudur ki; acı hissine sahip hayvanların işkencesiz ve hapsedilmeden yaşayabilmeleri için insanların onları korunmasız bir eşyadan farklı olarak görmelidir. Hayvanlar acı çeker fakat insanlar işkencelerini saklamak ve unutmak için[453], hayvanların acı çektiğini kabul etmek istemez Toplumda bazı çıkarlar müşterektir. İnsanlar gibi hayvanlar da huzur içinde yaşamak istemektedirler. Bunu sağlamak insanların elindedir. Yani çıkarı korumanın çözümü hak tanımaktır. [454] İnsanlara sorumluluk yüklemektir.

Evinde hayvan besleyen kişiler, hayvanları bir eşya olarak görmese de onları eşya gören yasalarla sınırlanmamış vaziyettedirler. [455] Türk Hukuku'nda eşya olarak gören 5199 Sayılı HKK sonrası yapılan değişiklikle süs hayvanı ibaresi kaldırılmış ve hayvanın eşya olmadığı açıklanmıştır. [456]

Hayvan aktivisti Gary L. Francione de hayvanın eşya niteliğinde oluşuna dikkat çekmiştir. Francione'ye[457] göre; insanların söylediklerileyle davrandıkları arasında uçurum mevcuttur. Çünkü hayvanları malı olarak görmektedirler. Bu gücü onlara bu statü vermektedir.

İmkânsız olmayan bu beklentilere bir örnek verelim. İspanya'da evcil kedi ve köpekler insanlarla eşit duruma getirildi. Onlara insan olmayan şehir sakini adı verilmiştir. [458]İspanya'nın Trigueros del Valle kasabasında alınan bu karar bir örnektir. Öncü bir adımdır. Fakat, kararın yalnızca evcil hayvanlar için kurulması hala bir ayrım gözetildiğinin kanıtıdır.

---

[452]**ŞENPOLAT,** s. 43. **CUMALIOĞLU**, s. 582., **KOÇHİSARLIOĞLU/SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, s. 1717.
[453] **DERRİDA,** s. 28.
[454] **FRANCİONE** https://abolisyonistveganhareket.org/post/75695944191/hak-kavram-n-n-anlam-n-netlestirmek Erişim tarihi: 21.12.2021
[455] **FRANCİONE s**
[456] https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm 12.03.2022
[457] **FRANCİONE**, s. 27.
[458] **DAWBER**, https://www.independent.co.uk/news/world/europe/human-rights-for-cats-and-dogs-spanish-town-council-votes-overwhelmingly-in-favour-of-defining-pets-as-nonhuman-residents-10408546.html erişim: 01.01.22., https://gaiadergi.com/ispanyada-evcil-kedi-ve-kopekler-yasa-onunde-insanlarla-es-konuma-getirildi/?utm_campaign=Shareaholic&utm_medium=facebook&utm_source=socialnetwork Erişim tarihi: 1.01 .22.

Türk Hukuku'nda 6098 sayılı TBK, madde 376'da *"6769 sayılı Sınai Mülkiyet K. md.82/III/c ve d"*[459], hayvanın "*mülkiyeti saklı tutma sözleşmesinde"* kullanılmayacağına ilişkin düzenleme mevcuttur. *"4721 sayılı TMK md.764/II"*[460], kiralanmalarında, "*6098 sayılı TBK*[461] *md.37"* ayıp düzenlenmiştir. Medenide *"aslen hak kazanımı*" arı üzerinden örnek verilerek, hayvanın eşya olduğu söylenmiştir.

Hayvan Refahı Evrensel Bildirgesi'nde[462] hayvanın niteliği açıklanmıştır. Bildirgeye göre; hayvanlar duyarlıdır ve acıyı hissetmektedir, eşya değildir. UDAW'ı imzalayan ülkeler, hayvanların hissedebilen canlılar olduğunu tanımış olmaktadır. UDAW, hayvanların duyarlı olduğunu kabul etmek, zulmü önlemek, acıyı azaltmak ve çiftlik hayvanlarının, evcil hayvanların, bilimsel araştırmalarda kullanılan hayvanların, yük amaçlı kullanılan hayvanların, rekreasyondaki hayvanların ve yaban hayvanları vb. refahına ilişkin standartları teşvik etmek için önerilen bir hükûmetler arası taslak antlaşmadır. [463]

Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi ve kanundan yorumlanarak bulunan tanımlardan anlaşılacağı üzere; hayvan acı çekebilir ve bilinçlidir. Bu noktada hayvan eşyadan ayrılmaktadır. Doktrinde hem hayvanın hukuki niteliği hem de hukuken kişi olup olmadıkları konusunda görüş birliğine varılamamıştır.[464] Fakat UDAW'a baktığımızda hayvanların haklarının insan hakları düzeyinde kanunlarla korunması gerektiği belirtilmiştir.[465]

UDAW'ın son derece açık şekilde, hayvanı eşyadan ayrı tutmasına rağmen, bazı hukuklarda hayvanlar eşya olarak nitelendirilmiştir. Çoğu devlet zamanla bu görüşünden dönmüş fakat korumayı özel bir kanunla düzenleyememiştir.[466] Bu sebeple kendi mevzuatlarında değişiklik yapılmasına karar veren devletler olmuştur. Türkiye' de 2021 temmuz ayında hayvanları koruma kanununda değişikliğe gidilmiştir. Ceza yasasında değişiklik yapılmıştır. HKK'ndan, süs ibaresi çıkarılmıştır.[467] Değişiklik yapılmasına dair kanunun 17. maddesi gereğince[468], TCK' da

[459] "*Resmî Gazete'den alınmıştır. 29944 S. 10.01.2017 Tarih."*
[460] "*Resmi G. 24607 S., 8/12/01"*
[461] Resmi G. 27836 S. 04.02.11.
[462] .wikipedia.org/wiki/Evrensel_Hayvan_Refah%C4%B1_Bildirgesi erişim tarihi: 23.02.2022.
[463] europaregina.eu/business-ethics/animal-ethics/universal-declaration-on-animal-welfare/ erişim tarihi: 23.02.2022.
[464] **UYUMAZ**, s. 139-140.
[465] **ORAL**, s. 322.
[466] **ARIDEMİR**, s. 336.
[467] resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm ET:23.02.22.
[468] 26/9/2004 t. ve 5237 sayılı TCK'nun, 151/2 madde metninden çıkartılmıştır.

m.151 mala zarar verme suçu maddesinin ikinci fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır.[469] Böylece hayvanlar eşya olmaktan çıkarılmıştır.

Madde 151, hayvanı mala zarar verme suçu içerisinde düzenleyerek onu eşya olarak görmekteydi. Dolayısıyla burada korunmak istenen hak, hayvanın hakkı değil, sahibinin hayvan üzerinde kullandığı haktı. Sahipli hayvanın eşya olarak görülmesi görüşünden 2021 yılında dönülmüştür.

Almanya, kendi kanununda[470] değişikliğe gidip, hayvanlar eşyadır görüşünü eşya değildir olarak değiştirmiştir. İsviçre' de [471] eşya olmadığını fakat özel düzenleme olmadığı hallerde eşyalara ilişkin maddelerin uygulanacağına karar vermiştir. ABGB 285a hayvanların özel kanunlarla korumaktadır. Madde, aksine düzenleme olmadıkça eşya hükümleri uygulanır demektedir.[472] Bu ülkelerdeki çıkan görüş farklılıkları sonrası, *eşya/eşya değil* görüşlerine ek üçüncü bir kategori eklenmeli mi tartışması başlamıştır. Bu konuda mevcut olan iki görüşten biri hayvanın eşya olduğunu, diğer görüş ise eşya benzeri yeni bir gruba ayrılması gerektiğini savunmaktadır.[473]

Modern ülkelerin çoğunda yapılan değişikliklerde "*hayvan eşya değildir*." cümlesi geçirilmiştir. Fakat özel kanunla düzenlenmeyen hukuklarda, bu değişiklik yalnızca toplumun isyanını bastırmak için yapılmış gibidir.

Tüm bu yaptırım yetersizliğinin temelinde, hayvanın eşya olarak görülmesi vardır. Her ne kadar süslü cümlelerle eşya değildir dense de bu uygulamaya dökülmeden yeterli olmamaktadır. Eski Medeni Kanun ve Anayasa maddelerinde eşya sayıldığı için üzerinde mülkiyet hakkı yüklenebilmekteydi. Peki mülkiyet hakkının konusu eşya nedir?

Alman Hukukunda olduğu gibi (BGB 90), Türk- İsviçre Hukukunda da mülkiyet hakkının konusu eşyadır. Fransız Hukukunda ise mülkiyet hakkı gerek maddi gerekse maddi olmayan

---

[469] resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm ET: 23.02.22.
[470] **WİELİNG, HANS JOSEF**, s. 20-21. (Naklen **UYUMAZ, Alper** : Bir Hukuk Sorunsalı Olarak Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Hayvan Hakları, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: XX, Y: 2016, S: 3., s. 141.)
[471] **HONSELL, HEİNRİCH / VOGT, NEDİM PETER / GEİSER, THOMAS**, s. 779-780.
[472] **KOÇHİSARLIOĞLU/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, s. 1705.; **AKSOY DURSUN**, s. 183; **ORAL**, s. 322., **UYUMAZ**, s. 142.
[473] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 23.

eşyalar üzerinde söz konusu olabilmektedir. Hukuk bakımından eşya, insan dışındaki şeydir. Mülkiyet konusu teşkil etmek için bir ayrım gerekmemektedir.[474]

Hayvan eşya olarak kabul edildiğinde, mülkiyetin sahibine kazandırdığı üç temel hakkı da hayvanlar üzerinde kullanabilir mi? Sahibi tarafından terk edilen menkullere kuş yumurtası, vahşi ve av hayvanları örneğini veren **Akipek**, bu örneklere sahipsiz eşyalar demektedir.[475] **Ünal ve Başpınar'a** göre sahipsiz eşya, mülkiyete konu olabilme özelliği taşıyan, fakat henüz bir hak kurulmamış eşyadır.[476]

Ünal/ Başpınar, ayni hak konusunda, eşyada taşınır-taşınmaz, basit-birleşik-birlikte vb. oluşlarına göre, amacı ve özellikleri, şekillerine göre çoklu ve özenli bir ayrıma gitmiştir**.** [477] **Oğuzman,** ayni hak ayırımında konunun net olması için, eşyayı taşınır ve taşınmaz olarak ikiye ayırmıştır.[478]Medeni kanunun IV. kısmı da bu şekilde işlemiştir. Medeni kanun hayvan rehnini taşınır rehni içinde düzenlemiştir. Hayvan rehni konusuna ayrıntılı bir biçimde "Hayvan Rehni İle Mukayese'' de değinilmiştir.

Başpınar; hayvanların eşya niteliğinde sayılmasının mecburi olduğunu, bunun mülkiyetle ilgili olduğunu ve "s*ui generis"* yapıda olduğunu savunmaktadır.[479] **Ertaş** ise hem eşya olduğunu hem de doğal haklara sahip olduğunu ifade etmektedir.[480] **Ünal/ Başpınar'** göre; taşınabilir bir eşya olan hayvanın, eşya olması için maddi bir değer taşıması da gerekmemektedir. Manevi değer verilmesi de onu eşya kılmaktadır.[481] "*Türk Hukuk sisteminde ise hayvanlar, hukukî anlamda kişi olarak değerlendirilmezler, bu yüzden, hak ve fiil ehliyetine sahip değildirler*."[482] Zıt görüşler de mevcuttur.

2021 temmuzdaki yasa değişikliğinden önce hayvanlar eşya olarak nitelendirilmekteydi. Ekonomik fayda sağlayan bir eşya olarak görülmesi de yaptırım noktasında çok boşluk

[474] **AKİPEK**, s. 15-16.

[475] **AKİPEK, s**. 262.
[476] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 82.
[477] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, 30-40,74.
[478] **OĞUZMAN,** s. 10.
[479] **TEKELİOĞLU**, s. 609., **BAŞPINAR**, s. 1386.
[480] **ERTAŞ**, s. 478.
[481] **ÜNAL / BAŞPINAR,** s. 17.
[482] **YILMAZ**, s. 215; **DÖNMEZ,** s. 903-926, **EŞİTLİ**, s. 21.

yaratmaktaydı. Hayvanlara hukuki statü kazandırmadan verilmeye çalışılan cezaların caydırıcı olmadığı görülmektedir.

5199 sayılı kanunda, maddeleri yorumlandığında, hayvanların his kabiliyetlerinden bahsedilmektedir. Maddelerde şiddet kullanma, yemek ve içecek vermeme, temel ihtiyaçlarının karşılamasına izin vermeme, acı duymasını sağlama gibi benzer eylemler geçmektedir. Eylemle bakıldığında psikolojik şiddete de uğradıkları kabul edilmelidir.[483]

"Mülkiyet, velayet ve çevre, intifa benzeri hak görüşleri bulunmaktadır. Bunun yanında, hayvan üzerinde hakkın değil, zilyetliğin söz konusu olduğu fikirler savunulmaktadır."[484] Hayvan hakkı, insana bir sorumluluk yüklemektedir. Hak ihlal etmeme görevi verilmektedir. Türkiye'deki özel kanun değişikliğe gitmeden önce hayvan üzerinde ayni hak kurulabilmekte, ticaret konusu edilebilmekteydi. Fakat eşyadan farklı oldukları için eşya benzeri kurallarla düzenlenmekteydi.[485]

Tam korumanın sağlanması için eşya nitelendirmesinden uzaklaşılmalı ve özel kanunla düzenlenmelidir. Bunun yanında sağlamlaştırmak adına Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda değişikliğe gidilmelidir. Borçlar Kanunu ve miras hukukuna da yansıtılması gerekir.[486]

Türkiye'de yapılan değişikliğe kadar hayvan, eşya sayılmaktaydı. Kişilerin bir hakka dayanarak veyahut dayanmadan doğrudan hakimiyet sağladıkları şeye eşya denmektedir. Eşya üstündeki bu hakimiyeti sağlayan haklara, ayni haklar denmektedir. Eşya üzerindeki fiili tasarrufa da zilyetlik denmektedir.[487] Yine değişikliğe kadar hayvanın niteliği üç görüş altında toplanmaktaydı. Eşya olmadığını savunanlar, bir de eşya benzeri olduğunu ve eşya olmadığı ancak kanunla nitelendirilmesi[488] gerektiğini savunan görüşler mevcuttu.[489]

Öğretide yazarlar, bu noktada özel bir kanuni düzenleme beklemekteydiler. Kanundaki sınırlayıcı ibarelerin, UBAW'ın eşitlik ilkesine aykırı olması sebebiyle de kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır. TMK'da geçen m. 728'de eşya görüşü ağır bastırmıştır. Bu durumda hem ayni

[483] **ADIGÜZEL**, s. 856.
[484] **GÜRPINAR,** s. 176.
[485] **SUNGURBEY**, s. 124,132,143.
[486] **UYUMAZ**, s. 144-145.
[487] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 1.
[488] **AKSOY DURSUN,** s. 188.
[489] **ÜNAL / BAŞPINAR**, **s.** 24-25.

hak söz konusu hem de eşya değildir görüşü hâkim olan mevzuatlar kendi içinde çelişkiye düşmektedir.[490]

Ünal ve Başpınar' a göre; "*Alım-satım konusu edilebilen ve üzerlerinde mülkiyet ve diğer sınırlı ayni haklar, rehin hakkı'' kurulabilen şeyler eşyadır."* Sui generis bir kategoriye sokulmuştur. Gerçek ve tüzel kişilerin hak süjesi sayıldığı hukuk düzeninde, hayvan farklı bir düzenleme gelmediği takdirde eşya sayılmalıdır. BGB, ABGB ve ZGB ile de hayvanın her ne kadar eşya olmadığı belirtilse de hukuk süjesi olma imkânı getirilmemiştir.[491]

Eşyalar; canlı/ cansız, taşınır/ taşınmaz gibi ayrımlara tabii tutulmakta olunup hayvanlar canlı eşya kategorisindedir.[492]

5199 Sayılı HKK, madde 5' göre ev hayvanı haczedilemez. Hayvana eşya denmekte fakat ev hayvanının icrası sağlanamıyorken, besi hayvanı icra edilebilmektedir. [493] İlgili maddede "*bilhassa ev ve ve bahçesi içerisinde"* ibaresi değişiklikle kaldırılmıştır. Hayvanın haczinde ev veya diğerleri türünde bir ayrım görmekteyiz.

Temmuz 2021 değişikliği ile birlikte Türkiye'de hayvan bir eşyadır nitelendirilmesinin kaldırılması bir süsleme olarak görülmektedir. Medicus' a göre bu; '*'kavram makyajı'*[494]'dır. Görüşler bu değişikliğin Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu çerçevesinde yapılması gerektiğini savunurken, 09.07.2021 tarihinde "*HKK İle TCK'da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun''* çıkarılmıştır. 14.07.2021'de Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Yasadaki suçlar, Kabahatler Kanunu kapsamından çıkarılmıştır. Fakat etkili cezalarla karşılaşılmamıştır. Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun madde 4'te; "*Ev hayvanı satış yerlerinde kedi ve köpek bulundurulamaz, ancak buralarda Bakanlıkça izin verilen ev hayvanı üretim yerlerindeki kedi ve köpeklerin satışı yapılabilir."* Yeni düzenlemeyle hayvan satışlarında yapılmak istenen değişiklikler, bazı karmaşaya sebep olur. Satışı yasaklanan hayvanları internet üzerinden satışa çıkarabilecekleri olasılığında, hayvan ne eşya olmaktan çıkacaktır ne de kişi satış karşılığında caydırıcı bir yaptırım bulacaktır. Sahipli hayvanın TCK 151/2 mala zarar verme maddesinden ve HKK'da geçen '' ev

[490] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, **s.** 26., **CHK/BELSER** Art641a, N.2.
[491] **ÜNAL/ BAŞPINAR**, s. 27.
[492] **LORZ**, s.202; **VON LOEPER**, **REYER**, s.206; **BLECKWENN**, s.16 (Nakleden **İNCE**, s. 571.)
[493] **Hayvanların sahiplenilmesi ve bakımı Madde 5- ''***Ticarî amaç güdülmeden bilhassa ev ve bahçesi içerisinde bakılan ev ve süs hayvanları sahiplerinin borcundan dolayı haczedilemezler.''*
[494] **MEDİCUS**, s. 445.

ve süs hayvanları'' ibaresi görüşünden neyseki kanun ile düzenleme yapılarak dönülmüştür. Süs ibaresinin de kaldırılması eşitsiz sınırlamayı kaldırmıştır. Öğretide bu değişikliğin teoride kalacağından ve uygulamaya geçirilmeyeceğinden endişe edilmektedir. Yaptırımla desteklenmesi gerekmektedir. Nitelendirmenin doğru yapılması, caydırıcı cezaları da beraberinde getireceği için çok önemlidir.

Hayvanların, tıpkı insanlar gibi sinir sistemine sahip olduğu bilinmektedir. Fakat evlerdeki sahip olacağımız hayvan sayısına karışılarak, yeniden hayvana eşya muamelesi yapılmaktadır. İnsanlar ve hayvan arasında türcülüğün temelini oluşturan bir ayrım yapılmaktadır. Uygar toplumlarda evcil hayvan sokak hayvanı ayrımı da yapılmamalıdır. Evdeki hayvanı korurken, sokaktaki hayvanları, denizdeki balıkları, uçan kuşları neden korumayalım sorusu tüm insanlığın aklına gelmelidir.

Tahminimce, hayvanlara yapılan kötü muamelelerin artması kanun koyucuyu bazı değişikliklere itmiştir. Çünkü hukuki nitelendirilmesinin eşya sayılması, birçok insanı yaptırımdan kurtarmaktaydı. Hakları ihlal edilen hayvanların korunması için ilk yapılması gereken şey nitelendirilmenin doğru yapılmasıdır. Ardından sorumluluğun insana verilmesidir. Bu sayede yeterli yaptırımlarla koruma tam anlamıyla yapılır. Türkiye'de bu konuda olumlu bir adım atılarak hayvanın nitelendirilmesi değiştirilmiştir. Fakat evcil-vahşi ayrımı yapılmadan ve yaptırımları arttırarak yapılan bir düzenleme daha koruyucu olur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYVAN HAKLARINA İLİŞKİN DÜZENLEMELERİN HÜKÜM VE SONUÇLARI

9. Hayvana Karşı Üstlenilen Yükümlülükler ve Yükümlülük İhlallerine Uygulanacak Yaptırımlar

Türk hukuk sisteminde, hayvanın bakımını üstlenen kişilere bazı görevler yüklendiği gibi, devlete de bazı ödevler düşmektedir. Hayvana karşı üstlenilen yükümlülükler; devlete ve tüzel/gerçek kişilere yüklenen yükümlülükler olmak üzere 3 başlıkta irdelenmiştir. Yükümlülüğe uyulmaması halindeki yaptırımlar; hukuki ve cezai olmak üzere iki ayrımda incelenmiştir.

9.1 Hayvana karşı üstlenilen yükümlülükler

9.1.1. Devletin ve kamu kurumlarına düşen yükümlülükler

9.1.1.1. Devlete düşen yükümlülükler

Devletlerin, vatandaşlarının sahip olduğu haklarını, sosyal devlet ilkesi gereği koruması gereklidir. Hak, hukuk düzenince korunmuş olan ayrıcalık durumudur.[495] Tıpkı gerçek ve tüzel kişiler gibi, hayvanlara da hak tanınabilmesi için, hayvanın hukuki statüsünün kanun önünde korunacak seviyeye de çıkartılması gereklidir. Bazı devletler hayvanları kanunla özne haline getirip, hak sahibi duruma getirmişlerdir. Bazı devletler ise hukuki konum vermeyerek, hayvanlara kanunen hak tanımlanamayacağını ifade etmektedir

Alman Anayasası 20a maddesinden verilecek bir örnekle; "***Devlet**, gelecek nesillere olan sorumluluğu çerçevesinde, temel ve doğal yaşam kaynaklarını ve hayvanları anayasal düzen çerçevesinde yasa koyarak ve kanunlara ve hukuka uygun olarak kamu otoritesi ve yargı*

[495] **SEROZAN,** (2014), s. 187.

makamları eliyle korur."[496] şeklindedir. Devletin çevreyi ve geleceği koruma görevi vurgulanmıştır.

Türkiye'de anayasal olarak hayvan özel olarak korunmamakla birlikte, çevrenin korunması başlığı altında devlete çevreyi koruma ödevi verilmektedir.[497]

Hayvanlara kişilik tanınması veyahut özne haline getirilmesi tartışmaları devam ederken, hayvan koruma kanunlarının terminolojik sorunu da varlığını korumuştur. Bu sebeple hayvanların hakları değil, hayvanların korunması kuralları tartışılmaktadır. Fakat terminolojik sorun, hayvanların canlı olduğu ve hissedebildikleri gerçeğinin göz ardı edilmesine sebebiyet vermemelidir. Hukuki bir konumu bulunmayan devletlerde de hayvanlar öldürülmemelidir. Çünkü en temel hak olan yaşam hakkına sahip olmalılardır. Canlı ve hissedebilen varlıklar oldukları için işkence ve kötü muameleye maruz bırakılmamalıdır. İnsanların -yapmama- etmeme ödevleri bu noktada basitçe anlatılabilir. 5199 sayılı kanun madde 4'teki şekliyle yetkili makamlara görev ve ödev yüklenerek hayvanın korunması sağlanmaktadır. Devlet, organları ve kamu makamları ile korumayı sağlamaktadır.[498]

Anayasada hayvan kelimesinin geçirilmesi ile korumanın arttırılmasını isteyen yazarların yanında, zaten var olan 2. Maddeye; "Türkiye Cumhuriyeti…….insan haklarına saygılı…" [499] kısmına hayvan kelimesinin eklenmesiyle bu boşluğun ortadan kalkabileceğini düşünenler de mevcuttur.[500]

Devlet hem çıkaracağı kanunlarla hem de ihlal halinde karşılaşılacak kanuni yaptırımlarıyla örnek teşkil etmelidir. Zira hukuka aykırı bir eylemin önlenmesi veya caydırıcı olması noktasında görev devletindir. Ölçüsüz ve bilimsel olmayan deneylerin önüne geçmelidir. Halkın bilinçlendirilmesi noktasında eğitimlere önem verilmelidir. Devlet yetkili kıldığı makamları aracılığıyla, deneyleri, hayvan satışlarını ve barınakları sıkı denetlemelidir. Yaptırımın yanında denetimin de önemi büyüktür. Kısaca devletler, Ceza Kanunlarına yapılacak sert bir

---

[496] **İNCİ**, s. 6., **GÜNEŞ**, s. 784.
[497] **İNCİ**, s. 6., **ERTAŞ**, s. 477.
[498] **ERTAŞ,** s.478 vd.; **KOÇHİSARLIOĞLU/SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, s.1717-1718.
[499] *"1982 Anayasası madde 2: Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir."*
[500] **UYUMAZ,** s. 176.

düzenleme ile veya hayvanları koruyan kurallarını ayrı bir kanunla düzenleyerek bunu çözümlemektedir.

9.1.1.2. Kamu kurumlarına düşen yükümlülükler

5199 sayılı Kanunda, kamu kurumlarına görev yüklenmektedir. HKK, denetim ve hayvan koruma gönüllüleri adlı maddesinde, yerel hayvan koruma görevlilerinin sorumluluklarını açıklamıştır.

Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği; İl Müdürlüğü, Belediyeler, İl Hayvan Koruma Kurulu, Geçici Özel Bakımevleri, Sorumlu Veteriner Hekim, Hayvan Sahipleri ile Yerel Hayvan Koruma Görevlilerinin Yetki ve Sorumluluklarını maddelerde düzenlemiştir. Madde 5-11[501] bu düzenlemeleri içermektedir. Fakat sorumluluk ihmali halindeki yaptırımlar maddede mevcut değildir.

5199 sayılı HKK'da md. 4; kontrolsüz üremeyi belediyenin doğacak yavruları kayıt altına almasıyla çözülmesini ilke edinmiştir.[502] Yine ilgili kanun madde 15'te; hayvanları koruma kurulunun hayvan sorunları çözmek için toplanması gerektiği düzenlenmiştir. Bu toplantılara belediye başkanları ve belediyelerin veteriner işleri müdürünün katılmasını hükme bağlamıştır.

Değişiklik yapılmasına dair kanunla ek madde getirilmiştir. Maddenin başlığı "*Belediyenin Sorumluluğu*"dur.[503] Yani Türkiye'de, 7 Aralık 2021'de belediyelere, hayvan hastanesi kurma

---

[501] https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060512-7.htm "Yönetmelikte belediyenin alacağı tedbirler madde 7'de sıralanmıştır. Hayvanları kayıt altına alma, aşılama vb. görevler yükletilmiştir."

[502] *"5199 sayılı HKK madde 4)k) Kontrolsüz üremeyi önlemek amacıyla, toplu yaşanan yerlerde beslenen ve barındırılan kedi ve köpeklerin sahiplerince kısırlaştırılması esastır. Bununla birlikte, söz konusu hayvanlarını yavrulatmak isteyenler, doğacak yavruları belediyece kayıt altına aldırarak bakmakla ve/veya dağıtımını yapmakla yükümlüdür."*

[503] **MADDE 13 –** 5199 sayılı Kanuna aşağıdaki ek madde eklenmiştir. *"Belediyelerin sorumluluğu EK MADDE 1 – ……hayvanlar ilgili belediyeler tarafından hayvan bakımevine götürülür. Hayvan bakımevi kurma zorunluluğu olmayan belediyeler ise sorumluluk alanındaki bu hayvanları en yakın hayvan bakımevine götürür. Rehabilite edilen hayvanlar Bakanlıkça oluşturulan veri tabanına kaydedilir. Rehabilitasyon süreci tamamlanan hayvanların, bakımevine getiren belediye tarafından öncelikle alındıkları ortama bırakılmaları esastır. Rehabilite edilmemiş sahipsiz köpekler, belediyelerce hayvan bakımevlerinde veya geçici ünitelerde kısırlaştırılarak veri tabanına kaydedilir. Geçici ünitelerde yapılan kısırlaştırmalar sonrasında, köpekler alındıkları ortama bırakılmadan önce sağlıklarına kavuşmaları için gerekli tedbirler alınır. Bakanlık da bu kapsamdaki köpeklerin kısırlaştırılmasına her türlü yardımda bulunur."*

görevi verilmiştir.[504] Hayvanları ihtiyaç halinde hayvan bakım evine götürmeleri ve orda rehabilite etmeleri şeklinde de görevlendirilmişlerdir. 5199 sayılı yasanın 6. maddesi değişmediği sürece hayvanlar tedavi edilmek için alınsa bile, tekrar alındığı kendi ortamına bırakılmak zorundadır. Rehabilite edilen, aşısı yapılan ve kısırlaştırılan hayvanlar alındığı yere bırakılmak zorundadır. Aksi halde hayvanların yaşadığı ortamlardan uzaklaştırılması kamu görevlileri bakımından görevin kötüye kullanılması suçunu oluşturacaktır. [505]

Belediyelerin, Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Sözleşmesi ve 5199 Sayılı Kanun'un madde 3-a [506]ve madde 4 ve 6 [507] düzenlemelerine uygun davranması gereklidir. Fakat hayvan hakları konusunun Türkiye'de 2004 yılına kadar ayrı bir kanunla düzenlenmediği zamanlarda, belediyelerin sıklıkla ithaf eylemlerinde bulunduğu bilinmektedir. Öyle ki belediye hoparlöründen, sokaktaki kedi ve köpeklerin zehirleneceğini duyurulmaktaydı. [508]

Nitekim 2004'ten bu yana barınakların şartları düzeltilememiş ve yeterli barınak sayısına ulaşılamamıştır. Barınaklarda veteriner hekim bulundurma yönünde de ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sorunların çözüme kavuşturulması ardından, hasta veya sahipsiz hayvanların barınaklarda rehabilite edilip doğal ortamlarına geri bırakılmaları gereklidir.

---

[504]Pitbull saldırısı yaşayan bir bebeğin Türkiye gündemine oturması sonrası, Cumhurbaşkanı'nın verdiği talimatla, aralık 2021'de bir genelge yayınlanmıştır. Tehlike arz eden hayvanlarla ilgili 7/24 denetimi, sahipsiz olan hayvanlara da el konulması ve barınaklara bırakılması istenmiştir. www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Haber/209/Tehlike-Arz-Eden-Hayvanlara-Iliskin-Genelge

[505] www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5199-20100611.pdf ***Madde 6:*** *"Sahipsiz veya güçten düşmüş hayvanların en hızlı şekilde yerel yönetimlerce kurulan veya izin verilen hayvan bakımevlerine götürülmesi zorunludur. Bu hayvanların öncelikle söz konusu merkezlerde oluşturulacak müşahede yerlerinde tutulması sağlanır. Müşahede yerlerinde kısırlaştırılan, aşılanan ve rehabilite edilen hayvanların kaydedildikten sonra öncelikle alındıkları ortama bırakılmaları esastır."*

[506] Md. 3'te, hayvanın doğal şekilde barındığı yer tanımlanmıştır.

[507] Md. 4/f'de, yabani olanların doğal ortamlarından çıkartılmaması gerekliliği açıklanmıştır. 4/g'de, sağlık koşulları ve temizliklerinin önemi vurgulanmıştır.

[508] **KEDİ DERGİSİ**, Metis Yayınları, İstanbul

9.1.2. Tüzel kişiliklere düşen yükümlülükler

Tüzel kişilikler, Türk Medeni Kanun'da dernekler ve vakıflar olarak geçmektedir. [509] 5199 Sayılı HKK'da ev hayvanının, gerçek veya tüzel kişiler tarafından sorumluluğu üstlenilen her türlü hayvan olarak tanımlandığı görülmektedir.[510]

Madde 18'e göre; **"***Özellikle kedi ve köpekler gibi sahipsiz hayvanların kendi mekânlarında, bulundukları bölge ve mahallerde yaşamaları sorumluluğunu üstlenen gönüllü kişilere yerel hayvan koruma görevlisi adı verilir. Bu görevliler, hayvan koruma dernek ve vakıflarına üye ya da bu konuda faydalı hizmetler yapmış kişiler arasından il hayvan koruma kurulu tarafından her yıl için seçilir*."[511] denmektedir.

m)22. maddede; belirtilen yükümlülüğe ve çıkarılacak yönetmelikte belirlenen hükümlere aykırı davranışa, para cezası düzenlenmiştir. Bu eylemleri işleyen kişilerin veteriner hekim veya **koruma derneği üyesi** olması halinde ceza iki katına çıkmaktadır.[512] Kanun açık bir şekilde, hayvana zarar veren eylemlerin koruma derneği üyesi tarafından gerçekleştirilmesini daha ağır yaptırımla düzenlemiştir.

Yapılan son değişikliklerle bazı çıkarılan kelimeler sonrası, 7332 sayılı kanun ile tanımlama; *"**Gerçek veya tüzel kişiler** tarafından özellikle evde, işyerlerinde ya da arazisinde özel **ilgi** ve refakat amacıyla muhafaza edilen, bakımı ve sorumluluğu sahiplerince üstlenilen her türlü hayvan"* haline gelmiştir. İnsan kelimesi yerine gerçek/tüzel kişiler ifadesinin eklendiğini görülmektedir.[513]

Dernek veya vakıfların, hayvan hakları hareketine katkısı nedir noktasında, **Cumalıoğlu**; Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi, dernek ve vakıfların çabaları sonucu kabul edilmiştir

---

[509] **UYUMAZ**, s. 139.

[510] *"ı) **Ev hayvanı**: ''Gerçek veya tüzel kişiler tarafından özellikle evde, iş yerlerinde ya da arazisinde özel ilgi ve refakat amacıyla muhafaza edilen, bakımı ve sorumluluğu sahiplerince üstlenilen her türlü hayvanı,"* https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm

[511] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5199&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 Erişim Tarihi: 28.08.2022

[512] 7332 Sayılı Kanun; "*m) 22 nci maddede belirtilen yükümlülüğe ve çıkarılacak yönetmelikte belirlenen hükümlere aykırı davrananlara hayvan başına iki bin beş yüz Türk lirası idarî para cezası. Maddede düzenlenen kabahatlerin veteriner hekim, veteriner sağlık teknisyeni, hayvan koruma gönüllüsü, hayvan koruma derneği üyeleri, hayvan koruma vakfı üyeleri veya hayvanlara bakmak veya onları korumakla görevlendirilen kişiler tarafından işlenmesi durumunda verilecek ceza iki kat artırılarak uygulanır."*
https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm Erişim Tarihi: 28.08.2022

[513] Zevk kelimesi yerine ilgi kelimesi getirilmiştir. Muhafaza edilmesi tasarlanan olasılığı da kaldırılmıştır. Yalnızca muhafaza edilen ibaresi kalmıştır.

demektedir.[514] Hayvanlara kişilik tanınmadığı için kullanamadığı hakları, derneklerin dava ehliyetini hayvanlar için kullandığı uygulamada görülmektedir. [515]

İlk resmi dernek 1912 yılında kurulmuştur. Ardından çeşitli illerde benzer isimlerde dernekler faaliyet göstermiştir. Dernekler, hasta hayvanların bakımını sağlayan hizmetler yapmaktadır. Barınak kurar, özellikle trafik kazalarında yaralanan hayvanlara tedavi sağlar. Kısırlaştırma ve hayvana karşı yapılan şiddeti önleme gibi kampanyalar gerçekleştirmişlerdir. Eğitimin şiddeti bitirebileceği göz önünde bulundurulduğundan, Milli Eğitim Bakanlığı'yla iletişime geçip okullarda hayvan sevgisi aşılanması ve Hayvanları Koruma Gününün kutlanmasını sağlamışlardır.[516]

Haytap derneği, devletin yapması gereken kısırlaştırma faaliyetinin, bağış toplanarak derneklerden beklenilmesini fazla bulmaktadır. Şenpolat, derneklerin görevini, (devlet hali hazırda hayvanlarla ilgilenirken) basın çalışmaları vb. şekillerde farkındalığın artmasını sağlamak olarak tanımlamaktadır. [517] Sahipsiz hayvan sorununun hayvanları kısırlaştırmakla çözümleneceğine inanan dernekler, belediyeleri de kendi bünyelerinde aşılama ve kısırlaştırma birimleri kurmaya davet etmektedir.

İnsan ile hayvan arasındaki şiddet bağının varlığı konusunda bazı derneklerin farkındalık yarattığı örnek verilebilir. Psikoloji bilim dalıyla ilgilenen uluslararası derneklerin de hayvana kötü davranmanın ruh sağlığının zayıflığını belirleme hususunda dikkate aldıkları bir eylem olduğunu belirmişlerdir. Ardından bu zararlı davranışların, insanlara da yönlenebileceğini ve şiddet uygulamanın normal bir davranış olmadığını savunmaktadırlar.[518] Şiddet haberlerinin kaynakları; *"%18,6 hayvanları korumaya yönelik faaliyetlerde bulunun sivil toplum kuruluşları, federasyon ve derneklerin sözcüleri ya da bakanlık, valilik, belediyelerdir."* [519] Bu yönüyle derneklerinin amaçlarının hayvanlarının seslerini duyurmak ve farkındalık yaratmak olduğu söylenebilmektedir.

[514] **CUMALIOĞLU**, s. 576.
[515] **KOÇHİSARLI/ SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN**, s. 1702-1703, ; **ORAL,** s. 322; **AKSOY DURSUN,** s. 186.
[516] https://www.thkd.org.tr/
[517] **ŞENPOLAT**,2008. https://www.haytap.org/tr/bir-hayvan-koruma-derneginin-gorevi-ne-olmalidir
[518] http://www.npistanbul.com.tr/ Erişim Tarihi: 27.08.2022
[519] **KARAGÖZ,** s. 183.

9.1.3. Gerçek kişilere düşen yükümlülükler

Gerçek kişilerin, hayvanlardan ekonomik fayda sağladığından beri arttırdığı zararlı davranışlarını, -yapmama, -etmeme gibi yükümlülüklerle durdurması gereklidir. Örneğin; hayvana taşıyabileceğinden fazla yük taşıttırmamalıdır. Eziyet edilmemelidir. 5199 sayılı kanunun, yasaklar maddesinde, insanın kaçınması gereken davranışlar açıklanmıştır.[520]

Terminoloji sorunu kısmında da bahsedildiği üzere; irtifak hakları benzeri bir durum, hayvanlar konusunda insanlara yükletilmiş durumdadır. [521] İnsanlara yükletilen; -yapmama -etmeme gibi olumsuz irtifaklar mevcuttur.[522] Hayvanlara hak tanınmayan hukuklarda, söz konusu hakkın, insana yükümlülük yükleyerek gerçekleştirildiği görülmektedir. İnsanlara, kaçınması gereken davranışlar da bu şekilde yükletilmiştir. Bu yükümlülüklere birçok örnek verilebilir.

Fakat kanunen yasak olanlar HKK md. 14'te düzenlenmiştir.[523] Buna göre hayvana kötü davranmak, işkence etmek yasaktır. J bendinde; *Hayvanlarla cinsel ilişkide bulunmak, işkence yapmak* yasaklanmıştır. İlgili maddede değişiklik yapılmıştır.[524] 2021 değişikliği ile ev hayvanını

---

[520] *hayvana şiddet uygulamak, zulmetmek ve zarar veren eylemlerden uzak durmak gereklidir. Hayvanlar hissedebilen varlıklar oldukları için onlara acı çektirilmesi yasaktır."*

[521] **ÜNAL (1988),** s.88.

[522] **ÜNAL**, (İrtifakın Kurulması), s. 2846

[523] ***YASAKLAR-MADDE 14''*** *a) Hayvanlara kasıtlı olarak kötü davranmak, acımasız ve zalimce işlem yapmak, dövmek, aç ve susuz bırakmak, aşırı soğuğa ve sıcağa maruz bırakmak, bakımlarını ihmal etmek, fiziksel ve psikolojik acı çektirmek. b) Hayvanları, gücünü aştığı açıkça görülen fiillere zorlamak. c) Hayvan bakımı eğitimi almamış kişilerce ev ve süs hayvanı satmak. d) Ev ve süs hayvanlarını onaltı yaşından küçüklere satmak. e) Hayvanların kesin olarak öldüğü anlaşılmadan, vücutlarına müdahalelerde bulunmak. f) Kesim hayvanları ve 4915 sayılı Kanun çerçevesinde avlanmasına ve özel üretim çiftliklerinde kesim hayvanı olarak üretimine izin verilen av hayvanları ile ticarete konu yabani hayvanlar dışındaki hayvanları, et ihtiyacı amacıyla kesip ya da öldürüp piyasaya sürmek. g) Kesim için yetiştirilmiş hayvanlar dışındaki hayvanları ödül, ikramiye ya da prim olarak dağıtmak. h) Tıbbî gerekçeler hariç hayvanlara ya da onların ana karnındaki yavrularına veya havyar üretimi hariç yumurtalarına zarar verebilecek sunî müdahaleler yapmak, yabancı maddeler vermek. ı) Hayvanları hasta, gebelik süresinin 2/3'ünü tamamlamış gebe ve yeni ana iken çalıştırmak, uygun olmayan koşullarda barındırmak. j) Hayvanlarla cinsel ilişkide bulunmak, işkence yapmak. k) Sağlık nedenleri ile gerekli olmadıkça bir hayvana zor kullanarak yemek vermek, acı, ıstırap ya da zarar veren besinlerle alkol, sigara, uyuşturucu ve bunun gibi bağımlılık yapan besinleri vermek. l) Pitbull Terrier, Japanese Tosa gibi tehlikeli bulunan hayvanların dağıtımı, çoğaltımı vb.eylemler yasaklanmıştır.''*

[524] ***"HKK 14/1-a"****: "acımasız ve zalimce işlem yapmak" eylemi ve 14/c, 14/d'de geçmiş olan "ve süs" kelimesi kaldırılmıştır. 14/e: "vücutlarına" kelimesinin ardına "tedavi maksatlı olmayan" koşulu eklenmiştir. 14/j ve 14/l değişime uğramıştır. 14/j'de: hayvana cinsel saldırı yapan veya tecavüz eden kişiye yasaklar getirilmiştir. "l) Bakanlıkça belirlenen tehlike arz eden hayvanları üretmek, sahiplenmek, sahiplendirmek, barındırmak, beslemek, takas etmek, sergilemek, hediye etmek ve bunların ülkemize girişini, satışını ve reklamını yapmak.""m) Hayvanlara işkence yapmak veya acımasız ve zalimce muamelede bulunmak.n) Ev hayvanını terk etmek."*

terk etmek ve tehlike arz eden hayvanların satışı vb. eylemler yasaklanmıştır.[525] Değişiklik yapılmadan önce bu fiiller kabahat kapsamına girmekteydi. Yine hayvanları yarıştırmak, dövüştürmek ve gebelik süreleriyle oynamak da yasak fiiller arasındadır.

Kısaca insana düşen görevler, aslında vicdan sahibi olan insanlar için uygulanması zor olmayan yükümlülüklerdir. Vicdanlı bir insanın hayvana acı çektirmeyeceği, onu ihmal etmeyeceği ve terk etmeyeceği açıktır. Hayvana hukuki bir konum vermeyen ve eşya olarak gören devletlerde, bu koruma insana yükümlülük yükletilerek gerçekleştirilebilir.

9.2. Yükümlülük ihlallerine uygulanacak yaptırımlar

9.2.1. İdari yaptırımlar

5199 sayılı kanuna göre; "*Sahibi tarafından işlenen suçlar da dahil, soruşturma yapılması Tarım ve Orman Bakanlığının il veya ilçe müdürlükleri tarafından Cumhuriyet Başsavcılığına yazılı başvuruda bulunulmasına bağlıdır*".[526]

Hayvana karşı uygulanan zararlı ve yasak fiillere karşı idari yaptırım uygulamakla görevli kurum Tarım ve Orman Bakanlığı'dır. Fakat **şikâyet** halinde hareket etmek durumundadır. Maddede görüldüğü üzere sahipli hayvan özelinde şikâyet ile sınırlandırılmıştır. Savcılığın resen bir gerçek veya tüzel kişinin ihbarı üzerine harekete geçmesinin hayvanlar adına daha koruyucu olacağı açıktır.

Sokaktaki sahipsiz hayvanların bakımı ve rehabilitesi ve hayvan bakım evleri kurup, burada hayvanlarla ilgilenme görevi yükletilen belediyelerin, ithaflar yaptığı, merkezdeki köpekleri ormana götürdüğü haberleri medyaya yansımaktadır. Belediyelerin bu eylemlerinin karşısında herhangi bir caydırıcı yaptırım bulunmamaktadır. Caydırıcı bir idari ceza ve görevi kötüye kullanma suçundan yargılanmalarının önünün açılması gereklidir.

[525]Md. 14'ün fıkralarına bin tl üzerinde çeşitli miktarlarda cezalar düzenlenmiştir. *"https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm*"
[526] *https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm*

Hayvanları şehir merkezinden uzaklaştırmak amacıyla toplayıp ormana götürme eyleminde belediye, ormana izinsiz hayvan sokma suçunu da işlemiş bulunmaktadır. Hem ormanların hayvanlar tarafından tahribi hem de ormanda beslenme koşulları bulunmaması sebebiyle yasaklanmıştır. Orman Kanunu'nda açık bir şekilde hayvanı ormana sokmak yasaklanmıştır. Yaptırımı da hayvanın cinsine ve adedine göre belirlenmektedir. Bu para cezaları idari niteliktedir.[527]

Temmuz 2021'de 7332 sayılı Kanunla, 5199 sayılı Kanuna aşağıdaki ek madde eklenmiştir. İlgili madde ile belediyelerin sorumluluğu düzenlenmiştir. Fakat idari bir yaptırım ile karşılaşılmamıştır. Hayvanlarla ilgili konular belediyelerin asli görevi olmaması sebebiyle soruşturmaya girememektedir.

Kamu görevlileri için soruşturma açılması izni şartına tabii olması nedeniyle uygulamada çözüme ulaşılamamaktadır. Görevi kötüye kullanmaktan dolayı suç duyurusunda bulunulduğunda, belediye teftiş kurulundan ya da bu kişinin belediye başkanı olması halinde İçişleri Bakanlığı'ndan izin çıkması gereklidir. Kısaca yeterli koruma için, soruşturmada izin aranması şartının kaldırılması gereklidir.

9.2.2. Hukuki yaptırımlar

Hukuki yönden yaptırımlar, TBK'da düzenlenmiştir. Bilindiği gibi haksız fiilden sorumluluk, çoğunlukla kusurlu olmaktan kaynaklanmaktadır. Fakat istisnai hallerde kusursuz sorumluluk halleri de düzenlenmiştir. Kusur aranmadan sorumlu kılınabilecek istisnai hallerden biri de **hayvan sahibinin sorumluluğudur**.

Borçlar Kanunu'nda kusursuz sorumluluk, hakkaniyet sorumluluğu, özen ve tehlike sorumluluğu başlıkları altında incelenmiştir. Hayvan bulunduranın sorumluluğu ise başka bir başlık altındadır. Adam çalıştıranın ve yapı malikinin sorumluluğuyla, hayvan bulunduranın sorumluluğu, **özen sorumluluğu** başlığı altındadır. Bahsedilen sorumluluk aslında özen göstermenin gerekliliğini düzenlemektedir. Av, yaban ve vahşi hayvanların bakımı mümkün olmadığı için, sahipli hayvan veya çiftlik hayvanları açısından geçerli olacak bir maddedir. [528]

[527] **ÜNAL/BAŞPINAR**, s. 209-215. (Ünal Başpınar Orman Hukuku)
[528] mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf Erişim Tarihi:23.03.2022

İlgili maddede; hayvanların, insanlara ve çevreye verdikleri zararlardan dolayı hayvan bulunduran kişiler sorumlu tutulmaktadır. Yani kanun, hayvan sahipleri ve bulunduran kişilere, hayvanın başkalarına vereceği zararı öngörüp engel olmasını düzenlemektedir.

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 67. ve 68. maddesinde düzenlenmektedir. 818 sayılı Borçlar Kanunu'nda, Madde 55 ve 56'da düzenlenmekteydi.

Madde 67'de sorumlu kişinin giderim yükümlülüğü düzenlenmiştir. Buna göre; "*Bir hayvanın bakımını ve yönetimini **sürekli veya geçici** olarak üstlenen kişi, hayvanın verdiği zararı gidermekle yükümlüdür".* [529] Kişinin, hayvanın maliki olması şart değildir. Oluşan zarar sırasında hayvan o kişinin gözetimi altında ise sorumlu olmaktadır.

Ortaya çıkan zararın, hayvanın içgüdüsel eylemi sonucu oluşması gerekmektedir. Sahibi özen göstermelidir ve zilyetliğinde bulunduran kişi bu kapsamda sorumludur. Bunun yanında hayvan sahibinin, hayvanı ürküten kişiye bunu rücu etmesi mümkün kılınmıştır. Maddi veya manevi zararı tazmin eder. Hakimiyeti ve yönetimi altındaki hayvana, yeterli özeni gösterdiğini kanıtlarsa sorumluluktan kurtulur.[530] Aksi halde bu sorumluluğun kusur sorumluluğu değil, sebep sorumluluğu olmasından dolayı doğan zararı gidermekle yükümlüdür.

Hayvanın içgüdüsü ile değil de bakımını üstlenen ve bulunduranın "*isteği ve zorlaması ile"* zarar eylemini gerçekleştirirse, kişi kusuru oranında sorumlu olacaktır. Bu halde 67. maddeye değil, kusur sorumluluğuna gidilmektedir.

5199 sayılı HKK'nun 5. maddesinde de benzer hüküm geçmektedir. Buna göre; "*Aynı zamanda hayvan sahipleri ve satıcıları, hayvanlarının çevreye ve insanlara verebileceği zararlardan sorumludur ve önleyici önlemleri almalıdır."*[531]

---

[529] ***5199 SAYILI HKK MADDE 67-*** *''**Hayvan bulunduranın sorumluluğu/** a. **Giderim yükümlülüğü": "**Bir hayvanın bakımını ve yönetimini sürekli veya geçici olarak üstlenen kişi, hayvanın verdiği zararı gidermekle yükümlüdür. Hayvan bulunduran, bu zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse sorumlu olmaz. Hayvan, bir başkası veya bir başkasına ait hayvan tarafından ürkütülmüş olursa, hayvanı bulunduranın, bu kişilere **rücu hakkı** saklıdır.''*

[530] **OĞUZMAN/ÖZ, s.** 159.

[531] **5199 SAYILI HKK'da hayvan bakımının nasıl olması gerektiği md.5'te açıklanmıştır.: "***Hayvanı sahiplenen kişi hayvanın gerekli bakımlarını da yerine getirmelidir."*

68. maddede ise; zarar giderilinceye kadar, zarar görenin hakları hakkında düzenlemeye gitmiştir. Md; bir hayvanın meydana getirdiği zararlı sonucun düzeltilmesi sürecinde hayvanın alıkoyulabileceğinden bahsedilmiştir.[532]

TBK 68. maddesinde; gerekli hallerde hayvanı etkisiz kılma cümlesinde geçen eylem, maddenin önceki halindeki "*öldürülebilir"* kelimesinin, Adalet Komisyonu Değişiklik Gerekçesi'yle değiştirilmiş halidir.[533]

Maddeye göre sorumluluk; hayvan zilyetliğe alındığında ve bakımını üstlendiği zamana aittir. Kişi, yoldan geçerken gördüğü bir hayvanın verdiği zarardan sorumlu değildir. Madde 68'deki "*gerekli koşullarda öldürülebilir*" ibaresinin duyarlı bir şekilde değiştirilmesi isabetli olmuştur. Fakat etkisiz hale getirme fiilinin de ölçülü yapılıp yapılmayacağı denetlenemeyeceği için, boşluk içeren bir hükümdür.

9.2.3. Cezai yaptırımlar

Cezaların etkinliği, yüksek miktarlar değil, yerine getirilmesi ve herkes için uygulanmasından geçmektedir. "*Suçları önleyen en önemli frenlerden biri, cezaların ağırlığı değil, cezaların kaçınılmaz olmasıdır*.''[534]

Türk kanunlarından ve doktrindeki bazı görüşlerden çıkardığımız sonuçla hayvanlar, icra edilebilen, alımı-satımı yapılan, dövüştürülen, üzerinde insanın sahiplik hissi hissettiği bir eşyaydı.[535]

Türk hukukunda nitelendirme konusu hakkında bir görüş birliğine varılamamaktadır. Bu nitelendirmenin kanun aracılığıyla değişimi 2021 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye, hayvan hakları kanununu ayrı bir düzenlemeyle yapmayı tercih etmiştir. HKK'dan önce, hayvanlara karşı işlenen suçlar idari suç sayılmaktaydı. Kabahatler kanunu çevresinde yargılanmaktaydı. 2004 tarihinde HKK kabul edilmiştir. Kanunun birinci kısmı, genel hükümlerden oluşmaktadır. Amaç, kapsam,

---

[532] **TBK *md. 68-*** *"**Alıkoyma hakkı": "**Bir kişinin hayvanı, başkasının taşınmazı üzerinde bir zarar verdiği takdirde, taşınmazın zilyedi, o hayvanı yakalayabilir, zararı giderilinceye kadar alıkoyabilir; hatta durum ve koşullar haklı gösteriyorsa hayvanı diğer yollarla etkisiz hâle getirebilir. Bu durumda, taşınmazın zilyedi derhâl hayvan sahibine bilgi vermek ve sahibini bilmiyorsa, onun bulunması için gerekli girişimleri yapmak zorundadır."*

[533]" https://www.haytap.org/tr/mevcut-borclar-yasas-56-ve-57maddeler- "

[534] **BECCARİA**, s. 129. (Nakleden **AKSOY RETORNAZ**, s. 98.)

[535] **ÜNAL / BAŞPINAR,** s. 27.

tanım ve ilkeler burada düzenlenmiştir. Bu kanunun amacı madde 1'de açıklanmıştır. Maddeye göre kanunun amacı hayvanların iyi muamele görmesini sağlamaya çalışmaktır. Cezai hükümleri de kapsayan kanun, bütün hayvanların eşit doğduğunu belirtmektedir (madde 2). Sahipli, sahipsiz hayvan ayrımı yapmadan hepsinin doğal ortamlarının korunması gerektiğini vurgulamaktadır[536] Kanunun, kontrolsüz üremenin önüne geçmek için kısırlaştırmanın esas olduğunu belirtmektedir.[537]

Türkiye'de kişiye yüklenen cezai müeyyidelere, Köy Kanunu'ndan beri rastlanılmaktadır. Köy Kanunu'nda; "*Muhafazasına mecbur oldukları yırtıcı ve azgın hayvanları başı boş salıvermemek kuralı bulunmaktadır*."[538]

5237 Sayılı TCK'daki [539] 177. maddesi, cezai sorumluluğu topluma karşı suç olarak işlemektedir. Baktığı hayvanı bırakarak diğerlerini tehlikeye sokan kişi sorumludur. Bakımı altında bulunan hayvanı, diğer kişi veya hayvanların, hayatı ve sağlığı bakımından tehlikeli olabilecek şekilde serbest bırakmamak ve özen göstermek, sahip kişinin görevidir. Aksi halde kişi, ceza Kanunu'nun 177. maddesi gereğince yaptırıma uğramaktadır. Maddeye göre hayvan sahibi, hayvanın çevreye zarar vermemesi için elinden geleni yapmalıdır. Yani sahibe bir yükümlülük yükletilmiştir.

Hayvan sahibine yükümlülük yükleyen bir yönetmelik olan*;"Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği'nin 10/I. Md.de"*, hayvan bulunduran kişilerin ödevleri belirtilmiştir. Mikroçip zorunludur.[540] Ülkemizde tehlike arz eden hayvanlara ilişkin genelge ile mikroçip olayı başlatılmıştır.[541] 2004 yılında kabul edilen 5199 sayılı kanunda cezai hükümler madde 25'ten itibaren başlamaktadır. Madde 25-33 arasında cezai hükümler düzenlenmektedir.

---

[536] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5199-20100611.pdf Erişim tarihi:

[537]Md.7., hayvana tıp bilimi gereği yapılan müdahalelerin yalnızca vet. hekimlerce yapılabileceği ve kısırlaştırma ameliyatlarının hayvanın canını yakmadan yapılması gerektiğini düzenlemiştir.

[538] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf

[539] **TCK Madde 177- (1)** *''**Hayvanın tehlike yaratabilecek şekilde serbest bırakılması** Gözetimi altında bulunan hayvanı başkalarının hayatı veya sağlığı bakımından tehlikeli olabilecek şekilde serbest bırakan veya bunların kontrol altına alınmasında ihmal gösteren kişi, altı aya kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır.''*

[540] **T.C. AB Bakanlığı, Hayvan Hakları, Hayvanların Korunması ve Refahı, Mart 2011 Ankara**, s. 6.

[541]**https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Haber/209/Tehlike-Arz-Eden-Hayvanlara-Iliskin-Genelge** **,** **"***Amerikan Pitbull Terrier, Dogo Argentino, Fila Brasilerio, Japanese Tosa ırklarına ek olarak sahipli American Staffordshire Terrier ve American Bully ırkı köpeklerin, kısırlaştırılmaları ve mikroçip ile işaretlenmeleri, sahiplerince kısırlaştırıldıklarına dair belge ile PETVET sistemine kaydettirilmek üzere İl veya İlçe Tarım Müdürlüklerine başvuruda bulunmaları önem arz etmektedir.*'' Erişim Tarihi: 11.03.2022

Diğer ülkelerde ve Türkiye'de hayvan sahibinin özensizliği sebebiyle meydana gelen zarar örnekleri çeşitli şekilde mevcuttur. ABD'de yetkili kurumlar, (eyaletler arası para miktarında farklılık olsa da) tasma takılmadan gezdirilen kedi veya köpeğin birine zarar vermesi halinde sahibinden tazminat istenebileceğini hükmetmiştir.[542] Benzer bir olay Türkiye'de çok yakın bir zamanda gerçekleşmiştir. 16 Şubat 2022 tarihinde, ağızlıksız gezdirilen pitbull cinsi bir köpeğin üç kişiyi ağır yaralaması sonucunda açılan soruşturmada, hayvan sahibinin tutuklanmasına karar verilmiştir.[543]

Hayvanın tehlike yaratabilecek şekilde serbest bırakılması suçunun oluşması için, eylem sonucunda bir zarar gerçekleşmesi beklenilmeden cezai sorumluluk doğmaktadır. Çünkü fiil somut tehlike suçu niteliğindedir. Serbest bırakılması sonrası, bu suçtan daha ağır bir suç gerçekleşmesi halinde daha ağır suçtan sorumluluk doğar. Yani fiil sonucu yaralama veya ölüm gerçekleşirse bu suçlardan yargılanma söz konusudur. Buna ilişkin bir Yargıtay kararında şöyle denilmektedir; "*Türk Ceza Kanunu'nun 177. maddesinde tanımlanan suçun tehlike suçu olması karşısında, suçun oluşabilmesi için bu gibi hayvanların bir zarar meydana getirmesi şartı aranmadığı, bu itibarla bir zarar meydana gelmesi durumunda, eylemin vasıf değiştireceği ve sanığın en ağır cezayı gerektiren suçtan sorumlu olacağı*..."[544] Bu suç uzlaştırma kapsamında da değildir.

Maddi anlamda sahibi olmasa da sürekli veya geçici bakan kişiye, Ceza Kanunu; kusursuz sorumluluk düzenlemektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi kişi ancak, gereken tüm özen ve dikkati gösterdiğini veya gereken özen ve dikkati göstermesine rağmen yine de zararın meydana

---

[542] https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-ve-abdde-sokak-hayvanlariyla-ilgili-duzenlemeler-kati-bicimde-uygulaniyor/2461248 Erişim tarihi: 21.02.22

[543] https://www.trthaber.com/haber/turkiye/3-kisiyi-yaralayan-pitbull-cinsi-kopegin-sahibine-tutuklama-karari-656261.html Erişim tarihi: 26.04.2022

[544] **Yargıtay 12. Ceza Dairesi'nin 4.7.2019 tarihli 2017/12206 E., 2019/8123 K.** "*...Sanığa ait Rottweiler cinsi köpeğin zincirle bağlı da olsa olay yerinden geçmekte olan 13 yaşındaki mağduru dizinden ısırmak suretiyle basit tıbbi müdahale ile giderilemez şekilde yaralanmasına sebebiyet verdiği olayda; dosya kapsamına göre; Türk Ceza Kanununun 177. maddesinde tanımlanan suçun tehlike suçu olması karşısında, suçun oluşabilmesi için bu gibi hayvanların bir zarar meydana getirmesi şartı aranmadığı, bu itibarla bir zarar meydana gelmesi durumunda, eylemin vasıf değiştireceği ve sanığın en ağır cezayı gerektiren suçtan sorumlu olacağı, somut olayda; sanığın sahibi olduğu köpeğin mağduru yaralamış olması nedeniyle tehlikenin gerçekleştiği ve eylemin taksirle yaralama suçunu oluşturduğu, zarar suçu olan taksirle yaralama suçundan sanığın cezalandırılmasına karar verildiği hallerde, ayrıca tehlike suçu olan hayvanın tehlike yaratabilecek şekilde serbest bırakılması suçundan cezalandırılma imkanı bulunmamakta ise de, herhangi bir nedenle zarar suçundan cezalandırılabilme imkanının ortadan kalktığı durumlarda, koşulları bulunmakta ise tehlike suçundan sanığın cezalandırılmasına karar verilmesi gerekmektedir..."*

geleceğini ispat edebilirse sorumluluktan kaçabilir. Kışkırtılma, ürkütme, canını acıtma gibi eylemlerden dolayı zarara uğrayan kişiler, maddi ve manevi zararlarının tazmini için hayvan sahibine müracaat edebilir. Tazminat davalarıyla ilgili mahkeme kararlarında da hayvan saldırıları sebebiyle uğranılan zararların tazmininin talep edilebileceği, hatta saldırı sebebiyle gelecekte yapılması mecburi estetik operasyonların ücretlerinin bile talep edilebileceği belirtilmektedir. TBK'nunda başkasının taşınmazına zarar veren hayvanın alıkoyulması ihtimalinden bahsedilmektedir. İlgili düzenlemeye göre, hayvanın başkasına ait taşınmaza zarar vermesi halinde, o taşınmazın sahibi, zarar veren hayvanı yakalayabilir, zararı giderilinceye kadar alıkoyabilir. İlgili madde, hayvanın güvenliği, sağlığı ve bu hakkın ölçüsüz kullanılabilmesi ihtimaliyle tedirgin edici bir maddedir.

TCK bölüm 7'de, "*müstehcenlik suçu*" düzenlenmiştir. M. 226/4'te hayvanlarla cinsel ilişkiye ait yazılı, sesli veyahut da görsel dökümanlar elde edip satan vb., kişiye yaptırım uygulanmaktadır. Cezalar, hapis veya maddi yaptırım boyutundadır. Burada korunan yarar toplumun ahlakıdır.[545] Bu maddede eylemin suç teşkil etmesi için hayvanlara şiddet uygulayarak cinsel davranışta bulunmak gereklidir. Genel ahlakın bozulmaması için ayrı düzenlenmiş bir maddedir.[546]

"*Hayvanları Koruma Kanunu Tasarısında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı'nın 9. maddesi ile 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun 28. maddesinin başlığı "cezalar" olarak değişmiştir."* Suça özenme olasılığının düşürülmesi için, 14/j'ye uymayanlara yaptırım düzenlenmiştir. [547] Daha sonra ''09. 07. 2021 tarihli *Hayvanları Koruma Kanunu İle Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da*,'' hayvanlarla cinsel ilişkide bulunan yada işkence yapanlara maddesinden '*'işkence'*' yapanlar kelimeleri çıkartılmıştır. Cinsel ilişki yerine saldırı kelimesi eklenmiştir. Değişiklikle eklenen fıkralar da şunlardır; '' "j) *Hayvanlara **cinsel saldırıda** bulunmak veya tecavüz etmek.""l) Bakanlıkça belirlenen tehlike arz eden hayvanları üretmek, sahiplenmek, sahiplendirmek, barındırmak, beslemek, takas etmek,*

[545] **TCK 226,** fıkra 4 der ki; kuvvet uygulayarak, zorlayarak, hayvanlarla, ölü insan bedeniyle yapılan cinsel içerikli davranış şekillerinin içeriğini gösteren dokümanları saklayan, satışını yapan vb. eylemlerde bulunan kişi hapis ve para cezasıyla karşılaşacaktır.
[546] **YAŞAR/ GÖKCAN/ ARTUÇ,** s. 6389.
[547] **DÖNMEZ, s.** 915.

*sergilemek, hediye etmek ve bunların ülkemize girişini, satışını ve reklamını yapmak.”“m) Hayvanlara **işkence yapmak** veya acımasız ve zalimce muamelede bulunmak. n) Ev hayvanını terk etmek.*”[548] yasaktır.

Bu noktada, j bendindeki cinsel ilişki terimini tartışmamız gereklidir. “*Hayvanlarla cinsel ilişkide bulunmak*” ibaresi aykırı bir ifadedir. Hayvanın bu eyleme rızası yoktur. “Cinsel istismar” ifadesi kullanılmalıdır. Kanunun bu haliyle ilgili zararlı eylemi gerçekleştiren, bu suçu beş yıl içinde yeniden işlemediği sürece yaptırımı bulunmamaktadır. Hayvana zor kullanarak, hayvanın isteği dışında gerçekleşip amacın cinsel istek tatminine yönelik olduğu açıktır. Burada bir tecavüz ve yararlanma mevcuttur.

Hukukumuzda, hayvana verilen zararın karşısındaki yaptırımlar yetersiz olduğu için, 5728 sayılı kanunda değişikliğe gidilmesi tartışması doğmuş ve tasarı hazırlanmıştır. Yaptırımların caydırıcı olması için kabahat kapsamından çıkarılıp, hapis ve daha yüksek miktarda adli para cezaları istenmiştir.[549] Tasarı doğru bulunmuş ve 5199 sayılı kanunun 28nci maddesini başlığı değiştirilmiştir. Cezalar şeklinde başlık koyulmuştur. Madde 14/j işkence ve tecavüz karşısında bir yıla kadar hapis yaptırımı getirmiştir.[550]

Dünyada ve toplumuzda hayvanlar karşı zararlı davranışların sıklaşmakta olduğu, haber kaynaklarından da görülmektedir. Hayvanlara eziyet çektiren, onları yaralayan örnekler sebebiyle, Türkiye’de Türk Ceza Kanunu ışığında bazı koruma yöntemleri aranmaya başlanmıştır. Ardından yasa tasarısı hazırlanmaya başlamıştır. [551]

Hayvanları hukuk düzeninde eşya sayan ülkeler karşısında, bazı Avrupa ülkeleri hayvanları ayrı kanunla koruma çözümü bulmuştur. Hem Türk Ceza Kanunu’nda hem 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ve ‘’09/07/2021 kabul tarihli *Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*’da’’ yaptırımla ilgili yıllardır beklenen çözümlemeler yapılmamıştır. Fakat yine de Türkiye, ayrı bir kanunla hayvana koruma sağlayan modern bir hukuk sistemine sahiptir.

---

[548] “*https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm*” ET:14.02.2022
[549] 5199 sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarının Genel Gerekçesinden alınmıştır.
[550] **ERTAŞ**, s. 485; **DÖNMEZ**, s. 916**., ÖZGÜR**, s. 33., **CUMALIOĞLU**, s.186.
[551] **ÖZEN İNCİ** s. 2.

Hayvanlara gerçekleştirilen eylemlerin önüne geçilebilmesi için, kişinin ağır yaptırımlarla karşı karşıya gelmesi gerekmektedir. Bu sebeple ceza hukuku kapsamında korunması gereklidir.

Bazı yazarlara göre ise ceza hukuku kapsamında korunma, son adımda başvurulması gereken bir yaptırım türüdür.[552] **Şenpolat**'a göre ise; bu zararlı eylemlerin önce hayvanlardan başlayıp daha sonra insanlara yöneldiği açıktır.[553] Psikolojik araştırmalar da bu yönü desteklemektedir. Hali hazırdaki hayvanları koruyan maddeler; hırsızlık, çevreye karşı suç işlenmesi veya hayvanın yaratacağı tehlikeler göz önüne alınıp düzenlenmiştir.[554]

TCK ve TMK'da hayvanın bir eşya olması sebebiyle hayvana işlenen suçun, hırsızlık suçu yarattığını görmekteyiz. TCK 'nun 142. maddesinin fıkra 2/g bendine göre; hırsızlık suçunun hayvan hakkında işlenmesi, daha ağır cezayla cezalandırılmayı gerektiren, daha özel ve nitelikli unsur olarak tanımlanmıştır.[555] İlgili maddeden hayvanın eşya değerinin korunmak istendiği anlaşılmaktadır. TCK m. 90/2b, m. 142/2g; gibi maddeler hayvana karşı işlenen suçları düzenlemiştir. 765 sayılı eski TCK'daki m. 491/2-5 ve 492/1-9'u birleşerek ,5237 sayılı TCK'daki m. 142/g[556] halini almıştır.[557] TCK madde 142 nitelikli hırsızlık suçunun düzenlendiği maddeye göre; "*Hırsızlık suçunun; büyük veya küçük baş hayvan hakkında işlenmesi hâlinde, beş yıldan on yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Suçun, bu fıkranın (b) bendinde belirtilen surette, beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda olan kimseye karşı işlenmesi halinde, verilecek ceza üçte biri oranına kadar artırılır."* şeklinde düzenlenmiştir**.** 2014 tarihinde değişiklik yapılmış ve g bendinde yer alan "*Barınak yerlerinde, sürüde veya açık yerlerde bulunan"* ifadesi maddeden çıkartılmıştır. Cezalandırma kısmında *"üç yıldan yedi"* ifadesi *"beş yıldan on yıla*" şeklinde değiştirilmiştir.[558]

---

[552] **ARTUK/ GÖKCEN/ ALŞAHİN/ ÇAKIR,** s.13-14; **ÖZBEK**, /**DOĞAN, /BACAKSIZ, /TEPE,** s.40; Ö**ZTÜRK, ERDEM**, s. 32.
[553] **ŞENPOLAT**, s. 47.
[554] **DÖNMEZ**, s. 904.

[555] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf Erişim tarihi: 12/10/2021 , YARGITAY 13. CEZA DAİRESİ E. 2013/5573 K. 2014/7491 T. 5.3.2014
[556] TCK/142(g)- (1) ''*Hırsızlık suçunun; büyük veya küçük baş hayvan hakkında İşlenmesi hâlinde, beş yıldan on yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.''* demektedir. İlgili maddede daha önce bulunan, "*kilit açmak"* ifadesinden sonra *''veya kilitlenmesini engellemek''* fiili eklenmiştir.
[557] **DÖNMEZ,** s. 905.
[558] **RESMİ GAZETE** https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf

Yine hayvana eşya niteliği veren başka bir hüküm ise TCK 151'de mevcuttur.[559] Maddeye göre; "*Başkasının taşınır veya taşınmaz malını kısmen veya tamamen yıkan, tahrip eden, yok eden, bozan, kullanılamaz hale getiren veya kirleten kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, dört aydan üç yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır."* Fıkra 2'ye göre ise hayvanın değerini azaltan kişiye yaptırım verilmektedir. Korunan hukuksal yarar açısından yetersiz bir maddedir. Hayvanın yaşam hakkı vb., insanın sahip olduğu temel haklar yönünden koruma sağlayan bir madde olmadığı görülmektedir. *"Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'*un" 17. maddesi ile, 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı TCK 151. maddesinin ikinci fıkrası **yürürlükten kaldırılmıştır.** TCK madde 142/g ile hayvan sahibinin zilyetlik ve mülkiyet hakkı, TCK madde 151 ile mülkiyet hakkı korunmaktaydı.[560] Değişimden sonra hayvan bulunduran kavramı ortaya çıkmıştır.

TCK madde 90, insan üzerinde deneyin suç olduğunu düzenleyen bu maddede, bu eylemi hukuka uygun hale getirecek koşullar sayılmıştır. b bendi; yeterli sayıda hayvan üzerinde denenmesini şart koşmuştur.[561]Deneyi hukuka uygun hale getirmek için öncelikle *yeterli sayıda hayvan* üzerinde yapılması gereklidir. Bunun yanında yaptırım düzenleyerek [562] insanın beden ve bütünlüğü korunmaktadır.

5199 Sayılı HKK md. 9'a göre hayvan, bilim amacı taşımayan bir deneye alet edilememektedir.[563] Deney hayvanlarına iyi bakılması ve başka bir alternatifin bulunmadığı durumlarda, denek olarak kullanılabileceğini düzenlemiştir.

---

[559] **Y. 3. HD, 24.03.1998 T., 1998/2632-1998/3249** kararında, hayvana tecavüz sonrası, hayvanın değerinin azalıp azalmadığının ve 151/''ye göre mala zarar verme suçunu oluşturup oluşturmadığına, örf ve adetlere göre karar vermeye çalışmıştır.

[560] **TEZCAN/ERDEM/ÖNOK**, s. 533.

[561] TCK m.90: "*Deneyin öncelikle insan dışı deney ortamında veya yeterli sayıda hayvan üzerinde yapılmış olması"*

[562] ''*İnsan üzerinde bilimsel bir deney yapan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*'' https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf ET: 02. 03. 2022

[563] ''*Hayvan deneyi yapan kurum ve kuruluşlarda bu deneylerin yapılmasına kendi bünyelerinde kurulmuş ve kurulacak etik kurullar yoluyla izin verilir. Etik kurulların kuruluşu, çalışma usul ve esasları, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığının ve ilgili kuruluşların görüşleri alınarak Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. Deney hayvanlarının yetiştirilmesi, beslenmesi, barındırılması, bakılması, deney hayvanı besleyen, tedarik eden ve kullanıcı işletmelerin tescil edilmesi, çalışan personelin nitelikleri, tutulacak kayıtlar, ne tür hayvanların yetiştirileceği ve deney hayvanı besleyen, tedarik eden ve kullanıcı işletmelerin uyacağı esaslar Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir."* https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5199-20100611.pdf ET:02. 03. 2022

2021 yılında 5199 Sayılı HKK madde 9'da yapılan değişiklikle, etkisi olmadığı halde hayvan deneyi yapanlara, miktar olarak 4 bini geçen parasal yaptırımlar düzenlenmiştir.[564]

Görüldüğü üzere, yaptırım olarak para cezası belirlenmiştir. Yapılan değişiklikler öncesi, hayvana karşı işlenen suçların, aslında bir eşyaya karşı işlenmekte olduğunu görmekteyiz. Değişiklikler sayesinde hayvan, eşya olmaktan çıkartılmıştır. Fakat gerek hırsızlık gerek deney madde düzenlemelerinde hayvanın eşyadan bir farkı olmamaktadır. TCK m. 142/g ile korunan, insanın menfaatidir. Hayvana yönelik bir koruma bulunmamaktadır. Eşyanın tahribini düzenleyen 151. madde kaldırılmasaydı, korunan hukuki yarar hiçbir zaman hayvanın yaşam hakkı olmayacaktı. 5199 sayılı HKK madde 9 ile TCK m. 90 birlikte bakıldığında, bilimsel amaç için hayvanlar deneylerde kullanılabilmektedir. Bilimsel amaç dışında deneylerde hayvan kullanımına rastladığımız örneklerde, bunun sebebinin hayvana gereken haklarının verilmemesi ve eşya olarak nitelendirilmesi olduğu bilinmektedir. Hayvan deneyi, hayvan haklarını kabul eden bir ülkenin kanunu içerisinde geçmemelidir. Yaptırım olarak ise, hapis cezası veya adli para cezası verilmesi gerekmektedir. İdari para cezası yaptırımı ile, suç kabahat olmaktan öteye geçmemektedir.

[564]9 uncu maddenin fıkra 5.'inde "*Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile*" ifadesi kalkmış, 6.f.da geçen "*Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca*" ifadesi "*Bakanlıkça*" olacak şekilde düzeltilmiştir. Yapılan değişiklikle, etik kurulunun çalışma yönergesini Tarım ve Köyişleri Bakanlığı değil, Sağlık Bakanlığı'nın ve ilgili kuruluşların görüşleri alınarak Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirler denmektedir.

SONUÇ

Geçmişten günümüze, hayvanlara geçerli bir hukuki konum bulunamamıştır. Çoğu toplumlarda ahlaki olarak da değer görmemişlerdir. İnsanların çıkarlarını gerçekleştirmek için araç olarak kullanılmışlardır. İnsanlar geleneksel olarak ve zaman içinde hayvanları, çıkarları için sömürmüşlerdir. Hayvanlara faydacı yaklaşım ile yaklaşılmaktadır. İnsanlar, bu konuda üzerine düşen sorumluluğu almamaktadır. Kölelik müessesi zamanlarını da şahit olan insanlığın, şimdi köle olarak kendine hayvanı seçtiği toplumları mevcuttur. Sokakta hayvan bulunmasını istemeyen toplumlarda insanlar, söz konusu kendi çıkarı olduğunda hayvanı kullanmak istemektedirler. Fakat bu empati yoksunluğu devam ettikçe, hayvanların sonu geldiğinde insan açısından da tehlikeler başlayacak, çevre problemlerini de beraberinde getirir. İnsanlar, yaşadığı toprağı, içtiği suyu, soluduğu havayı kirleterek tüketmektedir. Bu sorumsuzluklara devam ettikçe, bir süre sonra hayatta kalmak için gerekli şeylere ulaşamayacak hale gelmektedir. Tüm bu gerçek problemlere ve tehlike olasılıklarına rağmen hukuk sistemlerinde önlem alındığını görülmemektedir.

Hayvanlara şey gözüyle bakılmasının bırakılıp, kim gözüyle bakıldığı bir dünyanın daha korunaklı olacağı görüşündeyim. Bunun için de insanların, hayvanlardan üstün olduğu inancıyla kendine oluşturduğu sınırsız özgürlüklerinden vazgeçmesi gereklidir. İnsan özündeki merhameti çıkarmadan yaşamamalıdır. Bazı yükümlülüklerini yerine getirmelidir. Hayvan haklarına saygı, insan haklarına saygı demektir. Yıllardır bu üstünlüğe alışan insanlığın eğitim ile aydınlatılması gereklidir. Devletlerin de kanun koruması ile bu yükümlülükleri yaptırımlarıyla desteklemesi gereklidir.

Dünyada "*hayvan **hakları** kanunu"* yerine "*hayvanı **koruma** kanunu"* düzenlemek daha yaygındır. Hayvanların hakka sahip olup olmadığı tarih boyunca tartışıldı. Çoğu toplumda hayvan eşya sayıldı. 20. Yüzyıla geldiğimizde hayvanı eşya olarak gören görüşten dönen modern hukuk sistemleri olmuştur. Kimi devletler bunu ayrı bir kanunla düzenlemiş kimi medeni kanunundaki bir madde ile sınırlı tutmuştur. Karşılaştırmalı hukuk bölümünde, hayvanı canlı olarak gören kanunları örnekledik. Bu hukuklar, her ne kadar gelişmiş olarak gözükse de uygulamada bu nitelendirilmenin bir yararı görülmemektedir. Bu tip nitelendirme değişiklikleri yapıldığında, Medeni, Borçlar ve Ceza Kanunları da madde eklenerek desteklenmelidir. Tam anlamıyla koruma bu şekilde pekişmektedir.

Türkiye'de bu koruma ayrı bir kanuni düzenleme ile sağlanmıştır. 5199 sayılı Kanun, 2021 yılına kadar hayvanı eşya olarak nitelendirmekteydi. 14 Temmuz'da Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun sonrası hayvanın eşya sayılmasından vazgeçilmiştir. Hayvana karşı suçlar, Kabahatler Kanunu'nda düzenlendiği müddetçe yeterli yaptırımlar içermeyecekti. Yalnızca yetersiz idari cezalar içeren hayvana karşı işlenen suçların kabahatler kanunundan çıkartılıp, TCK kapsamında adli cezalara dönüştürülmesi sevindiricidir. İdari cezalar arttırılmıştır. Her ne kadar korumasının yeterli olup olmadığı tartışılabilecekse de hapis cezası ve idari para cezaları bu değişiklikle arttırılması yerindedir. Eşya nitelendirilmesinden vazgeçilip, canlı nitelendirilmesine geçildikten sonra hayvana yapılan muameleler de suç sayılmaya başlanmıştır. TCK'da yapılan değişiklikle, mala zarar verme suçu madde 151/2 kaldırılmıştır. Böylece hayvanın mal olarak görülmediğinin altı çizilmiştir. Cezaların caydırıcılığı ilkesi sebebiyle bu artırım yoluna gidilmesi istenmiştir. Eşitlik ilkesi sebebiyle de bu cezaların sokak veya ev hayvanı ayırt etmeksizin uygulanması gerekmektedir. Değişiklikle sahipli /sahipsiz ayrımı kaldırılmıştır. Sokak hayvanlarıyla ilgilenme noktasında yerel yönetimlere görev yükleyen kanun, her şehirde bakımevi henüz mevcut olmadığı için karışık bir durum yaratmıştır.

Hayvanın sahibi olacağı hak kapsamında, insanın da sorumluluk üstlenmesi gerektiği unutulmamalıdır. Kanunen hukuki konum bulamadıkça hak sahibi olamayacak hayvanların korunması, ancak insana ve kurumlara ödev yüklenerek yerine getirilebilir. İnsanların, hayvanın hakkını ihlal eden davranışlardan kaçınması gereklidir. Bu korumayı insanlar hayvanlara sağlayabilirler. İnsanların hayvanlara karşı olan bakış açısı iyi yönde değiştirilmelidir. Geçmişten gelen bir alışkanlıkla hayvan sömürüleri devam etmektedir. Çıkarların çakıştığı noktada insanların seçimi bellidir. Hayvan haklarının insan haklarıyla ayrılmaz bir bütün olduğu da bilinmelidir. Hayvan hakları konusu; güncel, evrensel ve önemli bir konudur. Aynı zamanda, kaynak sıkıntısı sebebiyle daha çok araştırma yapılması gereken bir konudur. Kanunların isimlerinde geçen koruma kelimesinin yerini hak kelimesi almalıdır. Kanunların adının da sahibi olamadığı haklar yüzünden Hayvan Hakları Kanunu olarak geçmediği açıktır. Hayvanların hakları, mevcut kanunlarda yasaklar başlığı altında yer almaktaysa da bu doğru bir başlık değildir. Haklar tanımlanacağı takdirde, ayrı şekilde düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR (*)

ABANOZ, N**ejla** **:**Çağdaş Toplumlarda Hayvan Hakları ve Refahı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

ADIGÜZEL, **Beyza** **:**Turizmde Kör Nokta; Hayvan Hakları, Atlas International Refereed Journal On Social Sciences, Vol:4 Issue: 11 Iksad, Ankara 2018.

ALİYEVA Aynur **:**XVIII.Yüzyılda Boğa Güreşleri İmgesinin Edebiyata Yansıması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.

AKBULUT, **Onur/**
ÇOBANOĞLU, Nesrin **:**"Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasına İlişkin Yasal Mevzuat ve Bu Mevzuata Göre Hayvanların Hukuki Durumları". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 36, Isparta 2020.

AKGÜNDÜZ, Ahmet **:**Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 2. Kitap, II. Bayezid Devri Kanunnameleri, Fey Vakfı, İstanbul, 1990.

AKILLIOĞLU, Tekin **:**"İnsan Hakları", Kavram kaynaklar ve Koruma Sistemleri, 3.Baskı, Ankara 2019.

AKİPEK, Jale **:**Türk Eşya Hukuku (Ayni Haklar), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 329, İkinci Bası, Ankara 197

AKSOY DURSUN, Sanem **:**Eşya Kavramı, İstanbul 2012.

AKSOY RETORNAZ
Emine Eylem **:**Beccaria'nın Hapis Cezasına Bakışı Üzerine Bir Değerlendirme.

(*) Dipnotlarda geçen eserler yazarların soyadıyla anılmıştır. Birden fazla eserinden yararlanılan yazarların diğer eserlerine yapılan atıflar parantez içinde kısaltılmış olarak gösterilmiştir.

AKSOY, Hüseyin Can **:**Türk ve İsviçre Hukuklarında Evcil Hayvanlara Verilen Zararlara İlişkin Özel Hukuktan Doğan Sorumluluk**,** Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Ankara 2017.

ALTINTAŞ, **Yusuf** :Yahudilikte Kavram ve Değerler, İstanbul 1996.

ANSAY, Sabri Şakir **:** Hukuk Bilimine Başlangıç, Yedinci Baskı, Ankara 1998.

ARAT, Ayşe **:** Gerçek Kişilerde Kişiliğin Sona Ermesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Cilt 9, Sayı 1-2, Konya 2006.

ARIDEMİR, Arzu Genç **:** Hayvanların Hukukî Durumlarının İyileştirilmesi Amacıyla İsviçre Medeni Kanun'u ve Borçlar Kanunu'nda Yapılan Değişikliklere Genel Bir Bakış, Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, C. I, İstanbul 2009.

ARIKAN, Engin **:** Hayvan Refahı, Hayvan Hakları, Hayvan Hukuku Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı İstanbul 2014 (Arıkan Hayvan Hakları).

ARIKAN, Engin **:** Hayvan Hakları İnsan Hukuku, Bursa 2016**.**

Aristoteles **:** Politika/I.Kitap, Büyük Fikir Kitapları Dizisi, (Çeviren Mete TUNCAY) İstanbul 1993.

ARMUTAK, Altan **:** Yahudi ve Hristiyan Dini Kutsal Kitaplarında Hayvan Hakları İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi, 34(1), 39-55, İstanbul 2008.

ARSEL, İlhan **:** Anayasa Hukuku (Demokrasi), 2. Baskı, İstanbul 1968.

AŞAR, Haluk **:** Hayvan Haklarına Yönelik Temel Görüşler ve Yanılgıları, Kayseri 2018.

ARTUK,M.Emin/
GÖKCEN,Ahmet/
ALŞAHİN,M.Emin/
ÇAKIR, Kerim **:**Ceza Hukuku Genel Hükümler, 12. baskı, Ankara 2018.

ATAR, **Yavuz** **:**Türk Anayasa Hukuku, 4. Baskı, Konya 2007.

ATASOY, Sevil **:** İlk Darbe, İstanbul Barosu Dergisi, Hayvan Haklarına Hukuki Yaklaşım, Özel Sayı 8, İstanbul 2008.

AYGÜN EŞİTLİ, Ezgi **:**Hukuka Aykırı Hayvan Deneyleri, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 2, Ankara 2021.

BABAYİĞİT, Yasemin **:**Hayvan Hakları Hukuku, 1. Baskı, İstanbul 2020.

BAŞ, Mustafa **:**Dinlerde, Kültürlerde Hayvan Kesim Usulleri ve Avustralya'da SICHMA Örneği, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), Bilecik 2021.

BAŞPINAR, Veysel **:**Eşya Hukuku Bakımından Hayvanların Hukukî Durumu, 1926'dan Günümüze Türk İsviçre Medeni Hukuku, Medeni Kanun'un ve Borçlar Kanunu'nun 90. Yılı Uluslararası Sempozyumu, İstanbul 2016.

BEŞE, Ertan **:**Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları; Hukuki ve Siyasal, Tüm Yönleriyle Türkiye AB İlişkileri, İstanbul 2002.

BİLGE, Necip **:**Hukuk Başlangıcı (Hukukun Temel İlkeleri), Yedinci Baskı, Ankara 1990.

BOR, Adil **:**Kur'an'a Göre Hayvan Hakları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Tefsir Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

BONESANA,

Cesare Beccaria **:**Suçlar ve Cezalar Hakkında, (Çeviren Sami SELÇUK), 9. Baskı, Ankara 2021.

BULUT, Abdullah Edip **:**Türk Çevre Hukukunda İdari Yaptırımlar, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2019.

CLUTTON-BROCK,

Juliet **:**"Yaban Hayvanları Nasıl Evcilleştirildi?", Bilim ve Teknik Dergisi, 1992.

COULON, Jean-MARİE/

NOUET,Jean-Claude **:**Hayvan Hakları, Kırmızı Kedi. İstanbul 2019.

CUMALIOĞLU, Emre **:**Medeni Hukukta Hayvan Hakları ve Hayvanlar Üzerindeki Hak, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, C. 19, Özel Sayı-2017.

ÇAKIR, Kerim **:**Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, 12. baskı, Ankara 2018.

ÇELEBİ , Özgün **:**Kişi ve Eşya Ayrımı Bağlamında Hayvanların Hukuki Statüsü ,İstanbul Hukuk Mecmuası, 76 (2): 559–622., İstanbul 2018.

DANZL, K. H. **:**§1332a, in ABGB (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch), 2. Auflage, 2009, Nu. 1.

DAWKINS, Marian Stamp **:**Hayvanların Sessiz Dünyası: Hayvan Bilincinin Varlığı Üzerine Bir Araştırma. Tübitak Yayınları, Ankara 1999.

DENOIX, R./MARC, S. **:**Les animaux ont-ils des droits?, Nature 8 sociéte (2011), no 293/3.

DERRİDA, Jacques **:**The Animal That Therefore I Am. Marie-Louise Mallet,(Çeviren WİLLS, D.)., New York: Fordham University Press, 2008.

DESMOULIN-CANSELIER, S. **:**"Quel droit pour les animaux? Quel statut juridique pour l'animal? Pouvoirs 131 (2009), no 48.

DEVELLİOĞLU, Ferit **:**Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1984.

DİNÇER, Ferruh/ MENTEŞ, Ayşe **:**Veteriner Hekimliği ve Hayvan Hakları Açısından Etik Kurullar, Klinik Tıbbi Etik Dergisi, Sayı:2 (3), İstanbul 1994.

DÖNMEZ, Burcu **:**Hayvanlara Yönelik İşlenen Suçlar, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, İzmir 2013.

DUMAN, Bahattin **:**Çevre Hukuku Temel Kavramlar, Çevre Hakkı-Mevzuat, Adapazarı 2002.

DUPAS, Fanny **:**"Le statut juridique de l'animal en France et dans les Etats membres de l'union européenne: historique, bases juridiques actuelles et conséquences pratiques These, France 2005.

ECCHER, B. **:**§285a, in ABGB (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch), 2. Auflage, 2009, Nu. 1.

ELLİSON, Penny Conly **:** Time To Give Anticruelty Laws Some TeethBridging The Enforcement Gap, Journal Of Animal Law & Ethics, Vol. pp.1-6, 2009.

EMİNİ, **Mehmet Emin** **:**Hak Kavramı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, 203-216, Konya 2004.

EPSTEİN **:**"Animals as Objects, or Subjects, of Rights", University of Chicago Law School, John M. Olin Program in Law and Economics Working Paper No. 171, 2002.

ERDOĞAN, Mustafa **:**İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, 7. Baskı, İstanbul 2019.

EREN, Fikret **:**Borçlar Hukuku Genel Hükümler,22.Baskı, Ankara 2021.

ERGÜN, Yusuf **:**Hayvan Deneylerinde Etik, Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, C. 20, S. 1, 2000.

ERGÜNE,

Mehmet Serkan **:**Hukukumuzda Taşınır Rehninin, Özellikle Teslim Şartlı Taşınır Rehninin Kuruluşu, İstanbul 2001.

ERK, Nihal **:**Veteriner Tarihi, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları No: 195, Ankara 1978.

ERTAN, Birol/

AKKOYUNLU, **Kıvılcım** **:**"Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma", Sayı: 133, 1991.

ERTAN, Birol **:**Canlı Hakları: Çevrebilim Açısından. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998.

ERTAN, Birol **:**''Hayvan Hakları ve Türkiye'', Prof. Dr. Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyet Birliği Yayınları:25, Ankara 2001.(Birol Hayvan Hakları)

ERTAŞ, Şeref **:** Eşya Hukuku, 13. Bası, İzmir 2017.

ERTAŞ, Şeref **:** Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, 2. Bası, İzmir 2012 (Ertaş Çevre Hukuku).

ERTEN, Murat **:**İbn Haldun'da Varlık ve İnsanın Evrimi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:21, Sayı: Prof. Sezgin Özel Sayı, Afyon 2019.

ESENER,Turhan/
GÜVEN, Kudret **:**Eşya Hukuku, 5. Baskı, Ankara 2012.

FERRY, **L.** **:**Ekolojik Yeni Düzen, No: 1372, 133-1 36,2000, İstanbul, (Çeviren Turhan ILGAZ).

FEYİZLİ, Tahsin **:**İslamda ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban, Ankara 1993.

FRANCİONE, **Gary L**. **:**Introduction to Animal Rights, Your Child or The Dog?, Philadelphia 2000.

FUSFELD, Leila **:**Sterilization in an Animal Rights Paradigm, Journal of Animal Law & Ethics, Vol. 2, 2007, pp. 255-262.

…….. **:**Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi? (Çeviren Renan, AKMAN / Elçin, GEN) İstanbul 2008.

GENÇ ARIDEMİR, Arzu **:**"Hayvanların Hukuki Konumlarının İyileştirilmesi Amacıyla İsviçre medeni Kanunu ile Borçlar Kanunu'nda Yapılan Değişikliklere Genel Bir Bakış", Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, Cilt-1, İstanbul 2009.

GIBSON, **Miah** **:**"The Universal Declaration of Animal Welfare", Deakin Law Review, C. 16, I. 2, 2011.

GIFFARD, Camille **:**"İşkencenin Rapor Edilmesi El Kitabı", 2001. (Çeviren Orhan Kemal CENGİZ).

GRUEN, Lori **:**Ethics and Animals – An Introduction, Cambridge University Press, New York 2011.

GÜLMEZ, Mesut **:**"İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi", Ankara 2001.

GÜNEŞ, Ahmet **:**"Alman Çevre Hukukunun Anayasal Çerçevesi", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara 2009.

GÜNGÖR, Erol **:**Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, İstanbul 1997.

GÜRİZ, Adnan **:**Hukuk Felsefesi, 3. Baskı, Ankara 1992.

GÖKTÜRK, Neslihan / ÖZGENÇ, İzzet/ ÜZÜLMEZ, İlhan **:**Ceza Hukukuna Giriş, Anadolu Üniversitesi, Yayını No: 2476, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1447., Eskişehir.

GÖZLER, Kemal **:**Insan Hakları Hukuku, 2.baskı, Bursa 2018.

HATEMİ, Hüseyin **:**Eşya Hukuku, On İki Levha, İstanbul.

HESSLER, Kathy **:**Mediating Animal Law Matters, Journal Of Animal Law & Ethics, Vol. 2, 2007, pp. 21-75.

HONSELL,Heinrich/ ISENRİNG, Bernhard/ KESSLER, Martin A. **:**Schweizerisches Haftpflichtrecht, Schulthess, Zürich 2013.

HONSELL, Heinrich/ VOGT, Nedim Peter / WİEGAND, Wolfgang **:**Helbing Lichtenhahn, Basel 2011, Art. 641a N. 4.

HUSS, Rebecca J. **:**Separation, Custody, and Estate Planning Issues Related to Companion W. Animals, 73 U. COLO. L. REV. 181, 197-200, 2003.

ILGAR, Rüştü **:**Türkiye'de Hayvan Hakları İhlallerine Coğrafi Açıdan Bakış, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 16, S. 1, Adana 2007.

İNCE, Nurten **:**Alman Hukukunda Veteriner Hekimin Aydınlatma Yükümlülüğü, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:8 Sayı:2, Malatya 2017.

Insight on the Scriptures **:**I-II. International Bible Students Association. New York Inc., U.S.A., 1988.

İslam Ansiklopedisi **:**Cilt: 17., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul 1998.

KABOĞLU, İbrahim **:**Çevre Hakkı, Ankara 1996.

KARAGÖZ, Esma **:** Haber ve Şiddet: Hayvana Yönelik Şiddet Haberlerinin Gazetede Sunumu, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Konya 2019.

KASAPOĞLU, Abdurrahman **:**Kur'an'da koşullandırma yoluyla öğrenme -hayvanların koşullandırılması-. Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V(3), 2005.

KAŞGARLI, Mahmud **:**Divanü Lugati't-Türk I, (Çeviren Besim ATALAY), Ankara 1992.

KELEŞ, Ruşen/ ERTAN, Birol **:** Çevre Hukukuna Giriş, Ankara 2002.

KEPENEKÇİ, Y. **:**"İnsan Hakları Eğitimi", Ankara 2000.

KESSLER, **Martin A** **:**Basler Kommentar, Obligationenrecht I, Art. 1-529 OR, (Heinrich Honsell, Nedim Peter Vogt, Wolfgang Wiegand (ed.)), Helbing Lichtenhahn, Basel 2015, Art. 42 OR, N. 3d.

KILIÇ, Selim **:**Modern Toplumda Hayvan Hakları Üzerine Felsefi Bir Yaklaşım, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, TAAD, Yıl:6, Sayı:22, 2015.

KILIÇOĞLU, Ahmet **:**Fikri Haklar, Ankara 2006.

KINIKOĞLU,Oğuzcan/

Güven, Yağmur Özgür **:**Hayvan Deneyleri, 1.Baskı, İstanbul 2020.

KOÇHİSARLIOĞLU,Cengiz/

SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN,Özlem : Hayvanın Hukuki Konumu, The Legal Status of Animal, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, C. 2, 2013.

KÖPRÜLÜ, Bülent/

KANETTİ, Selim **:**Sınırlı Ayni Haklar, 2.Bası**,** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları - Fakülteler Matbaası, İstanbul 1983.

KÖYBAŞI, Serkan **:**Yeni Bir Anayasal Hak Öznesi Olarak Hayvan – I, Anayasa Hukuku Dergisi - Cilt: 7, Sayı:13, 2018.

KÜTÜKOĞLU, Mü**bahat** **:**Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul 1983.

Mâverdî :el-Aḥkâmü's-sulṭâniyye**.**

MELİKOĞLU,.Berfin :Türkiye'de Kurulan İlk Hayvanları Koruma Derneğinin Tarihsel Gelişimi, Vet. Hekim Der Derg, 80(1): 37-44, 2009.

MENTEŞ, Ayşe :Türk Veteriner Hekimliği Tarihinde Deontoloji, Ülkemizde ve Dünyada Bugünkü Durum, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1996.

MENTEŞ GÜRLER, Ayşe/
Şule OSMANAĞAOĞLU" :Türkiye'de Hayvanları Koruma Kanununun Tarihsel Gelişimi, Kafkas Üniversitesi Vet. Fak Derg. 15 (3): 2009.

MOLLAİBRAHİMOĞLU, Çiğdem : Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar: Doğum Örneği, Kıbrıs Üniversitesi Folklor/edebiyat, cilt:20, sayı:78, 2014/2.

NART, Serdar **:**Ev ve Süs Hayvanlarının Konuttan Tahliye Edilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 1, İzmir 2020.

NUTTALL, Jon :Ahlâk Üzerine Tartışmalar-Etiğe Giriş. (Çeviren Abdullah YILMAZ.)., İstanbul 1997.

OĞURLU, Ebru **:**Avrasya Etüdler, 34/2008-2 (7-33) T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma dairesi Başkanlığı Türk International Cooperation and Development Agency Lizbon Antlaşması'ndan Sonra Avrupa Birliği, Ankara 2008.

OĞUZMAN,Kemal/
SELİÇİ, Özer/
Oktay ÖZDEMİR, Saibe : Eşya Hukuku, 18. Baskı, İstanbul 2015.

OĞUZMAN, Kemal/
ÖZ Turgut :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, cilt 2, b.12, İstanbul 2016.

ON, Ergin :Mecelle-i Umûr-J Belediyye, Cilt 1-4, Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995.

ORAL, Tuğçe **:**Veteriner Hekimin Sözleşme Dışı Sorumluluğu, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S. 16, 2014.

ÖGEL, Bahaeddin **:**Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. II, Ankara 1995.

ÖZBEK, **Veli Özer/**
DOĞAN, Koray/
BACAKSIZ, Pınar :Tepe, İlker. Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 9. baskı, Ankara 2018.

ÖZCAN,Mehmet/
TEZCAN, Ercüment/
YONAR, Özlem **:**Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Gelişimi, Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye,1. Baskı, İstanbul 2003.

ÖZEN İNCİ, Zekiye **:**Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Hayvanların Ceza Hukuku Bakımından Korunması, Hukuk Fakültesi Dergisi Yıl 5, Sayı 1, 2019.

ÖZGÜR, **Atilla** **:**Türk Hukuk Sisteminde Hayvanlar, Veteriner Hekimler Dergisi, 81(1), 2010.

ÖZKAYA ÖZLÜER, Ilgın **:**"İdari Yaptırımların Özellikleri ve Çevre Kanunu", Ankara Barosu Dergisi, S. 1, Ankara 2015.

ÖZKUL, Türel /
SARIBAŞ, Taner **:**Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: I. Demografik Özelliklere Göre Tutum Analizi, Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, Kars 2013.

ÖZTÜRK, Bahri/
ERDEM, Mustafa Ruhan **:** Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 18. baskı, Ankara 2018.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali : Türkçe Sözlük, 1. Baskı, İstanbul 1995.

POYRAZ, Özgür :Laboratuar Hayvanları Bilimi, Ankara 2000.

SARICIK, Murat :III. Murad Devrinden Hayvan Haklarıyla İlgili Bir Ferman, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6, 1999.

SARITAŞ, Ezgi **:**İnsan Dışı Hayvanlar ve Adalet, 2015/1.

SAVAŞ, Türker /
YURTMAN, İsmail Yaman /
TÖLÜ, Cemil **:**Hayvan Hakları ve Hayvan Refahı: Felsefi Bakış, Nesnel Arayışlar, Hayvansal Üretim 50(1): 54-61, Çanakkale 2009.

SEROZAN, Rona **:**Medeni Hukuk-Genel Bölüm Kişiler Hukuku, 7. Bası, İstanbul 2017.

SEROZAN, Rona :Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve İlkeleri Taşınır Eşyada: Zilyetlik-Mülkiyet-İntifa- Rehin Uygulama Çalışmaları, İstanbul 2014.

SERT,Hülya/
UZMAY,Ayşe **:**Dünya'da Hayvan Refahı Uygulamalarının Ekonomik ve Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 4, Adana 2017.

SİNGER, Peter :Hayvan Özgürleşmesi. (Çeviren Hayrullah DOĞAN), İstanbul 2002.

SÖZER, S. Mutlu **:**Hayvan Hakları Mevzuatı, Sayı 223, Ankara 2007.

SUNGURBEY, **İsmet** :''Hayvan Hakları Bir İnsanlık Kitabı'', İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1993.

ŞENPOLAT, **Ahmet Polat** :111 Soruda Hayvan Hakları, İstanbul 2018.

ŞEVKÂNÎ :*Neylü'l-evṭâr,* V, 364-365; VIII, 168.

TAMZOK, Hülya/
KÜK, Mustafa/
ÇOBANOĞLU, Nesrin **:**Hukuki ve Etik Boyutlarıyla Sokak Hayvanları, 1992.

TANNENBAUM, Jerrold :Veterinary Ethics. Second Edition. Mosby Year Book Inc., U.S.A., 1989.

Tbmm Komisyon Raporu :Hayvanların Haklarının Korunması İle Hayvanlara Eziyet Ve Kötü Muamelelerin Önlenmesi İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Ankara 2019.

TEKELİOĞLU, Murat :Kişi Haklarının Ve Özgürlüklerinin Korunmasında İdari Yargının Rolü, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Konya 2008.

TEZCAN, Durmuş/
ERDEM, Mustafa Ruhan/
ÖNOK, Murat :Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 5.bası, Ankara 2007.

TOSUN, Mebrure/
YALVAÇ, Kadriye :Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammı-Şaduga Fermanı. 2. Baskı, Ankara 1989.

TUNA, Gülgün **:**Hayvan Hakları, Gerçek Dostlar Dergisi, Ankara 1999.

UYUMAZ, Alper :Bir Hukuk Sorunsalı Olarak Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Hayvan Hakları, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XX, Sayı 3, 2016.

UZABACI, Ender/
YÜKSEL, Erhan **:**Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakülte Dergisi, 19 (1): 167-171, Kars 2013.

UZEL, İlter **:**Hayvan Deneyleri Etik Yasası, T Klinik Tıbbi Etik, 1994.

UZMAY, Ayşe/
SERT, Hülya **:**Dünya'da Hayvan Refahı Uygulamalarının Ekonomik ve Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 4, Adana 2017.

ÜNAL, Mehmet :Türk Medeni Hukukunda Yapı(Üst) Hakkı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988. (Ünal, Üst Hakkı).

…….. :Sınırlı Ayni Haklar, 2021. (Ünal, İrtifakın Kurulması).

ÜNAL, Mehmet/
BAŞPINAR,**Veysel** **:**Şeklî Eşya Hukuku, 12. Baskı, Ankara 2021.

……. **:**Orman Hukuku, 4. Baskı, Ankara 2017.

ÜNDER, Hasan :Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler, Ankara 1996.

VELİDEDEOĞLU, **Hıfzı Veldet** :Türk Medeni Hukuku, C. 1, cüz 2, Şahsın Hukuku, 6. Bası, İstanbul 1963.

YAŞAR, Aşkın **:**Veteriner Hekimliğinde Etik Kurallar, Türk Veteriner Hekimleri Birliği Dergisi. 1(3-4). **(YAŞAR, 2OO1a)**

YAŞAR, Aşkın /
YERLİKAYA, Halis : Dünya'da Ve Türkiye'de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi, Veteriner Bilimleri Dergisi, 20, 4 : 39-46, 2004.

YAŞAR,Osman/
GÖKCAN, Hasan Tahsin/
ARTUNÇ, Mustafa **:**Yorumlu- Uygulamalı Türk Ceza Kanunu Cilt 4, Ankara 2010.

YILDIZ, **Fırat Ahmet** : Bir Hayvan Hakları Savunucusu Mustafa Kemal Atatürk, Ankara 2020.

YILMAZ, Halil :Hayvan Haklarına Bakış, TBB Dergisi, Sayı 62, 2006.

YİGİT, Ali/
SİNMEZ, Çağrı Çağlar/
ASLIM, Gökhan :Türkiye'de Deney Hayvanı Kullanmaya Yetkili Kişilerin Hayvan Kullanımına Yönelik Tutumları, Kafkas Üniversitesi, Veterinerlik Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 6, Kars 2015.

YURTCANLI, Seda **:**Fransız Çevre Şartı'na Bir Bakış, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:47., İstanbul 2012.

ZUTPHEN, **LF.M.** :Laboratuar Hayvanları Biliminin Temel ilkeleri. (ÇevirenEd. Tayfun, 2003) 1-3.1-12, 2001.

İNTERNET KAYNAKLARI

Kanun Maddeleri: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714-9.htm

GÜREL,**Begüm**: https://www.hukukihaber.net/hayvan-haklarina-genel-bir-bakis-makale,8496.html

BAŞLAR,Kemal : İnsan Hakları Ders Notları, 2015 . https://www.academia.edu/34354253/%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Ders_Notlar%C4%B1_pdf